

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ сваког месеца у свескама од 3 и више табака.
ЦЕНА ЈЕ: за СРБИЈУ 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 дин. на годину

Претплата се шаље управи државне штампарије,
а рукописи уредништву.

XV и XVI СВЕСКА У БЕОГРАДУ, 15—31. АВГУСТА 1881. ГОДИНА 11

Постављења учитеља основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова постављени су:

У округу крајинском:

Г. Владимир А. Борфевић, практикант београдске конзисторије, за привременог учитеља основне школе голубинске, с годишњом платом од 600 динара, 14. Августа.

У округу пожаревачком:

Г. Петар Џињатовић, бивши учитељ у Срему, за привременог учитеља основне школе ракиначке, с годишњом платом од 600 динара, 14. Августа.

У округу пиротском:

Г. Љубомир Јојић, који је свршио богословију, за учитеља основне суковске школе, с годишњом платом од 800 динара, 4. Августа.

У шабачком округу:

Г. Риста Василић, бивши учитељ у Босни, за привременог учитеља школе десићске, с годишњом платом од 600 динара, 14. Августа.

Премештаји наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова премештени су:

У округу алексиначком:

Г. Веселин Баралић, привремени учитељ X кл. основне школе обрешке, у јагодинском округу, за привременог учитеља X кл. школе јошаничке 4 Августа.

Г. Сава Савић, учитељ IX кл. II раз. I одељења основне алексиначке школе, за учитеља III раз. исте школе, 17 Августа.

Г-ђа Живана Павловићка, учитељка III и IV раз. основне ж. неготинске школе, за учитељку II раз. I одељења м. алексиначке школе, 17 Августа.

У Београду:

Г. Милош Војковић, учитељ III раз. основне горње смедервске школе, за учитеља I раз. палилулске школе, 1 Августа, по молби.

У округу београдском:

Г. Витомир Николић, учитељ II и III разреда основне шутачке школе, у окр. рудничком, за учитеља школе даросавачке, 31 Јула.

Г. Радосав Давидовић, привремени учитељ основне школе новоацибеговачке у смедервском окр., за привременог учитеља школе остружничке, по молби, 17 Августа.

У округу ваљевском:

Г. Сава Шкрбић, учитељ IX кл. основне школе славковичке, за учитеља школе новачке, 5 Августа.

Г. Сава Шаргић, учитељ III и IV раз. вежбаонице учитељске школе, за учитеља III и IV разреда школе упске, по молби, 1 Августа.

У округу врањском:

Г. Трајко Николић, привремени учитељ X кл. основне школе ђакуске, у окр. топличком, за привременог учитеља школе ораовичке, 13 Августа.

У округу јагодинском:

Г. Антоније Николић, учитељ основне школе јошаничке, у окр. алексиначком, за учитеља школе варваринске, 4 Августа.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Г-ђица *Јелена Ђурићева*, привремена учитељка X кл. основ. школе друговачке, у $\frac{1}{2}$ смедеревском окр., за учитељку I раз. 2 одељења ж. јагодинске школе, 14 Августа.

У округу књажевачком:

Г. *Драгољуб Поцковић*, привремени учитељ основне школе голубињске, у крајинском окр., за привременог учитеља школе бучјанске, по молби, 31 Јула.

У округу крајинском:

Г. *Алекса Стевановић*, учитељ основне школе рготинске, у окр. црипечком, за учитеља школе подвршке, 5 Августа.

Г. *Милоје Стојадиновић*, учитељ X кл. основне школе плављанске, за учитеља I и II р. школе штурбичке с истом класом, по молби, 31 Јула.

Г-ђица *Емилија Динуловићева*, учитељка женске основне школе на Рашкој, за учитељку I раз. женске неготинске школе с истом класом, по молби, 31 Јула.

Г. *Владимир Радојичић*, учитељ VIII класе основне школе штурбичке, за учитеља III и IV раз. исте школе са истом класом, 31 Јула.

Г. *Лазар Поцковић*, привремени учитељ основне школе метришке, за учитеља школе видровачке, 12 Августа.

Г. *Панта Богдановић*, учитељ X кл. основне школе у Црнајци, за учитеља школе метришке са истом класом, по молби, 12 Августа.

Г. *Живојин Првуловић*, учитељ X кл. основне школе јелашничке, у нишком окр., за учитеља школе корбовске са истом класом, по молби, 12 Августа.

У округу крушевачком:

Г. *Јевта Анђелковић*, привремени учитељ основне остружничке школе, у београдском окр., за учитеља привременог у Велуђу, по молби, 12 Августа.

Г. *Илија Кнежевић*, учитељ основне међуречке школе, за учитеља основне школе у Бањи јошавичкој, по молби, 31 Јула.

Г-ђица *Јулијана Бањанинова*, привремена учитељка X кл. I р. основне женске крушевачке школе, за привремену учитељку X кл. I раз. 1 одељења мушке крушевачке школе, 14 Августа.

Г-ђа *Марија Радаковићка*, учитељка I р. 2 одељења основне мушке крушевачке школе, за учитељку I р. женске основне крушевачке школе, по молби, 14 Августа.

У округу крагујевачком:

Г. *Душан Клајић*, привремени учитељ основне школе блазнавске, за привременог учитеља школе гунцатске, по молби, 4 Августа.

Г. *Милутин Јеленић*, привремени учитељ основне осипаоничке школе, у смедеревском окр., за привременог учитеља школе трнавске, по молби, 31 Јула.

Г. *Јован Радаковић*, учитељ основне школе мијоничке, у ваљевском округу, за учитеља основне школе коњареке, 31 Јула.

Г. *Милан Петровић*, учитељ X кл. школе трнавске, за учитеља школе жабареке са истом класом, по молби, 31 Јула.

У округу нишком:

Г. *Павле М. Поцковић*, учитељ VIII класе I р. 2 одељења основне лесковачке школе, за учитеља III р. 2 одељења са истом класом при истој школи, по молби, 5 Августа.

Г. *Петар Јовановић*, учитељ основне школе новачке, у ваљевском округу, за учитеља I раз. 2 одељења основне школе лесковачке, по молби, 4 Августа.

У округу смедеревском:

Г. *Станоје Јовановић*, учитељ X кл. основне школе михаиловачке, за учитеља школе водичке с истом класом, по молби, 31 Јула.

Г. *Мирко Лазаревић*, учитељ X кл. основне школе радујевачке у крајинском округу, за учитеља школе михаиловачке, по молби, 31 Јула.

Г. *Софроније Павловић*, учитељ I раз. основне палилулске школе, у Београду, за учитеља I р. доње мушке смедеревске школе, 1 Августа.

Г. *Радисав Давидовић*, привремени учитељ школе подвршке, у крајинском округу, за учитеља основне школе у новом Аџибеговцу, 5 Августа.

Г. *Павле Шуваковић*, учитељ I р. основне доње мушке смедеревске школе, за учитеља III р. горње смедерев. школе, 1 Августа.

Г. *Нестор Ристић*, учитељ IV р. доње основне школе смедеревске, за учитеља III р. при истој школи, 1 Августа.

Г. *Јанко Караматић*, учитељ III р. доње смедеревске школе за учитеља IV р. при истој школи, 1 Августа.

Г. *Мирко Миљковић*, учитељ IX кл. основне школе новоаци беговачке, за учитеља III и IV р. школе милошевачке с истом класом, по молби, 4 Августа.

Г. *Михаило Јаховић*, привремени учитељ основне остружничке школе, у београдском округу, за учитеља школе новоацибеговачке, по молби, 17 Августа.

У округу ужичком:

Г. *Максим Грбић*, учитељ I р. 2 одељења основне ужичке школе, за учитеља II р. 1 одељења, при истој школи, по молби, 4. Августа.

Г. *Грујица Протић*, учитељ II р. 1 одељења ужичке основне школе, за учитеља I р. 2. одељења при истој школи, 4. Августа.

У округу подринском:

Г. Милан Милић, учитељ IX кл. основне школе змијњачке, у округу шабачком, за учитеља школе текеришке, са истом класом, 13. Августа.

Г. Владимир Поповић, учитељ IX кл. основне школе текеришке, за учитеља основне доњо-трешњичке школе са истом класом, по молби, 13. Августа.

Г-ђа Анка Дачићка, учитељка VIII кл. школе царинске, за учитељку школе горњобуковичке, са истом класом, 4. Августа.

У округу пожаревачком:

Г. Драгутин Кузмановић, учитељ основне школе чокешинске у шабачком округу, за учитеља школе ливадичке, по молби, 12. Августа.

Г. Ђорђе Остојић, учитељ III разреда 2 одељења основне школе пожаревачке, за учитеља I разреда 1. одељења, 13. Августа.

Г. Никола Јовановић, учитељ II р. 2. одељења основне школе пожаревачке, за учитеља III р. 2. одељења, при истој школи, 13. Августа.

Г-ђица Јулијана Царевићева, учитељка III р. 1. одељења мушке основ. пожарев. школе, за учитељку II р. 2. одељења, при истој школи, 13. Августа.

Г-ђица Василија Димитријевићева, привремена учитељка основне школе мелничке, за привремену учитељку школе крепољинске, 4. Августа.

Г. Алекса Димитријевић, учитељ основне школе брзоходске, за учитеља III р. 1. одељења основне мушке пожаревачке школе, по молби, 13. Августа.

У округу пиротском:

Г-ђица Јелисавета Ристићева, учитељка осн. школе воданске, у смедеревском округу, за учитељку II раз. мушке белопаланачке школе, по молби, 17. Августа.

Г. Павле Красић, учитељ X кл. II, III и IV раз. основне белопаланачке школе, за учитеља III и IV раз. при истој школи са истом класом, 8. Августа.

Г-ђица Живка Трајковићева, учитељка основне ракиначке школе, у округу пожаревачком, за учитељку

III и IV р. основне женске пиротске школе, по молби, 12. Августа.

У округу рудничком:

Г. Милета Станојевић, учитељ шесте кл. I раз. основне пожешке школе, у ужичком округу, за учитеља школе мијоковачке, 31. Јула.

У округу црноречком:

Г. Радован Мицић, учитељ основне горњобуковичке школе, у подринском округу, за учитеља III и IV р. школе подгорачке, по молби, 4. Августа.

У округу чачанском:

Г. Филип Мијатовић, привремени учитељ основне школе црљеначке, у округу пожаревачком, за привременог учитеља основне школе у Тијању, по молби, 7. Августа.

У округу ћупријском:

Г. Коста Костић, учитељ X кл. основне школе стојничке, у округу крагујевачком, за учитеља школе бобовске са истом класом, 31. Јула.

У округу шабачком:

Г. Живојин Ђедић, учитељ основне десићке школе, за учитеља основне школе у Петковици, 14. Августа.

Г. Филип Симић, привремени учитељ основне школе доњотрешњичке, у подринском округу, за учитеља школе змијњачке, по молби, 13. Августа.

Г. Станисав Десаотовић, привремени учитељ основне школе ливадичке, у пожаревачком округу, за привременог учитеља школе чокешинске, по молби, 12. Августа.

Г-ђа Настасија Петровићка, учитељка основне мушке школе дубочке, у округу пожаревачком, за учитељку I и II р. основ. м. школе љешничке, по молби, 17. Августа.

Г. Милан Бошњакковић, учитељ основне љешничке школе, за учитеља III и IV р. при истој школи, 17. Августа.

Разрешења од дужности наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова разрешени су:

У округу крајинском:

Г-ђа Јелена Неновићка, привремена учитељка основне школе видровачке, 11. Августа

Г. Божидар Кунатрић, учитељ основне школе влокачевацке, 11. Августа.

Г. Светозар Булатовић, привремени учитељ основне школе поповичке, 11. Августа.

Г. Миладин Стевановић, заступник учитеља основне школе сипске, 17. Августа, по молби.

Г. Јован Стојановић, учитељ основне школе речанске, по молби, 12. Августа.

У округу крушевачком :

Г. Љубомир Дуњић, привремени учитељ основне школе велушке, 11 Августа.

У округу пожаревачком :

Г. Живко Нешић, учитељ основне школе волујске, 4. Августа.

У округу пиротском :

Г. Станко Лаичевић, заступник учитеља основне школе у Шпају, по молби, 14. Августа.

У округу њупријском :

Г. Петар Д. Годоровић, учитељ основне школе у Сењу, по молби, 12. Августа.

У округу чачанском :

Г-ђа Леиосава Павловићка, учитељка основне женске школе на Рашкој, по молби, 13. Августа.

У округу црногорском :

Г. Илија Миленковић, учитељ основне школе слатинске, 11. Августа.

Г-ђица Љубица Стаменковићева, учитељка основне школе вратарничке, 11 Августа.

У шабачком округу :

Г. Ђорђе Грбић, привремени учитељ основне школе у Петковици, 12. Августа.

У М Р Л И

Кагарина Анастасијевића, учитељка I разреда 2. одељења основне јагодинске женске школе, 6. Августа.

Записник главног Збора Главног Просветног Савета

САСТАНАК I

12. Августа 1881. год. у Београду

ПРЕДСЕДАВАО

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Стојан Новаковић

БЕЛЕЖИО

Др. Ник. Ј. Петровић

секретар министарства просвете и црквених послова

Били су: редовни чланови: Јосиф Пецић, начелник просветног одељења министарства просвете и црк. послова, Стојан Марковић, ректор велике школе, Арх. Н. Дучић, библиотекар нар. библиотеке, Арх. Нестор, ректор богословије, Др. Лазар Докић, професор вел. школе, Светозар Милосављевић, директор гимназије београдске, Др. Јован Валента, професор београдске гимназије, Милан Миловук, директор реалке, Др. Војислав Бакић професор учитељске школе; ванредни: г. г. Светомир Николајевић, професор велике школе, Сима Живковић, директор крагујевачке гимназије, Стојан Марковић, професор II ниже гимназије београдске, Мијајило Марковић, директ. нишке гимназије, Владимир Карић, професор шабачке ниже гимназије, Милован Маринковић, директор неготинске ниже гимназије,

Андра Николић, професор I београдске ниже гимназије, Живојин Симић, директор зајечарске ниже гимназије, Петар Ђорђевић, професор крагујевачке гимназије, Димитрије С. Јовановић, професор крушевачке ниже гимназије, Стеван Ловчевић, професор пожаревачке ниже гимназије, Др. Лазар К. Лазаревић, лекар, Милан Настић, учитељ лознички, Ђорђе Тешић, учитељ београдски, Василије Јанковић, учитељ ваљевски.

Деловођа прозвао је чланове и нашло се да их довољно има.

Министар просвете и црквених послова:

Господо,

Пријатна ми је дужност, да пре свега ис-кажем своју радост, што ми је пала у део та част, да отворим први главни Збор Просветнога Савета, и што у овој дворани видим сакупљене толике одличне представнике разних врста школскога и просветног рада наше отаџбине.

Какав нас је задатак овде саставио, вама је, господо, познато. Макар да вам је и све друго што се тиче предмета нашег саветовања познато, нашао сам да ће посао бити ма колико олакшан и

расветљен, ако са неколико речи покажем оне главне основе на којима он почива и којима се и ми у послу нашем морамо непрестано руководити.

Онима који о школским пословима мисле и раде једва треба и поменути, да је у наставном плану и у потпуној и свестраној обради његовој суштствени део организације школске и кад је реформа потребна — суштствени део реформе.

Законски чланци од 19 Марта ове године о гимназијама нашим, којих је снага у неколико раширена на све наше средње школе, створили су нарочито за више и ниже гимназије нову широку основу, с које се могло ући у реформовање наставног плана с много слободнијим рукама, него што је то било кад је у прошлој години Главни Просветни Савет кушао да склопи један нацрт новог наставног плана за гимназије.

Осим тога, наредбом својом „*да наставни план ниже гимназије буде што више једнак са наставним планом ниже реалке,*“ исти су законски чланци дали правац новоме наставном плану, а тим је, према јасним потребама наше земље, изречено, да се у нижу средњу наставу што је могуће већма скупе сви елементи општега и заједничкога у настави класичкога и реалнога правца, да нижа настава, дакле, буде главни извор општега образовања, и да се све што јаче исказује специјалност, класични или реални правац, смешта у вишу средњу наставу.

И одлука Народног Представништва, којом је апсолутно одбачен владин предлог да се целокупној средњој настави одреди место садашњих седам-осам година учења, оставила је школским људима изван сумње: да се у погледу на трајање школске наставе и школски свет још мора управљати по оним ионајвише економним или сипрам сиромаштва мереним разлозима, који су Народно Представништво одлучили, да још и за даље остави у Србији садашњи рок трајања средње-школске наставе. Не може бити сумње, да ће се то у будућности променити, да ће садашњи разлози пасти пред другим јачим разлозима; али је сад овако, а ми се у овом послу морамо управљати и пружати по ономе што јест. Одлуком Народног Представништва о року трајања средње-школске наставе, рас-

прављено је у исти мах и знатно питање о простору времена, који нам остаје за разграђивање предмета у наставном плану. Јер већи или мањи простор времена чинилац је од не мале знатности за склапање новог наставног плана за гимназије, и за нас је овде од велике користи, што је о том питању Народно Представништво јасно своје мишљење изрекло.

Вама је познато, каквим су путем прибирана мишљења, на основу којих се, на јачој широкој основи, имао израдити један предлог за претресање ваше. Елаборати појединих колегија послужили су као грађа, према којој је поникао предлог који вам се за претрес подноси. Припит разних колегија гдекоме се може чинити као гола парада, а њихов рад као узалуд бачен труд, али је у ствари корист од тих елабората већа; него што се на први поглед чини. Ако смо о положају којег предмета у распореду времена које ће у гимназијској настави заузети, већ имали неку мисао, па нам је она сагласним предлозима с многих страна потврђена: могли смо се уверити, да се иста потреба на један начин свуда осећа, у чему је велико јемство, да смо је ии добро погодили. Овај ће се случај у основној својој мисли наћи при многим предметима, а ово посматрање може се применити и на сва друга гледишта. Кад се још овај предлог наставног плана и грађа његова упореди с лачким нацртом Главног Просветног Савета, опазиће се у више тачака знатна сличност а на против одступање у главној ствари у положају латинског језика, већ и законским чланком напред одређено, које у осталом овоме и ономе послу карактерни тон даје. Рачун је дакле, ове и прошле године, грађен у различито време, од различитих лица, може бити и с различитим погледима. Није ли велико јемство за тачност његову у оним тачкама у којима је подударност, баш у томе што му се последици толико подударају? А није ли неоцењена корист за школски рад, кад посленици виде основна питања један пут решена овако широком и многостраном дискусијом?

Да бисте и ви сами могли ову корист прегледати у показаној намери, сакупљена грађа износи се пред вас размештена у прегледе по нау-

кама, ради лакшег поређења. Мој предлог за дискусију, на основу те грађе израђен, штампан је напред. Овде ћу у кратко развити најпре какве су основне мисли у тим наставним плановима за гимназију развијене, а по том, на какве се где програме спрема времена мислио. Наредба законска, да наставни план ниже гимназије буде што више једнак с наставним планом ниже реалке, изведена је по овим плановима тако, да су прва три разреда у гимназији и реалци потпуно једнака. Готово то исто може се рећи и за четврти разред, јер се и у четвртом разреду у времену прописаном за поједине предмете реалка потпуно слаже са гимназијом, само што реалац четвртога разреда почиње учити геометрију и свршава планиметрију, који предмет гимназиста учи тек у петоме разреду. Учење хемије, које се по предлогу у реалци простире на трећи и четврти разред, а у гимназији се у четвртом разреду свршава, мораће бити у реалкама такође знатно различито од гимназијског хемијског програма. За остале предмете нема узрока мислити, да ће им и у четвртом разреду програм у гимназијама бити различит од програма у реалкама. Неће, дакле, бити немогућно, да ученици још и из четвртог разреда ниже гимназије ступају у вишу реалку, ако накнаде разлику која је мало час показана.

Разлика међу вишом гимназијом и вишом реалком развијена је и акцентована онолико колико допушта једнака доња основа коју сад показаш, и колико се могло спрема простора времена који је вишој гимназији и вишој реалци на расположењу. У вишој гимназији дат је мах настави у хуманистичким предметима, а поименце: настави у народној литератури, којој је посвећено више времена и која ће се и предавати по друкчијем програму; настави у латинском језику; настави историјској и математичкој. Поновљено учење јестаственице изостављено је. Реалка ће имати од народне литературе много мањи део, по друкчијем више емпиричком програму; у њој нема класичкога језика; више је сужено и предавање опште историје, а међу тим се јавља с јачим програмом хемија и физика, а само у реалци се предају: механика, технологија с историјом техничких проналазака,

нацртна геометрија и разне врсте цртања, које наставу у нижим разредима засновану даље развијају, по том: моделисање, книговођење и кореспонденција. Разлика је, дакле, међу вишом гимназијом и вишом реалком јасно исказана, а њу ће још јасније развити посебни програми, које тек ваља израдити.

К овоме ћу додати још неколике примедбе о положају и простору времена одређеном појединим предметима.

Руководно начело, по коме је овај наставни план склапан и по коме треба после и програме израђивати, јесте то: да целокупна настава, почињући од основне школе па до универзитета или велике школе, чини једну целину, али тако, да се оно што се у нижим ступњима ради, после на други начин и у ширем и у научнијем опсегу понавља. За организацију наших школа и у нашим приликама биће тачно, ако узмемо да се у целокупном течају наставе у сва три њена главна дела свака главна наука предаје три пут: први пут у основној (примарној) настави најелементарније; други пут у средњој (секундарној) настави популарно-научно, више или мање, према томе да ли је предмет постављен у вишу или нижу средњу наставу, и на послетку, научно, у највишој, великошколској или универзитетској настави. Има по другим државама средњих школа у којима се неки предмети предају два пут, први пут са свим популарно, а други пут научно. Такав је двострук положај у нашем наставном плану дат само физици. Остали се предмети предају само по један пут. То је последица мало час додирнуте одлуке Народнoг Представништва о трајању средње-школске наставе и за то што је ово начело за распоред предмета узето, било је могуће да се у датом простору времена учини повољнији распоред за поједине науке.

Прелазећи на поједине предмете рећи ћу за српски језик, да му је овде дато само онолико места колико данас сви образовани народи дају своме матерњем језику у средњој настави. Највећи број часова у првом разреду дат је с намером да се ученици, који се, како је познато, из разних основних школа скупљају, могу претходним течајем уједначити и приготовити за прави рад одређен

шоме разреду. Мислим, да ће претходном течају бити доста једна а правом задатку тога разреда друга половина одређенога времена. Програмима ће бити задатак, да сачувају потребан део практичке живе поуке језику и да га спасу од теоретисања, у које по своме карактеру и по краткоћи временска највише тегли садашња настава из тога предмета. Знатно повећан број часова учиниће то потпуно могућним. У четоме разреду намештени *литерарни облици* имају задаћу да другим начином изведу оно што се до сад у неколико постизавало теоријом прозе и појезије. Мисли се, да се читањем, анализом и разговором познаду разни облици писања у прози и појезији. Тим би се стекло и приправно знање за учење литерарне историје, а и познало би се доста предмета саме литерарне историје, особито кад се за предавање литературних облика потребна читанка изради. Начин испитивања из тога предмета морао би се по природи његовој нарочито удесити.

Целина наставе у латинском језику добија се, кад се с овим што је у гимназији састави оно што је у дотичном факултету Велике Школе. С добрим програмом, удесним књигама и честитом наставном снагом а при већој зрелини ученика моћи ће се свршити оно што и у другим земљама настави гимназијској као минимум припада, тим пре што се у свима земљама ректификују и смањују средње-вековним традицијама обележене основе.

Страним живим језицима остављен је у главноме стари положај, само што су основи францускога, који се такође и у великој школи предаје, помакнути и у последњу годину ниже гимназије. Било је желети да се још ниже помакну, али би за овај мах мали број наставника који су кадри примити предавање тога предмета, учинио успех сувише сумњивим.

Космографија је стављена у нижу гимназију, и тиме је изречено, да се она не предаје научно како су мислили многи који су је стављали после физике у вишу гимназију, него пенуларно како доноси положај у који је предлогом стављена. Спрам задатка који има реалка не би се дало довољно оправдати, да је томе предмету у реалној настави дато какво другчије место.

Нов предмет у гимназијској настави, антропологија и хигијена, стављен је у најстарији разред као завршетак наставе из природних наука. Тај народноме здрављу толико користан предмет, стављен је на то место, да не би из целине наше хуманистичке наставе изостао, а место му је приличније у вишој средњој него у универзитетској настави.

На лањским састанцима Главног Просветног Савета претресао је једно питање, које у данашњем нашем послу одвећ знатно место заузима. То је питање о највећем броју школских часова који у средње школској настави не треба прекорачивати. Видећете, да је у наставном плану и гимназије и реалке на то пажено. И у томе ћете наћи један узрок за што понеком предмету није остављен већи простор времена или по жељи стручњака или по потреби самој. Овим нам се у овом саветовању ваља руководити, јер је боље умереношћу снажити него ли претоваривањем нагло ломити духовну еластичност омладине народне.

Не треба ни да вам спомињем, господо, знаменитост, рада у који улазимо, баш за то што овај рад није ништа друго него једно прецизно обележена основа, по којој треба друге суштственије радове извести. По овој основи, кад је један пут утврдимо, ваља израдити наставне програме, у чему мислим што у већој мери послужити се консултовањем стручне и практичаре научне снаге, а по наставним програмима ваљаће израђивати школску литературу. Истом онда када то све буде готово, моћи ће се видети како карактер тако и корист наставнога плана који имамо да саставимо; истом онда моћи ћемо рећи, да смо уређивање школа свршили. Колико је знатан корак који започињемо, види се по томе што још ни један пут наше школе нису дошле до организације потпуне, у пространству у ком је сад почињемо изводити. Понајвише је остало на краћим или опширнијим наставним плановима — до правих наставних програма, до целокупне литературе једним правцем по њима израђене, није се никад дошло. Нашим, дакле, данашњим послом обележавају се и многи будући послови. Да они доиста стигну и постану — потребна је сталност у основи по којој се они изводе. Сталност пак

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

свакој основи ујемчава обазрив, према свима околностима и обзирима размерен, са свима потребама тачно срачуњен начин подизања или грађења џезина.

Као синови ове земље ми у њој живимо и радимо. Живећи и радећи у њој имамо непрестано прилику да је познамо. Старајмо се, да добро учимо тежњу и потребу живота, старајмо се да је про-никнемо свестрано, имајмо отворено око за све обзире, а не поведимо се нити само за угледањем на друге земље и народе, нити за прецењивањем појединог, чему би нас познање, склоност и посао наш привезивали. Кад тако простремо поглед на све стране а обезбедимо бистрину и прозорљивост његову од свакога побочног утицаја, можемо бити сигурни, да ћемо наћи и погодити оно што треба; а у томе је највеће јемство сталности. Ако то поле постигнемо — велики ће део наше данашње задаће бити свршен врло срећно.

За тим Министар просвете и црквених послова изјави да би на реду било да се одреди начин како да се уреди претрес овог предлога. За то има два пута: или да се избере одбор, или да се одмах непосредно уђе у сам претрес ствари, на позива чланове да говоре било о једном или другом начину.

Арх. Дучић је за то, да се нарочити одбор не одређује, пошто је та ствар спремана из раније.

Др. Л. Докић мисли, да би лакше било кад би се одбор изабрао, јер је то ствар тешка, али тако да одбор буде до сутра готов.

Пошто је говорио за избор одбора Милов. Маринковић и Сима Живковић, а противу избора одбора г. г. Св. Николајевић и др. Валента, Министар просвете и црквених послова разложио је, како нису чланови неприправни да приступе овоме послу, јер је великој већини чланова ствар позната, а претресана је и у колегијама средњих школа. Ствар није нова ни с тога, што се о овоме предмету већ толико времена говори, и сваки је имао времена да раније размисли о томе предмету, с тога мисли да одбор није потребан.

Даље оно што би одбор радио, радиће се у збору, јер сва је ствар у томе да сваки искаже своје мишљење пред свима. С тога би се могло без икакве бојазни не улазити у избор одбора. Одбори су потребни само онда кад долази пред збор нова непозната ствар, па се бирају стручњаци да ствар проуче, те да јој дају правац. Ако би ушли у претрес, не бирајући одбор, добили би и у самом времену.

На то је Др. Л. Докић одустао од свога предлога

да се одбор изабере, и по пристанку свију чланова главног Збора би

одлучено:

да се не бира нарочити одбор, но да се одмах сутра пређе на претрес саме ствари у Збору.

Министар просвете и црквених послова изјави да закључује данашњи састанак, а идући заказује за сутра у 8 сати пре подне.

САСТАНАК II

13. Августа 1881. год. у Београду

ПРЕСЕДАВАО

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Ст. Новаковић

БЕЛЕЖИО

Др. Ник. Ј. Петровић

секретар министарства просвете и цркв. послова

Били су: редовни чланови: Ј. Пецић, Арх. Н. Дучић, Арх. Нестор, Др. Л. Докић, С. Милосављевић, Др. Ј. Валента, М. Миловук, Др. В. Бакић; ванредни: С. Николајевић С. Живковић, С. Марковић, проф. М. Марковић, С. Вуловић, В. Карић, М. Марипковић, А. Николић, Ж. Симић, П. Ђорђевић, Д. С. Јовановић, С. Ловчевић, Др. Л. К. Лазаревић, М. Настић, Ђ. Тешкић, В. Јанковић.

Почетак у 8 $\frac{1}{2}$ часова пре подне.

Деловођа прочита записник првог састанка, и Збор исти прима.

За тим Министар позва Збор да према одредби чл. 18 пословника изабере два члана, који ће протокол потписивати, и Збор једногласно изабра: г. г. Арх. Н. Дучића и С. Живковића.

Министар просвете позва чланове да изволе говорити што ко има у начелу о предложеном наставном плану за гимназије.

Г. В. Карић замера, што је у предложеном наставном плану језицима и формалним наукама дато много часова, докле је мало пажње обраћено на јестаственицу, природне науке, дијететику, а нема ништа од онога из чега би ђак више гимназије сазнао свој положај у друштву. Помињући наставу у латинском језику у опште, признаје да је у Јевропи дато латинском и грчком језику у гимназијама највише места, с тога, што је то с малом разликом језик којим се Јевропа служи и језик црквени. У нас латинштина нема права на такво место, јер она нема никакве везе с нама. Најмање данас кад сва Јевропа тежи да се курталише латинштине, ми не треба да је прихватамо.

Прелазећи на наставу класичких језика помиње како браниоци те наставе веле да се њоме

1. гимнастицира ум,
2. уводи омладина у духовни живот старих народа.

Што се првог разлога тиче, наводи да је излишан, пошто се ум може гимнастицирати сваком другом науком н. пр. јестаственицом или другом; све то зависи од методе.

Други разлог је исто тако слаб, јер се и изучавањем културне историје може омладина увести и лакше и пре у духовни живот старих народа.

Најзад изјављује да предложени план у опште није добар, с тога што су и по њему деца преоптерећена многим часовима, што је стешњен простор за јестаственицу и што је дат велики број часова латинском језику.

Др. Валента мисли да је и по закону и иначе латинском језику савршено место у гимназији и то не мање но колико му је дато предложеним наставним планом. Само разумевање терминологије, која је скоро сва позајмљена из латинског и грчког језика, захтева да се латинском језику велика пажња поклони.

У осталом слаже се с г. Карићем да су природне науке сужене и метуте само у нижу гимназију, па предлаже да им се да у великој гимназији места. И њему се чини да је немачком језику дато много часова.

Св. Николајевић вели, сложио би се с Карићем, да је наставни план склопљен онако као што је био у гимназијама средњег века, но пошто у овоме плану нема ни спомена о класицизму у ономе смислу, то наводи да беседа г. Карића није на месту, јер нема онога непријатеља кога г. Карић замишља. И говорник би био за то да се одузме од латинског језика по 1 или 2 часа, а тако исто да се одузме нешто и од немачког језика, али што се у главном тиче, слаже се с предложеним наставним планом.

Карић понавља да не мисли да латински језик није потребан за опште образовање, а што се тиче образовања карактера за то имамо довољно идеала и у нашој историји. Не може се сложити с тиме, да се латински језик учи само као припрема за вишу стручну наставу.

Дучић пита, је ли на дневном реду претрес о латинском језику или начелно о наставном плану.

Министар одговори да је претрес у начелу, но да је од великог значаја уноси ли се и у коликој се мери уноси латински језик у наставни план гимназије, па с тога и сматра да је дебата умесна.

С. Живковић вели, да се по закону не може латински језик искључити. Но он би рад био да се поведе реч о томе: хоће ли виша гимназија бити за

себе а нижа за себе, пошто се то из предложеног наставног плана не види.

Министар изјављује да су само два предмета ушла у гимназију која се продужују у вишој: математика и француски, но мисли да та два предмета неће правити тако велике сметње, те да се неће моћи заокружити настава у нижој гимназији.

М. Маринковић враћа се на питање, које је истакао *С. Живковић*.

Говорник сматра основну школу и нижу гимназију као једну целину за опште образовање, а велику гимназију са великом школом као другу целину, за стручно образовање. Према томе могло би се у неколико одступити од предложеног наставног плана, но најзад може се исти примити с неким исправкама.

Не сматра да су деца преоптерећена великим бројем часова, јер држи да деца треба само у школи да уче, а ван школе да су слободна.

Што се тиче природних наука, он је за то да им треба дати више часова у нижој гимназији, али их никако не понављати и у вишој гимназији.

Што се латинског језика тиче, он је доиста приправа за строго стручно образовање, с тога ако не би остао предложени број часова, оно да му се још који час дода. За немачки језик је да се не учи 7 но само 4 године, и то тако, ако се усвоји да се учи у нижој, да се не учи у вишој гимназији или обратно, с тога што би требало све предмете само по један пут и то или у вишој или у нижој гимназији учити, а не у обема.

Св. Вуловић сматра да је наставни план направљен по закону, с тога мисли да се може прећи на специјалну дебату.

Ж. Симић је да се предложени наставни план узме за основу, но да се пре приступања специјалној дебати рашчисти питање о броју часова за један разред.

П. Ђорђевић мисли да ваља рашчистити ова два питања:

1. О свези која постоји између основне школе и гимназије и какве ђаке шаље основна школа у гимназију;

2. О међусобној свези предмета.

Из свега говора не види какав карактер треба да заузме наша гимназија. Трбало би одлучити, хоће ли у вишу гимназију ући само хуманитарни предмети или више реални. Треба рашчистити и питање о томе: колико часова да може имати највише један разред?

С. Живковић помиње да није нигде нашао да је вишом влашћу решен број часова унапред. Но ако се реши колики број часова сме бити у разреду, трбало би у исто доба решити и колико ђака сме бити у једном разреду.

Арх. Нестор наводи да се према нашим приликама и потребама ограниче гимназије на 7 година, а доцније нека се и на 8 година продуже. Што се броја часова тиче, наводи, да много седење у школи доиста уди развију дечијем, а особито нашем народном темпераменту не годи много седење у школи. Поред тога, кад се деца преоптерете, нерадо уче.

М. Маринковић мисли, да треба најпре одредити предмете, који су потребни да се заврши опште образовање, а који су потребни за припрему за стручно образовање, па тек тада може се водити реч о броју часова и њака у једном разреду.

Др. Докић изјављује, да није довољно решити само број часова па да се осигура здравље дечије, по треба узети у рачун и грађевине школске и намештај школски. Он је за то да у нижој гимназији буде по 4 а у вишој по 5 часова дневно, изузимајући вештине.

У томе слаже се с њим др Л. К. Лазаревић.

За тим је главни Збор одлучио да се предложени наставни план усвоји као основа за специјалну дебату У тој цели Министар просвете ставља на дневни ред,

1. Науку хришћанску.

Др. Докић примећује, да у вишој реалци нема науке хришћанске, с тога би је требало и из више гимназије избрисати, а у III и IV разреду да се смањи са по једним часом, тако да се учи у I и II разреду са по 2, а у III и IV са по 1 час недељно.

Карић сматра да тежиште наставе у основној школи и гимназији лежи у одгајивању моралних карактера. Тврди да наш народ стоји на доста ниском ступњу морала и да све ниже пада, и за ово наводи примере из дебате која је вођена на прошлој Народној Скупштини.

Противан је и саме имену »наука хришћанска«. Но пошто је то по закону немогуће изменити, с тога би науку хришћанску требало поделити на два дела: на »хришћански морал« и на »историју хришћанства«. Ово се правда и самим нашим вишим националним гледиштем, пошто има Срба од три вере. Ако би се ова подела примила, наставник тих наука био би помогнут и од осталих наставника, што сада, кад се само догме предају, није могуће. Тврди да је у наставни план Француске уведен предмет »морал«. Предлаже да се овако подељена хришћанска наука предаје са по 1 сатом недељно у прва четири разреда.

Арх. Дучић сматра, да би било штетно и један час одузети хришћанској науци од онога што је предложено, а то је само 11 часова кроз све разреде. Помиње велику заслугу коју је хришћанска наука и црква учинила народу српском. Одношаји цркве на западу не могу се упоређивати с положајем цркве у нас, јер наша је црква народна, и вазда била са на-

родом заједно. С тога је потпуно за то да остане онако, како је у наставном плану, само да се место обредословља 2 часа предаје 1 час обредословље и 1 час тумачење светога писма.

Министар објашњава да је у план ушла само »хришћанска наука«, а шта ће се из ње предавати, то ће се одредити детаљним програмима, који ће се доцније израдити у договору с вишом духовном влашћу, којој су сами земаљски закони гарантовали то учешће.

Св. Николајевић, мисли, да кад би се предавање »науке хришћанске« друкчије удесило, а не као сад, могло би се са 8 часова постићи и то распоредивши на 2—3 разреда, али никако да се не предаје у прва три разреда. Из »науке хришћанске« да се узме тумачење св. писма са 4 и обредословље и историја цркве са 4 часа недељно, а догматички део да се избади.

Св. Вуловић моли, да се што пре пређе самој ствари. Слаже се с г. Докићем да у I и II разреду буде по 2 а у III и IV по 1 час.

Ст. Марковић, проф., изјављује, како је наука хришћанска као наставни предмет код деце омаловажена, а узрок су томе сами наставници, који су неспремни долазили на места наставничка, па нису умели тај предмет да омиле деци.

Арх. Нестор изјављује, да по хришћанској науци нема морала без вере, и ко нема вере тај нема морала. Могао би се катихизис поправити и скратити, али се никако не може избацити. Никако не пристаје да се број часова скраћује, пошто се том науком практички васпитава.

М. Маринковић сматра, да је довољно за хришћанску науку, ако се предаје 4 године у основној школи и 4 године у нижој гимназији. Места јој нема у вишој гимназији, пошто се тамо припрема за стручно образовање.

Ж. Симић предлаже, да се за хришћанску науку одреди 10 часова, тако да од I—V разреда буде заједно по 2 часа недељно, јер се иначе неће моћи извршити оно што треба да се сврши у гимназији из те науке.

П. Ђорђевић сматра, да је потребно казати шта да се предаје у ком разреду из те науке, пре него се реши с колико часова у ком разреду да се предаје. Ако би се предавао хришћански морал и ново-заветна историја, довољно је 6 часова недељно и то у нижим разредима.

С. Живковић вели, да је 1875. г. укинута предавање науке хришћанске у вишим разредима, па ипак није никакав нарочит назадак опажен у моралу. Напротив наређење молитве пре и после школе изазивају различне неред; према томе, а и према ранијем ка-

зано мисљењу да се нижа гимназија одвоји од више, предлаже да се настава у науци хришћанској ограничи на нижу гимназију.

Пошто се нико више није јавио за реч, приступило се ка гласању и предлог министарски би одбачен са 19 противу 4 гласа, а један члан уздржао се од гласања. За тим стави министар на гласање предлог г. Др. Л. Докића, који такође би одбачен са 11 противу 10 гласова, 3 су се уздржала од гласања. После се гласало о предлогу Св. Милосављевића и са 17 против 6 гласова примљен је предлог г. Милосављевића да се наука хришћанска предаје у I, II, III и IV разреду гимназије са по 2 часа недељно.

Министар је за тим закључио састанак који је трајао до 12 $\frac{1}{2}$ часова а идући заказао за сутра у 8 часова пре подне.

САСТАНАК III

14. Аугуста 1881. г. у Београду

ПРЕДСЕДАВАО

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Ст. Новаковић

БЕЛЕЖИО

Др. Ник. Ј. Петровић

секретар министарства просвете и цркв. послова

Били су: редовни чланови: Ј. Пецић, Арх. Дучић, Арх. Нестор, Др. Л. Докић, С. Милосављевић, Др. Ј. Валента, М. Миловук, Др. В. Бакић; ванредни: С. Николајевић, С. Живковић, С. Марковић, проф., М. Марковић, С. Вуловић, В. Карић, М. Маринковић, А. Николић, Ж. Симић, П. Ђорђевић, Д. С. Јовановић, С. Ловчевић, Др. Л. К. Лазаревић, М. Настић, В. Јанковић.

почетак у 8 $\frac{3}{4}$ часова пре подне.

Деловођа прочита записник, који Збор с малим изменама прима.

Министар наставља дневни ред:

2. *Српски језик.*

А. *Николић* мисли, да се распоред српског језика може примити какав је, само да се литерарним облицима у V разреду даду 3 место 2 часа.

Св. *Вуловић* слаже се са А. Николићем. У осталом противан је досадањем распореду предавања у српском језику, па предлаже да се у I разреду предају кратки изводи из свију делова граматике, у II шири, у III још шири круг, а у IV цела граматика, па би се тада у V раз. могла предавати словенска граматика научно. Да би се то у пракци примени могло, требало би најпре саставити програм према таквом наставном плану, па позвати конкурсом

зналце те да према томе програму напишу школске књиге. Ако би се овај систем усвојио, могло би изостати учење граматике у основној школи, но тамо да се предаје оно што је за основно познање језика најпотребније.

Министар наглашује, да у овоме саветовању има Савет задатак да определи време колико наводи да је потребно за предавање кога предмета. Како ће се то време употребити зависиће од програма који ће се доцније прописати. За ову годину остало би на садашњем начину. За тим ће се истим путем, као што је и с купљењем грађе за овај наставни план поступљено, позвати школске колегије да напишу програме по којима би предавале поједине науке. Тако сакупљен материјал даће се стручним комисијама на преглед, а ове из њега да изберу оно што је најбоље и да га попуни према потреби, те да израде један сталан основни наставни програм, који би вредио за све школе. С тога за сад се не може улазити у претрес тих планова, јер би нас то данас одвело сувише далеко.

П. *Ђорђевић* слаже се са предложеним бројем часова за нижу гимназију, а с г. Николићем опет се слаже да се литерарним облицима дода још један час. Сматра да је недовољно за историју литературе 6 часова и предлаже да се у 7 разреду за литературу да 4 место 3 часа.

Жив. *Симић* слаже се са предложеним бројем часова, измењујући број часова за литерарне облике по предлогу г. А. Николића, а предлаже да се у VI и VII разреду стави по 4 часа за историју литературе.

С. *Николајевић*, према искуству што је стекао као професор велике школе, предлаже да се умножи са 1—2 часа број часова старословенској граматичи у V разреду, а да се тај сат узме од историје литературе. Најзад предлаже да се литерарни облици изместе из групе где су стављени.

М. *Маринковић* слаже се с предложеним бројем часова и да се историја литературе предаје али уткана у предавање српског језика онако концентрично као што је г. Вуловић предложио за српски језик.

А. *Николић* слаже се са П. Ђорђевићем да се историји литературе дода још један час.

В. *Карић* слаже се потпуно са бројем часова који је у министровом предлогу.

М. *Марковић* прима број часова стављен у предлогу, само би желео да се усвоје измене које су предложили А. Николић и П. Ђорђевић и захтева да се за источне и јужне крајеве дода српскоме језику још 1 час у I разреду.

Министар мисли да је примедба г. Марковића врло основана, но све што је локална потреба нека се образложи министру па ће он учинити што треба

пошто би било неправо да се према месним потребама једнога краја земаљск школе удешавају.

С. Вуловић слаже се што се тиче броја часова са предлогом измењеним по примедбама П. Ђорђевића и А. Николића.

М. Маринковић понавља свој предлог да се историја литературе унесе у нижу гимназију уза српску граматику, једно с тога што је тај предмет потребан за опште образовање, а друго с тога што би се тим начином воља за читањем више пробудила, а то ће се учинити ако се што већем броју ђака даду основни појмови о литератури.

С. Ловчевић пристаје да се литерарним облицима повиси један час а осталим деловима српског језика да остане по предлогу.

Арх. Дучић не слаже се ни са једним предлогом овде изнесеним, по пристаје са свим на наставни план, који је предложен од стране г. министра, пошто је исти израђен по саслушању свију школских колегија.

Министар изјави да нема више пријављених говорника, па за то приступа се гласању и он износи најпре на гласање предлог о српској граматичи у I, II, III и IV разреду. Збор са 21 против 1 гласа усваја предлог министров да се српска граматика предаје у I са 5, у II, III и IV са по 4 часа недељно. Исто тако Збор са свима против 1 гласа прима да се старословенски језик у V разреду учи с 3 часа као што је у предлогу министровом.

Што се литерарних облика тиче, министар усваја да литерарни облици имају у V разреду место 2 3 часа, па износи то као свој предлог који и Збор усваја са 13 против 8 гласова. Што се историје литературе тиче, Збор са 18 против 4 гласа усваја предлог министров да се историја литературе предаје у VI и VII разреду са по 3 часа недељно.

Министар износи на дневни ред
3. Латински језик.

А. Николић предлаже, да буде по 1 час мање но што је предложено у предлогу министровом, с тога што је рад да уштеђује време за оно што је прече и теже, нарочито за језик француски, који је као живи језик потребнији, и за природне науке, а наводи да се са 4 часа недељно кроз 3 године може свршити граматика. Моли да се ово не разуме као противност класичкоме правцу у опште.

Др. Валента предлаже, да се дода још један час у сваком разреду више гимназије као што је и до сад било. Овај свој предлог мотивира цитатима из разних писаца о томе предмету.

П. Ђорђевић не слаже се с тиме да латински језик даје општу спрему, но се она добија другим путем.

Пошто сматра учење латинског језика у гимназији као спрему за више образовање, то сматра да је довољно по 3 сата у три разреда више гимназије.

Министар напомиње да се по предложеном наставном плану не сматра латински језик као образовно средство или центар наставе у опште, као што је то у другим светским гимназијама. Нему је овде дато место само као обичном предмету. С тога не сматра да има места овде говорити противу латинског језика у оном смислу како се то ради у осталој Јевропи. А потреба његова у оној мери у каквој је узет латински језик у предложеном наставном плану, правда се самом практичком потребом, пошто доиста нико не може постати стручњак у историјско-филолошким и правним наукама беззнања латинскога језика. Одузмати време од латинског језика па додавати францускоме није умесно с тога што је латински језик основа францускоме, управо старији облик тога језика, а знање латинског језика помоћи ће свакоме при изучавању француског језика.

Др. Докић признаје, да је латински језик само оруђе за филологе и историчаре и слаже се са П. Ђорђевићем да му се смањи број часова тако да буде у сваком разреду са по 3 часа недељно.

Св. Николајевић види, да предложени наставни план сматра латински језик као оруђе, с тога мисли да се то може постићи у три виша разреда са по 4 часа недељно.

С. Ловчевић слаже се са П. Ђорђевићем, пошто се с тим бројем часова може постићи оно што је потребно за основно разумевање латинског језика.

М. Маринковић, са својега начелног гледишта, потпуно се слаже с предложеним бројем часова, јер то је таман да се може изучити оно што треба.

Арх. Дучић сматра да се латински језик учи само као помоћно средство, с тога се слаже с предлогом П. Ђорђевића.

Св. Вуловић примећује: кад је латински језик средство за образовање треба гимназија да помогне само толико, да ђаке научи само граматичи; а то се да постићи с 3 часа недељно у 3 виша разреда. С обзиром и на то што је ово једини предмет од кога се може откинути за друге предмете, као: јестаственицу и др. пристаје уз предлог П. Ђорђевића.

Министар просвете јавља, да се нико више није јавио за реч и износи на гласање предлог министров који Збор са 15 против 8 гласова одбаца. За тим се приступило гласању о предлогу Андре Николића и и Збор са 16 против 7 примио је исти предлог да се латински језик учи у V, VI и VII разреду са по 4 часа недељно.

Министар просвете ставља на дневни ред

4. Француски језик.

Др. Л. К. Лазаревић предлаже, да се дебата о француском језику веже за дебату о немачком језику, пошто би рад био да се место немачког уведе француски језик.

Министар вели, да се о томе може говорити, али се не да извршити, јер је врло велика оскудица у довољно спремним кандидатима за француски језик.

Арх. Дучић пристаје с предложеним наставним планом с тога што је то језик богат својом литературом, што је језик светски и дипломатски.

М. Маринковић признаје потребност његову за практику, а и за припрему за стручно образовање, никако за опште, с тога што немамо честога саобраћаја с Французима но с Немцима; а за то што ученику треба да се књигом француском служити може, дао би му у вишој гимназији место 15, 18 часова, а да се из IV разреда избрише.

А. Николић није за то да се у IV разреду предаје француски, јер ће се та 3 часа давати као намет коме, и они ће га радити без велике одговорности, па ће то бити тако мало да се не рентира оставити га у IV разреду, но да оде у вишу гимназију са по 5 часова у сваком разреду.

Сима Живковић није за то, да остане у IV раз., но да буде у вишој гимназији са по 5 часова.

Др. Валента помиње како се сада само један језик полаже на матури, па ученици уче један језик, а разуме се онај који им је лакши и ближи — немачки. Моли да се оба језика узму као обавезна на матури, јер иначе сви ће учити немачки а нико француски.

П. Ђорђевић примио би предложени број часова, ако би се могло избећи да се IV разред опет не преоптерети као што је то сада с тим разредом. Ако то не би могло бити, слаже се с предлогом А. Николића. А што се тиче навода г. Валенте, он тврди да у гимназији крагујевачкој више ученика полаже на испиту зрелости испит из француског но из немачког језика.

С. Марковић, проф., слаже се с А. Николићем.

Министар, пошто се нико више није јавио за реч, ставља на гласање и одустајући од првашњег свог предлога изјављује да пристаје уз предлог А. Николића који сада као свој износи. Збор је једногласно примио нов предлог министров, да се француски језик учи у V, VI и VII разреду са по 5 часова недељно.

Министар ставља на дневни ред

5. Немачки језик, и позва говорнике да се јаве.

Арх. Дучић замера што је немачком језику дато тако много часова, јер то се не може правдати ни ради литературе и практичке потребе, па предлаже да се скрати те да буде толико исто часова колико има француски језик т. ј. 15 часова.

М. Маринковић сматра да је немачки језик потребан за опште образовање и практичку потребу и с тога што би у вишој гимназији били сами језици,

ако би и овај утурили у вишу гимназију. Предлаже да се немачки језик истисне из више гимназије, а да се учи само у нижој гимназији.

А. Николић, с погледом на богаство немачке литературе, вели, да се мора тај језик учити, и предлаже да се учи у нижој гимназији са 4 а у вишој са 2 часа недељно кроз сва три разреда.

С. Николајевић пита, може ли се тај језик изучити за мање времена но што је предложено, па ако може, он би пристао уз предлог г. А. Николића.

С. Марковић, проф., вели да са предавањем тога језика сада рђаво стоји с тога што нема за њега катедре, но га ваља пренети у вишу гимназију и створити од њега засебну катедру.

С. Вуловић слаже се с М. Маринковићем да се немачки учи само у нижој гимназији.

С. Ловчевић слаже се с предлогом А. Николића.

Др. Л. К. Лазаревић увиђа потребу да јак ниже гимназије мора унети у вишу гимназију знања бар једнога језика, да се њиме служити може а никако није за то да се прекида учење у вишој гимназији; у осталом слаже се с предлогом А. Николића.

П. Ђорђевић не слаже се с предлогом А. Николића, но предлаже да се немачки језик у I и II разреду учи са по 4, у III и IV са по 3 часа недељно, а у вишој кроз сва три разреда са по 2 часа, јер ће иначе бити III и IV разред преоптерећен.

Министар усваја предлог А. Николића и ставља га као свој на гласање и Збор са 16 против 7 гласова прима исти предлог да се немачки језик учи у нижој гимназији кроз све разреде са по 4 а у вишој са по 2 часа недељно.

Министар је закључио састанак у 12¼ часова, а идући заказао за сутра у 8 сати пре подне.

САСТАНАК IV

15. Августа 1881. г. у Београду

ПРЕСЕДАВАО

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Ст. Новаковић

БЕЛЕЖИО

Др. Ник. Ј. Петровић

секретар министарства просвете и црквених послова

Били су: редовни чланови: Ј. Пецић, С. Марковић, ректор, Арх. Дучић, Др. Л. Докић, С. Милосављевић, Др. Ј. Валента, М. Миловук, Др. В. Бакић, ванредни: С. Николајевић, С. Живковић, М. Марковић, С. Вуловић, В. Карић, М. Маринковић, А. Николић, Ж. Симић, П. Ђорђевић, Д. С. Јовановић, С. Ловчевић, М. Настић, Ђ. Тешић, В. Јанковић и Др. Л. Лазаревић.

ПОЧЕТАК У 8³/₄ ПРЕ ПОДНЕ

Деловођа прочита III састанак који Збор прими. Министар износи на дневни ред

6. *Географију*, и мисли да се дебата о географији може zgodно везати са космографијом.

Арх. Дучић помињући како је географија до сада била доста занемарена у средњим школама жели да јој се као науци да угледно место, те је мњења да се предаје и у нижој и вишој гимназији, и то у нижој популарно а у вишој научно, и да се заврши с космографијом.

С. Ловчевић предлаже да се географија предаје кроз сва 4 разреда ниже гимназије са по 3 часа, а космографија да пређе у вишу гимназију у VII раз.

Д. С. Јовановић слаже се с Ловчевићем, јер наводи да је предложеним наставним планом степњено време за географију. Ово поткрепљује тиме, што је географија наука, у коју се стичу многе науке природне и друштвене. Што се космографије тиче, захтева да се она учи и у нижој и у вишој гимназији и то у нижој с политичком географијом а у вишој с физиком.

Министар вели, да не би требало заборавити, да је географију врло тешко кретати из ниже гимназије.

Ж. Симић предлаже да се у I разреду учи део математичке географије, и то популарно, за тим један део физичке. У II разреду да се учи политичка географија и то балканско полуострво и словенске земље, у III р. Јевропа, у IV разреду остали свет. У I, II и III са по 4, а у IV са 3 часа недељно. Космографија, нижи део, да не буде засебно у вишој гимназији, но да иде уз физику у VI разред.

П. Ђорђевић предлаже у I разреду да буде земљопис Србије, балканског полуострва, топска географија или морфологија земље и физика, а у II разреду да дође космографија, у III политичка географија са некојим културно-географским сликама, а у IV раз. цела политичка географија. Из свега овога изводи да би требало предавање географије овако удесити у I, III и IV географија а у II космографија, а да број часова остане као што је у предлогу министровом.

М. Маринковић с погледом на свезу ниже гимназије с основном школом налази да се политичка географија учи 6 година и то 2 године у основној школи а 4 у гимназији, и мисли да је толико времена довољно за опште образовање из географије. Што се космографије тиче, не пристаје да се она одваја од политичке географије.

А. Николић мисли да ми овде не смемо узети географију у широком обиму или у свези с природним наукама или још и с научним неким правцем, но је узети колико је потребно за опште образовање. С погледом на то, и ако се добро буде радило — а на то је сваки обавезан — мисли да је довољно ако гео-

графија и космографија имају у нижој гимназији по 3 сата недељно као што је у предлогу министровом.

В. Карић тврди да нема предмета који има толико силе за опште образовање као земљопис, само ако се добро предаје. Сматра да је сваком потребан земљопис а нарочито свима онима који хоће да се баве ма каквом граном наука. Помиње како се у аустријским гимназијама учи земљопис у прва четири разреда са 11 часова, а сва се настава јестаственичка завршује физичким земљописом у најстаријем разреду. У Саксонској учи се у реалкама кроз свих шест разреда, а у гимназијама кроз 5 разреда. Предлаже да се географија у прва четири разреда ниже гимназије учи са по 3 часа а у VII разреду да буде космографија са физичким земљописом са 4 часа недељно.

С. Вуловић за то је да се умножи број часова за географију, јер је до сада било неуспеха у томе предмету. Но ако се то друкчије уклопити може, онда је противан умножавању часова, пошто је географији у гимназијама циљ да се научи оно што је на карти. Што се космографије тиче, она се без математике не може предавати и предлаже да се као наука избади, а основна знања да се унесу у политичку географију. Завршује с тим да се задржи предложени број часова за политичку географију а да се космографија избади.

Арх. Дучић не наводи да је овде место развијати назоре о детаљним програмима за географију, пошто је то већ израдио Главни Просветни Савет и објављено је у »Просветном Гласнику«, на ко хоће нека критише тај већ израђени план.

С. Марковић слаже се с Вуловићем да географија остане онако као што је у предлогу министровом, пошто наводи да је толико времена довољно за изучавање онога, колико је потребно за ученике гимназија.

Д. Јовановић враћајући се на говор г. Вуловића мисли да г. Вуловић нема право што хоће да време учења географији остане по староме, јер је географија наука широкога обима, а за образовање врло потребна. С њим се у томе потпуно слаже В. Карић.

С. Николајевић слаже се с Вуловићем, јер ако се хоће географија научно да предаје, требало би је узети после свију природних и друштвених наука, а то није могуће. Што се тиче космографије, мисли да је потребно у нижој гимназији поделити на земљопис, а у вишој на физику.

Ж. Симић остаје при свом првом тврђењу, наводећи да је корисније учити ђаке мапи но другим апстракцијама.

Ј. Пецић сматра да је космографија засебна наука, која говори о појавима целог света, а као таковој гарантовао јој је место сам закон и као за-

себна наука не може се цепати, с тога је да буде за себе.

С. Вуловић мисли да се, на основу закона, може избацити космографија, пошто тамо стоји географија с космографијом.

Министар обраћа пажњу на нов закон у коме стоји под тач. 6. »Географија и Космографија«, а оно што г. Вуловић наводи узето је из старог закона о гимназијама.

П. Ђорђевић остаје при свом првом предлогу, да се космографија предаје у II разреду с тога што се она бори против празноверица, па је ваља што ширем кругу предавати.

Министар изјављује да се пошто нема више пријављених говорника, приступа гласању. Но пре но што стави ствар на гласање модифицира свој првобитни предлог тако да се тачка 6 и 7 наставнога плана споји у једно и да гласи: »Географија с космографијом,« а што се броја часова тиче да остане по предлогу у I, II III и IV раз. са по 3 часа недељно. Збор овај предлог министров једногласно усваја.

Министар ставља на дневни ред

8. *Историју српску* и

9. *Историју општу*

Д. С. Јовановић сматра да је историја српска заступљена с довољним бројем часова, али замера што је подељена у 2 разреда, јер није zgodно раздвајати тај предмет пошто се на тај начин губи веза у целини и предлаже да се предаје у IV разреду са 5 часова недељно. Што се тиче историје опште, мисли да би јој требало дати у V и VI разреду по 4 а у VII 5 часова недељно.

Арх. Дучић изјављује да је историји српског народа истина дато прилично угледно место у наставном плану, али он би желео да добије још угледније, како би то требало да је у српској земљи; с тога предлаже да се од часова опште историје одузме 3 часа и дода српској историји, те да буде место 6, 9 часова и то да почне од II разреда. А никако да се предаје само у једној години, јер не верује да се може заборавити друге године оно што се прве учи ло буде.

С. Живковић сложио би се с Јовановићем да се српској историји даде 5 часова у IV раз.; али се боји да ће тада бити преоптерећен IV разред. Што се тиче опште историје, слаже се са свим с Јовановићем нарочито с тога, што се у VII разреду предавања закључују у Априлу, дакле раније но у осталим раздима.

П. Ђорђевић предлаже да се цела српска историја учи са 2 часа у III а са 3 у IV разреду и да се понови све оно што се предавало у III само у ширем

обиму. Што се историје опште тиче, пристаје по предлогу министровом, но да се у општој историји помињу догађаји и из српске историје.

Св. Николајевић слаже се с министровим предлогом за историју српску. За историју општу не слаже се с предлогом, наводи да старој историји треба поклонити већу пажњу и с тога да је мало 3 сата недељно у V разреду, но да се историја општа у V раз. учи место 3 са 5 часова недељно. За историју средњег века у VI разреду наводи да је много 5 и предлаже 3 сата. За нову историју прима предлог министров. Ово све предлаже поред осталог и с тога, што нема у средњој школи никакав предмет за политичко васпитање, а то ће у многоме попунити изучавање историје.

А. Николић наводи да би било тешко саставити часове историје српске у једном разреду, а што се тиче оп. историје прилази предлогу Св. Николајевића, само ако он пристане да се предаје историја општа у V са 4, у VI са 3 а у VII са 5 часова.

М. Маринковић не би делио општу историју од народне, но би их уједно предавао у нижој гимназији, а општу историју као науку оставио би великој школи.

Св. Вуловић слаже се с предлогом што се историје српске тиче. Поред осталог и с тога што из IV раз. иду многи из школе па треба да изнесу бар знање своје историје. А уз то још и за то што на своју историју ваља надовезивати туђу. За општу историју пристаје уз Св. Николајевића што се тиче старе историје; а за средњу не може се с њиме сложити, јер наводи да средњи век има велика значаја у самој историји нарочито с погледом на Словене; с тога предлаже 4 часа и за ту историју.

Министар помиње да је главна идеја плана та, да се у њему свуда пажња поклања свему ономе што иде у прилог чувању и гајењу наше народности. Из тога разлога историја средњег века добила је онолико часова колико је у предлогу, јер у томе добу почиње наша старија историја и историја осталих Словена. Пристаје да се старој историји дода 1 час, али да се толико не крњи од средњовековне историје.

В. Ђарић говорећи о месту које историја српска заузима у наставном плану, слаже се с Јовановићем да се мете у IV разреду са 5 часова, пошто се од француског језика откинуло толико времена. Што се опште историје тиче, слаже се потпуно са Св. Николајевићем.

Ж. Симић мисли да би српској историји требало дати више времена, и тако да буде у III разреду 2 а у IV 4 часа недељно.

Д. С. Јовановић понавља свој предлог, којим би се олакшало III разреду те да не буде преоптерећен.

Министар ставља ствар на гласање и то најпре за српску историју. Збор је са 15 против 9 гласова усвојио предлог министров да се српска историја учи у III и IV разреду са по 3 часа недељно.

Што се историје опште тиче, *Министар* модификује свој првашњи предлог и износи на гласање тако модификован предлог по коме се историја општа предаје у V и VI разреду са по 4, а у VII са 5 часова недељно. Овај предлог Збор је примио са свима противу једнога гласа.

Министар ставља на дневни ред

10. Јестаственицу.

Др. Л. Докић помињући да је јестаственици дато у пола мање часова овим распоредом но што је било по староме, мисли да је то с тога што се до сада учила јестаственица само дескриптивна. Но с обзиром на напредак ове науке наводи да треба одвојити зоологију, ботанику и минералологију за нижу, а биологија да дође у VI разред са 3 а у VII р. са 2 часа. У нижој гимназији да се почне с ботаником у II раз. са 3 ч.; зоологија да дође у III раз. са 3 часа. Што се минералологије тиче помиње да би је требало предавати у IV разреду с геологијом са 2 часа а пренети је и у VII разред са 2 часа.

Др. Дукић потпомаже у свему г. Докића.

П. Ђорђевић слаже се с Докићем а особито што се тиче премештаја ботанике из III у II разред поред осталог и с тога што је биле приступачније деци и простије састављено од животиња.

М. Маринковић слаже се с предлогом министровим нарочито с тога што је јестаственици дато место само у нижој гимназији. Примећује само то да би антропологију и хигијену из VII разреда ваљало пренети у I разред. Пристаје да се ботаника предаје у II разреду, а усваја предложени број часова.

А. Николић жели од г. Докића да чује шта све мисли, да би се од природних наука могло унети у гимназију почев од I па до VII разреда. Нарочито се слаже с тиме што се биологија уноси у VI и VII разред.

Докић објашњава да би било корисно ако би се у I разред са 2 часа недељно унела популарна антропологија или познавање човека и то са свим дескриптивно, у II раз. дошла би ботаника са 3, у III зоологија са 3, у IV минералологија са 2, у III основи физике са 3, у IV основи хемије са 3, у V раз. да се узму још 2 часа хемије, нарочито за органску, хемију, у VI разред 3 часа биологије, у VII 2 часа биологије, у VII 2 часа минералологије с геологијом и у V и VI разред физика експериментална са по 3 часа недељно.

Министар пита ко би предавао антропологију у I разреду.

Докић одговара да би тај предмет могао предавати предавач зоологије.

Др. Л. Лазаревић помиње да познавање човека предају у основној школи учитељи, те би по томе у нижој гимназији могли предавати наставници. У осталом слаже се с Докићем.

Пецић помиње своје ваздашње заузимање за природне науке, и сам жели да се оне распростру и на вишу гимназију. Примећује да је ред научни предавати или од простога сложеноме или од познатог непознатоме Предложени ред г. Докића није ни према једном ода та два начела удешен. До сада се ишло од простога сложеноме, а министров предлог полази с основе познатог непознатоме. Пошто г. Докић узима познавање човека у I разреду, одступио је од првашњег свог плана, па би требало у II разреду наставити са зоологијом а не са ботаником. Не мисли да се може оправдати друкчије почетак по од зоологије па ка ботаници и минералологији. За остало слаже се с Докићем.

Др. Валента помиње да је пређашњим наставним планом у вишој гимназији узета јестаственица с тога што после у великој школи правници и филозофи нису обавезни да уче ту науку. Сматра да не би требало никако геологију изоставити из гимназије. Предлаже да се место хигијене каже дијететика

Докић сматра да је лако разумети организацију човека, пошто је његов организам правилан и све радње везане су за поједине органе. На против код нижих животиња теже је то разумети, као што је то н. пр. код рака. Ботанику хоће за то у II разред што у целој ботаници има мање основних типова но у зоологији. Ово мишљење заступају и сами предавачи тих предмета.

С. Николајевић жели да зна да неће додавање часова превазићи општу норму.

Пецић вели да се није до сада могла већа пажња од стране министарства поклонити геологији, само с тога што до сада није било за ту грану наука спремних кандидата.

В. Карић слаже се потпуно с Докићем у односу јестаственице у више разреде. Чини му се да није логично прелазити с антропологије на ботанику, но пре би требало прећи на зоологију, пошто дете донесе у школу веће познавање облика животињских но биљних.

М. Маринковић примећује да се мало води пажња да ли се учила и хоће ли се учити јестаственица у основној школи. Находи да је много учити је и у нижој и у вишој гимназији.

Св. Вуловић слаже се с Докићем, но с тим да се у I разреду изоставе два часа познавања човечијег тела бојећи се да се доиста неће наћи за тај предмет добар предавач.

В. Карић напомиње како према закону о професорским испитима чини једну групу зоологија с антропологијом, те већ по тој законској одредби има изгледа да ће бити предавача за антропологију.

Др. Л. Лазаревић примећује да није разлог тај што дете више види типова животињских па да се мора јестаственица почети зоологијом, но тежина тога лежи у рашчлањивању материјала, а тај је доиста простији у ботаници но у зоологији.

Др. Валента мисли да се геологија мора предавати у VII раз. с тога, што за њу треба велика припрема из хемије и физике; пре тога разреда ни како је не треба предавати.

С. Николајевићу чини се да практички разлози говоре да се у гимназији ботаника пре зоологије предаје, јер је класификација ботаничка старија и простија, а друго што ботаника даје више маха самосталној радњи саме деце; треће што изучавање ботанике води к екскурзијама, које су врло корисне у опште. Пристаје с Вуловићем што се тиче брисања антропологије из I разреда.

П. Ђорђевић према целокупном наставном плану за природне науке био би мњења да би пре изучавања живих створова требало предавати што из природних појава, с тога у место антропологије у I разреду предлаже да се предаје популарна физика са 3 часа а да отпадне из III разреда. Познавање човека да дође са 2 часа у III разред. Што се тиче физике мисли да је мало по 3 часа у V и VI разреду, пошто сад улази у физику и механика, па предлаже да буде у IV разреду 4 часа физике.

Д. Јовановић слаже се с П. Ђорђевићем да се у I разреду предаје физика, у II минералологија с хемијом, у III ботаника а у IV зоологија. За остало слаже се с г. Докићем.

Др. Докић вели да дијететика није само лекарска наука, с тога је може сваки знати који зна природне науке, а особито зоологију.

Министар изјављује да нема више пријављених говорника и да се приступа гласању. Но пре тога повлачи натраг свој предлог о природним наукама из штампаног наставног плана. Износи у целини предлог Дра. Докића као свој. Да би ишло редом, износи на гласање предмет по предмет:

1. Познавање човека у I разреду са 2 часа усвојио је Збор са 18 противу 4 гласа, један се уздржао од гласања.
2. Да се предаје зоологија у III разреду са 3 часа.
3. Ботаника у II разреду са 3 часа

4. Минералологију у IV разреду са 2 часа Збор је усвојио са 21 противу 2 гласа.

5. Да се предаје биологија у VI разреду са 3 а у VII са 2 часа.

6. Геологију у VII са 2 часа Збор је примио са свима против једног гласа.

7. Антропологија и дијететика да се предаје у VII разреду са 2 часа Збор усваја једногласно.

8. Да се предаје хемија и то основи у IV разреду са 3 и органска хемија у V разреду са 2 часа, као и физика, основи у III раз. са 3 часа а експериментална у V и VI разреду са по 3 часа недељно, Збор усваја са свима против једног гласа.

Министар је закључио састанак у 12 сати, у подне, а идући заказао за сутра у 8 с. пре подне.

САСТАНАК V

16. Августа 1881. год. у Београду

ПРЕДСЕДАВАО

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Ст. Новаковић

БЕЛЕЖИО

Др. Ник. Ј. Петровић

секретар министарства просвете и црквених послова

Били су: редовни чланови: Јосиф Пецић, С. Марковић, ректор, Арх. Дучић, Др. Л. Докић, С. Милосављевић, Др. Ј. Валента, М. Миловук, Др. В. Бакић, ванредни: С. Николајевић, С. Живковић, С. Марковић, професор, М. Марковић, С. Вуловић, В. Карић, М. Маринковић, А. Николић, Ж. Симић, П. Ђорђевић, Д. С. Јовановић, С. Ловчевић, М. Настић, Ђ. Тешић, В. Јанковић и Др. Л. К. Лазаревић.

Почетак у 8 $\frac{1}{2}$ часова пре подне.

Деловођа прочита записник четвртог састанка, који Збор прими.

Министар саопштава да се прелази на Математику.

Према чл. 3. пословника позва Збор да као стручњаке за ову групу изволи примити: г. г. Мијаила Мијаиловића, Мату Јовановића и Марка Велизарића, професоре, што Збор једногласно и прими.

Св. Милосављевић као нестручњак мисли да је велики број часова одређен за математичке науке. Предлаже за аритметику у I и II разреду по 4, у III 3 часа недељно. Алгебра да се учи 3 године са предложеним бројем часова, а из VII разреда да се избрише; а геометрија да остане као што је у предлогу министровом.

Министар саопштава да по досадашњем распореду има часова у I и II разреду по 26, у III 30, у

IV 28, у V 33, у VI 31, у VII 32 часа. Обраћа пажњу да је поремећен прваши број часова, па како је чуо раније да је математичкој групи дато сувише часова, могло би се овде сад то исправити.

Ст. Марковић, проф., сматра науку математичке као врло важне особито као науке за претходну спрему. Помиње тешкоће које су везане за предавање ове науке, а велике користи за вежбање младога духа у апстракцијама. За тим побраја све гране математичких наука и њене обиме на по се, па узевши све то у обзир слаже се у главном с бројем часова у наставном плану, с изменом да се аритметичка наука учи у I и II са по 4, алгебра у III и IV са по 4 часа, у V са 3, VI са 4 и VII разреда са по 2 часа недељно. Специјално геометрија да се учи у V са 4, у VI са 3, у VII разреда са три часа недељно. Хоће да дође алгебра у III разред с тога, што тај разред не добија тиме никакав терет, јер број часова аритметике толики је, да се може свршити оно што је прописано и да се сврше четири вида рачуна алгебарских; даље што би се тиме избегло преоптерећење IV разреда, а били би ученици спремнији за слушање физике и геометрије, најзад и с педагошког се гледишта то оправдава.

Марко Велизарић сматра да математички предмети нису тешки, али су сувопарни, с тога их ваља понављати, и из тих разлога предлаже да се рачуница предаје у I и II са по 4, у III разреда са 3 часа недељно, у IV, V и VI разреда да се предаје алгебра са по 3, а у VII са по 2 часа недељно. Без оволико часова није могуће алгебру свршити. Што се геометрије тиче мисли да остане по предлогу, т. ј. да би требало и њој дати у V, VI и VII разреда по 3 часа недељно. Но с тим бројем часова не би се никако могла свршити стереометрија, јер се она не да популарисати, но се може само научно предавати.

М. Мијаиловић сматра да је мало у III разреда 4 часа за аритметику, пошто се у том разреда раде практички рачуни и то врло разнолики. Но најзад би пристао на предложени број часова, али да се никако не смањује. Што се алгебре тиче, мисли, да алгебри треба у IV разреда 4 часа недељно, пошто ту треба дати прве основе, а у V и VI разреда довољно је 3, у VII 2 часа. За геометрију наводи да је довољно у V, VI и VII разреда по 3 часа, као што је у предлогу министровом.

М. Јовановић наводи да се аритметика у два прва разреда и првом семестру III разреда може свршити, а другог семестра да почне алгебра. Ако се она тако почне, може се продужити у IV и V са по 4, а у VI и VII разреда са по 2 часа недељно. Алгебра се може без бојазни спустити у III разред, јер би се тиме олакшало изучавање физике, а наша деца у тим

годинама потпуно могу савладати алгебру. Што се геометрије тиче, слаже се с предлогом министровим.

Ј. Пецић сматра да рачун игра велику улогу не само у животу него и у опште у животу људском; те је за то да се рачуну поклони што већа пажња, и да што већи број часова, како би се обрадио што више материјала из тога предмета. Не верује да се аритметика може свршити за две, но јој треба бар три године као што је и предложено у наставном плану. Што се тиче алгебре, предлаже да се сва нижа математика сврши у гимназији, а само виша да се предаје у великој школи, иначе морала би се у великој школи отворити нарочита катедра за нижу математику, која би имала трајати бар један семестар. С тога је да се алгебра учи 3 године са по 4 часа недељно, а геометрија онако као што је у наставном плану.

Др. Валента обраћа пажњу да је математици дато по предложеном наставном плану исто толико часова у реалци колико и у гимназији, пита за што је то тако учињено.

Министар одговара да је та мала разлика у математичким наукама у реалци и гимназији отуда, што закон о реалци није претресен на прошлогодишњој Скупштини, и с тога је математика остала с малим бројем часова у реалци, јер тамо има према закону превелики број наука, па је свакој требало дати места.

М. Маринковић помиње како се у нас сматра математика као најтежа наука, и то само с тога што се много теоретише, па предлаже да би у нижој гимназији требало рачунање да буде што практичније, јер алгебарске операције апстрактне су за децу, па се морала изучавати механички, а овај је начин изучавања осуђен. На основу тих разлога пристаје да аритметика остане по предлогу министровом. Алгебра да се учи у V и VI разреда са по 4, геометрија пак у VI и VII са по 4 часа недељно.

Ст. Марковић наводи да су у наставном плану математичке науке довољно заступљене, само треба одређени им број часова боље распоредити. Понавља да предавање алгебре треба почети у III разреда.

Министар саопштава да има још два говорника, но он мисли да би добро било да се г. г. стручњаци договоре у конференцији, те да изнесу Збору један сагласан предлог.

Министар саопштава да су се 4 стручњака: гг. Стојан Марковић, Мијаило Мијаиловић, Мата Јовановић и Ј. Пецић сложила на ово:

Аритметика у I и II са по 4, у III разреда са 3, Алгебра у IV 5, у V 4, у VI 3, у VII раз. 2 часа; геометрија у IV 2, у V 2, у VI 3, у VII разреда са 4 часа недељно.

Друга двојица стручњака: гг. Марко Велizarих и М. Миловук предлажу:

Аритметика у I и II са по 4, у III раз. са 3 часа, алгебра у IV 3, у V 4, у VI 3, у VII разр. 2 часа; геометрија у IV и V по 2, у VI 3, и у VII 4 часа недељно.

Ст. Марковић помиње, како с тога што планиметрија долази у IV разред са 2 часа изравњава се нижа гимназија потпуно са нижом реалком.

Мата Јовановић потпомаже Ст. Марковића.

С. Живковић пита може ли се геометријско цртање као обавезно узети, те да се од цртања има више користи но до сада што је било.

Ст. Марковић одговара да то цртање није ништа друго но очигледна геометрија.

Министар одговара г. Живковићу што се тиче тога, да ли ће цртање бити обавезно или не, мисли да се и према закону и програму може разумети тако да се геометријско цртање сматра као обавезно, а слободоручно као факултативно. У осталом он ће ту ствар изнети Збору на решење.

П. Ђорђевић наглашује како по предложеном наставном плану имају математичке науке највише часова. То се оправдава тиме што су те науке помоћнице другим наукама и што су zgodне за вежбање дечијег ума. Но он сматра да је много часова дато математици, и с тога предлаже да се рачуница учи у I и II разреду са по 4 часа, и алгебра да се учи у III са 3, у IV са 4 и V са 5 часова. Геометрија у VI са 5, а у VII разреду са 5 часа недељно.

Министар повлачећи свој предлог натраг износи на гласање два стручњачка предлога. И то износи предмет по предмет овако:

1. Рачуница у I и II разреду са по 4, а у III са 3 часа недељно. Овај предлог Збор усваја једногласно.

2. Алгебра по предлогу тројице стручњака у IV са 5, V са 4, VI са 3, и у VII разреду са 2 часа недељно. Алгебра по предлогу двојице стручњака у IV, V и VI разр. са по 3, у VII са 2 часа недељно. Збор је са 14 противу 4 гласа — тројица нису гласали — примио предлог двојице стручњака, по коме се алгебра има учити у IV, V и VI разреду са 3, а у VII са 2 часа недељно.

3. Геометрија по предлогу свију стручњака имала би се учити у IV раз. са 2, у V и VI са по 3, а у VII разреду са по 4 часа недељно. Овај предлог Збор је једногласно усвојио.

Министар објављује да се сад прелази на

Цртање геометријско.

Што се тога предмета тиче пошто је планиметрија одвојена за IV разред, треба да отпадне из тога

разреда и да се предаје у I, II и III разреду са по 2 часа недељно. Збор једногласно прима овај предлог министров.

Министар даље износи предлог да се белешка геометријског цртања рачуна као обавезна, пошто је за то приватно умољен, како би се том предмету осигурао бољи напредак, што Збор једногласно усваја.

Министар износи на дневни ред

Цртање слободном руком. Збор потпуно прима предлог министров да се цртање слободном руком учи у I, II, III и IV разреду са по 2 часа недељно.

Министар износи на дневни ред

Краснопис.

Др. Докић предлаже да се тај предмет изостави из гимназије, пошто нема спремних наставника за њ.

Др. Л. Лазаревић пита може ли се говорити о укидању краснописа.

Министар одговара да не може, јер је тај предмет законом прописан.

Др. Л. Лазаревић мисли да се та вештина не може у школи изучити, с тога предлаже да се учи са по 1 час недељно у прва два разреда.

А. Николић слаже се с Лазом Лазаревићем и предлаже да се краснопис сједини с цртањем или да се одвоји један час од краснописа за цртање.

М. Маринковић не слаже се с А. Николићем као да нема вештих учитеља краснописа. Усваја предлог министров.

Пецић не пристаје да се предмет одбаци за то што нема спремних наставника, кад се томе на други начин може помоћи, за то је да се учи онако како ће се имати користи од тог предмета.

А. Николић допуњује свој говор тиме што вели да је говорио против краснописа са практичног гледишта, јер доиста ми немамо вештака за тај предмет, а тешко ће се моћи и набавити, док се он предаје само са 4 часа, јер се за толики број часова не може нарочити наставник постављати.

С. Марковић сматра да је писање примитивно знање и да ваља краснопис заиста задржати у школи.

С. Николајевић сматра краснопис као поуку у писању, а то се највише тражи за ону децу која иду на занат, с тога је за краснопис, само да се боље предаје но што је то до сад било.

П. Ђорђевић не види корист од 2 часа краснописа како је то данас с том наставом, с тога пристаје уз предлог А. Николића.

Др. Л. Лазаревић понавља своје првашње тврђење да ми немамо наставника за тај предмет.

Пецић вели да је то једини предмет који гаји естетичко образовање у нашим школама, па једно с тога а друго што и у закону стоји да се краснопис предаје, брани предлог министров.

Ст. Марковић проф. тврди да доиста има од краснописа користи у школама.

С. Живковић не разуме под краснописом калиграфију но читко писање и наводи да је то нужно задржати према нашим садањим приликама.

Др. Л. Докић слаже се с Лазаревићем да буде краснопис у I и II разреду са по 1 сат недељно.

П. Ђорђевић мисли да кад се не може избацити краснопис да се задржи по предлогу Лазаревићевом.

Арх. Дучић је за предлог министров.

Министар ставља на гласање свој предлог да се краснопис учи у I и II разреду са по 2 часа недељно. Збор са 15 противу 6 гласова прима предлог министров.

Министар износи на дневни ред

Гимнастику и војно вежбање.

В. Карић предлаже да часови гимнастике у нижој гимназији остану како је у предлогу министровом, а у вишој да се повећају, пошто мања деца већ по себи имају склоност за гимнастицирање.

П. Ђорђевић мисли да у нижим разредима није потребан толики број часова колики је у предлогу, а што се војних вежбања тиче није за то да се предају, јер школа је друго војска друго, па предлаже да буде у свима разредима по 2 часа.

Др. Л. Лазаревић не сматра гимнастику као час, но као корисно средство да се дечије здравље очува, с тога је за то да се повећа број часова.

Арх. Дучић паходи да је корисно увођење војног вежбања у школи с тога, што е сваки Србин и по природи и по закону војник и што гимнастичко и војно вежбање крепи тело и навикива на бољи ред. У осталом слаже се с г. Лазаревићем.

С. Марковић слаже се с предлогом министровим.

Др. Валента помиње гајење војног вежбања у швајцарским средњим школама, па вели, да и ми не треба да изостанемо у том погледу. Слаже се с Лазаревићем.

С. Живковић не слаже се с Лазаревићем да буде гимнастика сваки дан, јер наводи да је то много, но предлаже да буде у нижој гимназији по 2 а у вишој по 3 часа.

М. Маринковић слаже се с Лазаревићем.

А. Николић приступајући уз Лазаревића тврди да се практиком доказало да је гимнастика доиста корисна.

С. Николајевић мисли да се војна вежбања не могу по разредима удесити но се то удешава по узрасту. С тога је за то да се да свима разредима једнак број часова.

Ж. Симић слаже се с Лазаревићем да буде гимнастике сваки дан по 1 сат ради равномерног кретања тела.

Др. Л. Докић не сматра гимнастику за час који ће децу уморити но који ће их одморити. За предлог је *Л. Лазаревића*.

В. Карић понавља свој првањњи предлог да у нижој гимназији буде 3 а у вишој 4 часа недељно, пошто је немогуће извршити да буде гимнастика сваки дан.

П. Ђорђевић сматра да је немогуће извршити да се гимнастика ради сваки дан.

Др. Л. Лазаревић уверава да је могуће извршити, јер један учитељ мже с више помоћника да обучава врло велики број деце.

С. Живковић тврди да се не може извршити да се гимнастика ради сваки дан.

Министар ставља свој предлог на гласање који Збор једногласно усваја с тим да где би наставна снага и друге прилике допуштале Збор жели да се гимнастика што је могуће више предаје.

Министар ставља на дневни ред *певање и музику*. Збор једногласно усваја предлог министров да се певање и музика предаје кроз све разреде са по 2 часа недељно — необавезно.

Министар ставља на дневни ред

Стенографију.

В. Баковић предлаже да се стенографија почне учити од III разреда како би се до краја VII разреда доиста изучити могла.

Министар вели да је намера предлога само та да се ђаци гимназије спреме за бележење предавања у великој школи. После тога Збор једногласно усваја предлог министров да се стенографија учи необавезно у VI и VII разреду.

Министар саопштава да према решењима Збора поједини разреди имаће оволики број часова:

I 26, II 26, III 29, IV 28, V 31, VI 30, VII 31 час недељно.

С тим је свршен претрес наставног плана за гимназије

Министар закључује састанак у 12 часова и идући заказује за сутра у 8 часова пре подне.

САСТАНАК VI

17. Августа 1881. г. у Београду

ПРЕДСЕДАВАО

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Ст. Новаковић

ВЕЛЕЖИО

Др. Ник. Ј. Петровић

секретар министарства просвете и црквених послова

Били су: редовни чланови: *Ј. Пецић*, *Арх. Дучић*, *Арх. Нестор*, *Др. Л. Докић*, *С. Милосављевић*.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Др. Ј. Ј. Валента, М. Миловук, Др. В. Бакић; ванредни: С. Николајевић, С. Живковић, С. Марковић, проф., М. Марковић, С. Вуловић, В. Карић, М. Маринковић, А. Николић, Ж. Симић, П. Ђорђевић, Д. С. Јовановић, С. Ловчевић, Др. Л. К. Лазаревић, М. Настић, В. Јанковић.

почетак у 8 часова пре подне.

Деловођа прочита записник V састанка који Збор прима.

Министар предлаже једну исправку у наставном плану за гимназије, који је јуче довршен а то је да се алгебра у VI разреду учи са 4 а не као што је јуче решено са 3 часа недељно.

Збор једногласно прима ту исправку. Према свима одлукама Збора, наставни план за гимназију изгледа овако:

БРОЈ	ПРЕДМЕТИ	РАЗРЕДИ							ОБЕГА
		I	II	III	IV	V	VI	VII	
1	Наука хришћанска	2	2	2	2	—	—	—	8
2	Српска граматика	5	4	4	4	—	—	—	29
3	Старословенска грам.	—	—	—	—	3	—	—	
4	Литерарни облици	—	—	—	—	3	—	—	33
5	Историја литературе	—	—	—	—	—	3	3	
6	Латински	—	—	—	—	4	4	4	=12
7	Француски	—	—	—	—	5	5	5	=15
8	Географ. и космограф.	3	3	3	3	—	—	—	=12
9	Немачки	4	4	4	4	2	2	2	=22
10	Историја Срба	—	—	3	3	—	—	—	39
11	Историја Света	—	—	—	—	4	4	5	
12	Познавање човека	2	—	—	—	—	—	—	33
13	Ботаника	—	3	—	—	—	—	—	
14	Зоологија	—	—	3	—	—	—	—	33
15	Минералогичка	—	—	—	2	—	—	—	
16	Биологија	—	—	—	—	—	3	2	40
17	Антропологија и хиг.	—	—	—	—	—	—	2	
18	Геологија	—	—	—	—	—	—	2	33
19	Хемија	—	—	—	3	2	—	—	
20	Физика	—	—	3	—	3	3	—	40
21	Аритметика	4	4	3	—	—	—	—	
22	Алгебра	—	—	—	4	3	3	2	40
23	Геометрија	—	—	—	2	2	3	4	
24	Цртање геометријско	2	2	2	—	—	—	—	40
25	„ слободноруч.	2	2	2	—	—	—	—	
26	Краснопис.	2	2	—	—	—	—	—	34
27	Гимн. и војно вежб.	3	3	3	3	3	3	3	
		29	29	32	32	34	33	34	
28	Певање (необавезно)	2	2	2	2	2	2	2	38
29	Стеногр. (необавезно)	—	—	—	—	—	2	2	
		31	31	34	34	36	37	38	

Министар ставља на дневни ред наставни план за реалку, и премеђује да је нижа гимназија и нижа реалка толико изједначена да само треба мало прегледати наставни план за IV разред па би била нижа реалка равна нижој гимназији. Тако треба француски језик изоставити из IV разреда а немачком језику у место 3 дати 4 часа, алгебри у место 3 дати 4 часа, планиметрији место 3 часа 2, геометријско цртање отпада, а долази на његово место планиметрија. И на тај начин била би нижа реалка са свим изравната са нижом гимназијом.

С. Марковић, пита хоће ли и у реалци у V разреду доћи планиметрија као у гимназији, јер са 2 часа тај предмет не може се свршити за то време.

Министар вели да се то може решити кад се говори о V разреду.

За тим Збор једногласно усваја да се четири разреда гимназије потпуно изједначе са 4 разреда реалке, као што је то министар предложио.

Министар ставља на дневни ред предмете V разреда реалке па предлаже да се у српском језику избаце литерарни облици а да дође познавање литературе у V и VI разред са 2 часа, а да тај предмет изостане из VII разреда.

Св. Вуловић мисли да и ученицима реалке треба исто толико српског језика колико ученицима гимназије, а и с тога што би било много 21 час за једну катедру, а мало за две мњења је да остану литерарни облици.

Министар се у начелу слаже с Вуловићем, желећи да у сваки разред дође по који национални предмет. Овде одступа од тога начела само с тога разлога, да се добије више времена за чисто реалне предмете.

С. Вуловић пристаје уз предлог министров и Збор усваја једногласно да литерарни облици отпаду, а да се у V и VI разреду предаје познавање литературе са 2 часа недељно.

Министар ставља на дневни ред Књиговодство и кореспонденцију.

М. Миловук набраја велики број предмета који је прописан за вишу реалку а који никако не спадају у сам састав реалке, и отуда долази преоптерећеност у вишој реалци. Што се књиговодства и кореспонденције тиче наводи да пошто је законом прописано, пристаје да остане по предлогу министровом.

Министар напомиње да и он увиђа преоптерећеност реалке с многим предметима, па се с тога у своје време обраћао савету реалке с питањем да ли смета законски текст саставу корисног плана за реалку и тада му је службено одговорено да не смета. Сад се не може мимо закона стварати наставни план.

А. Николић мисли да књиговодство и кореспонденција нема места у реалци, а пошто се не може избацити, за то је да буде 1 час.

П. Борђевић сматра да се часови ручнога рада не могу упоредити с часовима школским, и ако се то двоје упореди наводи да у реалци има мање часова научних предмета но у гимназији, с тога не мисли да су преоптерећени ученици реалке. За то је да остане књиговодство и кореспонденција са 2 сата као што је у предлогу министровом.

С. Марковић казује постање реалке како је она постала од трговачке школе. Што се тиче књиговодства и кореспонденције, он је за то да остане у реалци са 2 часа недељно. Тај је предмет остао у реалци из трговачке школе, но га ваља технички предавати а не као у трговачкој школи.

М. Миловук одговара г. Марковићу да књиговање није прешло из трговачке школе у реалку, но га је завела Народна Скупштина 1874 године.

С. Ловчевић пристаје уз предлог *А. Николића*.

Ј. Пецић је за то да се наставни план садање више реалке изједначи с наставним планом више гимназије те да од садање реалке постане још једна гимназија у Београду, а у исто доба да се изјави министру жеља да се постара уклонити све законске сметње, како би се могла основати права реалка у модерном смислу. Иначе ако се то неће, он је за предлог министров. Није за то да се кореспонденцији откида ни један час пошто је и то мало.

Министар ставља ствар на гласање и Збор једногласно усваја предлог министров да се књиговодство и кореспонденција учи у VII разр. са 2 часа недељно.

Министар ставља на дневни ред

Француски језик.

Предлаже да буде у V, VI и VII разреду са по 5 часова недељно; што Збор једногласно прима.

Министар ставља на дневни ред

Немачки језик, и предлаже да буде као у гимназији у V, VI и VII разр. са 2 часа недељно. Усваја се.

Министар ставља на дневни ред

Историју.

М. Миловук мисли да се у реалци предаје стари и средњи век у V, нови у VI а најновији у VII раз.

С. Милосављевић мисли да је много за најновију историју цела година.

Д. Јовановић наводи да је мало времена за историју општу, ако ће се предавати као у гимназији, ако ће у мањем обиму, да буде по 3 часа недељно.

С. Николајевић пристаје уз предлог *Миловука*, с тога да би се избегла једностраност у образовању техничара, а што се броја часова тиче да остане по предлогу.

П. Борђевић слаже се с *Николајевићем* а за број часова остаје по предлогу.

Министар ставља на гласање свој предлог као што је у штампаном наставном плану и Збор са 18 против 4 гласа прима предлог министров.

Министар ставља на дневни ред
Хемију. Прима се.

Министар ставља на дневни ред
Физику.

Збор усваја једногласно предлог министров да се физика учи у III разреду основи са 3, а експериментална у V са 3 а у IV са 4 часа недељно.

Министар ставља на дневни ред
Механику.

С. Марковић наводи да је за механику довољно 2 часа као што је у предлогу министровом пошто се учи у физици механички део. Збор прима предлог министров.

Министар ставља на дневни ред
Технологију.

Арх. Дучић слаже се с предлогом особито с тога што је историја техничких проналазака везана с технологијом.

С. Марковић слаже се с предлогом министровим.

П. Борђевић пита каква је то технологија, је ли хемичка или механичка.

Министар одговара да је то општа технологија; с тога је и стављена после физике а упоредно с механиком. Збор прима предлог министров.

Министар ставља на дневни ред
Алгебру.

М. Јовановић мисли да не треба реалци дати више часова но што има у гимназији, пошто ученици гимназије уче у великој школи у природњачко-математичком одсеку исто онако математику као техничари у техничком факултету.

Министар и сам мисли да се може изједначити број часова у реалци с бројем часова у гимназији, јер то није предмет строго реалан но више општи. Збор прима то изједначење и тако алгебра се има учити у IV разреду са 4, V и VI са 3, а у VII са 2 часа недељно.

Министар ставља на дневни ред
Геометрију.

С. Марковић мисли да би требало изједначити и геометрију у реалци с тим предметом у гимназији. То ће се постићи ако у V разреду дође планиметрија са стереометријом са 3 часа недељно.

М. Марковић слаже се с тим да геометрију у реалци ваља изједначити с геометријом у гимназији.

Министар одговара да је геометрија више реалан предмет но што је алгебра, с тога јој у реалци треба дати више места.

С. Милосављевић је за то да се не специјализирају даље науке геометрије, но да се каже само геометрија као што је то у наставном плану гимназије.

М. Јовановић је за то да се и геометрија у реалци изравна с геометријом у гимназији, с тога што ђаци реалке уче у великој школи заједно с ђацима гимназије у природњачко математичком одсеку.

Министар усвајајући предлог *Св. Милосављевића* предлаже да геометрија буде у V разреду са 3, у VI и у VII разреду са 4 часа недељно. Усваја се.

Министар ставља на дневни ред

Нацртну Геометрију у V, VI и VII разреду са по 2 часа недељно. Прима се.

Министар ставља на дневни ред *цртање слободном руком* у V 4, у VI 2 и VII 4 часа недељно.

С. Марковић мисли да су ученици преоптерећени разним цртањем, па предлаже да се смањи број часова слободоручног цртања у V разреду.

Министар саопштава да што се цртања тиче, споразумевао се са стручним наставником и у договору с њиме ставио је тај број часова.

Др. Валента наглашује важност цртања у реалци; с тога је да се ни један час не откида но ако се може да се повиси. Пита да ли ће и у реалци белешка из цртана бити обавезна као што је јуче решено и за гимназију.

М. Миловук саопштава да слободоручно цртање у реалци није спречавало прелазак у старије разреде. Што се другог цртања тиче, оно до сад је тако лепо напредовало да није долазило у питање хоће ли се његова белешка рачунати или не.

Министар саопштава да по закону о устројству реалке може се узети цртање као обавезно.

Ј. Пецић сматра цртање за једини предмет који строго реалци припада, с тога је за то да буде цртање обавезно, и да му се не смањује број часова.

С. Николајевић мисли да школа даје свима ђацима цртаћи материјал.

Министар ставља на гласање свој предлог који Збор прима.

Министар ставља на дневни ред

Топографско цртање у VI разреду са 2,

Орнаментско цртање у VI разреду са 2,

Архитектонско цртање у VI разреду са 2

часова недељно. Прима се.

Даље ставља *министар* на дневни ред

Моделисање у благу (или скулптура) у V, VI и VII разреду са по 2 часа недељно. Прима се.

Војно вежбање, певање и музику прима Збор по предлогу министровом, који је раван сличном предлогу за гимназију.

Министар ставља на дневни ред

Јестаственицу.

Др. Л. Докић предлаже да се основи биологије с антропологијом предају у VII разреду са 3 часа недељно ако је могуће да се за то време савлада.

Др. Валента мисли да је то немогуће савладати.

Министар саопштава да биологија не може доћи у реалку пошто тога предмета у закону о устројству реалке нема.

Услед тога *Др. Л. Докић* повлачи свој предлог натраг.

Министар саопштава да је свршен предлог наставног плана за реалку и да према решењу Збора има часова у V разреду 32, VI 34, VII 32, а детаљни распоред више реалке изгледа овако:

П Р Е Д М Е Т И	РАЗРЕДИ		
	V	VI	VII
Познавање литературе	2	2	—
Њиговодство и кореспонденција	—	—	2
Француски језик	5	5	5
Немачки језик	2	2	2
Историја општа	2	3	3
Хемија	4	—	—
Физика експериментална	3	4	—
Механика (основна)	—	—	2
Технологија (општа) и ист. тех. пронал	—	2	2
Алгебра	3	3	2
Геометрија	3	3	4
Нацртна геометрија	2	2	2
Цртање слободном руком	4	2	4
„ топографско	—	2	—
„ орнаментско	—	2	—
„ архитектонско	—	—	2
Моделисање у благу (или скулптура)	2	2	2
СВЕГА	32	34	32
Гимнастика и војно вежбање	3	3	3
Певање и музика (необавезно)	2	2	2
СВЕГА	37	39	37

Министар објављује да је свршено све што је наредбом одређено за овај Збор. Но пошто је потребно да се сутра протокол прочита и да се Збор заврши заказује седницу за сутра у 8 сати пре подне а сада ставља на дневни ред питање:

Да ли је довољно да се средње школе уче седам година или време учења ваља продужити на осам година, пошто је тај предлог изнесен у првој седници Збора.

С. Живковић наводи да ма да је Збор био штедљив с давањем часова опет су виши разреди преоптерећени многим часовима, јер има у V 34, у VI 33,

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у VII 34 часа недељно. Ради здравља дечијег и ради напретка саме науке мњења је да се умножи број година са једном, те да се предмети боље разместе а деца олакша учење.

Жив. Симић сматра да је голем материјал гимназијске наставе и да се не може савладати за 7 година но треба 8. Не наводи да се смета сиротињи, ако се гимназија продужи на 8 година, јер ако сиромашама ђак има мање посла у школи, моћи ће наћи више рада ван школе те да олакша своје издржавање.

С. Марковић сматра да је корисно продужити гимназију на 8 разреда, с тога што тада деца неће бити преоптерећена, а ученици моћи ће изнети из гимназије неку целину у своје знању.

П. Ђорђевић помиње да је главно питање с каквом спремом треба примати ђаке у гимназију. Не слаже се с тим да се учење у гимназији продужи на 8 година, што и сада има мало људи који се баве науком и који изуче све школе, а ако се учење повиси, биће их још мање. За то је да се подиже образовање у нижим школама а не у вишим.

А. Николић је да буде гимназија од 8 разреда због времена учења, желећи да ученици никад не седе дуго у школи. Не треба уводити већи број наука но садање размакнути, тако да у нижој седе деца од 8—10 а у вишој од 8—11 часова пре подне.

М. Маринковић наводи да деца према наставном плану нису преоптерећена, с тога није да се гимназија подигне на 8 година.

Д. Јовановић је за 8 година не само ради здравља дечијег, но и зарад самих предмета, јер се тада не би кубурило распоредом. Имало би више времена за сваки предмет а и нижа гимназија могла би бити као целина за се, а виша опет за се.

Св. Вуловић слаже се с П. Ђорђевићем да треба најпре на основне школе особиту пажњу обратити. Ако се гимназија према нашим потребама сматра као школа за опште образовање и узме што је најпотребније, може се свршити и за 6 година а 7 су са свим довољно.

Др. Валента је за 8 година, јер се у целој Јевропи узима тај број као минимум за гимназијску наставу. То је с тога што је појам општега образовања данас много шири но што је пређе био. Друго, што се тешко може раније одлучити младић на коју ће страну поћи стручном образовању. Треба узети у рачун време учења а и саму ширину предмета. Најзад и с тога је за 8 година, што би се у томе погледу изједначили с осталом Јевропом.

В. Карић изјављује да је само за то гласао за оволики број часова, колики је новим наставним планом узет, што је још у почетку наглашено да ће се гимназија продужити на 8 година, јер ће иначе

деца бити преоптерећена многим часовима; но ако би се гимназија продужила на 8 година, то да се не умножавају предмети него да се распореде већма, те да се деца не преоптерете.

Др. Докић тврди да су се ђаци наши из VII раз., изузимајући језике, вазда могли мерити у екзактним наукама са ђацима VIII разреда туђих гимназија. Он није за 8 разреда, пошто вели, да се ми не можемо угледати на Јевропу, јер су наше прилике друкчије од оних у западној Јевропи, а и с тога што се опште образовање може за 7 година довршити, пошто све зависи од програма наставних предмета.

Др. Лазаревић је такође за 7 година и то због тога што је уверен да деца нису преоптерећена, а и што нема за сада довољно наставника.

Арх. Дучић наводи да је довољно 7 година за опште образовање и за спремање за специјално изучавање.

Св. Николајевић тврди да на западу све друштво почива на интелигенцији не стручној но општој. У нас су друге прилике. Маса на којој наши друштвени покрети почивају излази из ниже гимназије, с тога би у нас требало обраћати већу пажњу на основну школу и нижу гимназију. Зато што је у нас гимназија спрема за стручно образовање, он је за 7 година.

Арх. Нестор је да буде гимназија 7 година, пошто за нас према садањим приликама а специјално и према нашим народним особинама толики је број довољан.

Ј. Пецић мисли, да за пењање година у гимназији говоре два разлога: знанствени и здравствени. Што се првог тиче, налази да се самим пењањем година неће поправити спрема ученика гимназијских, јер то зависи и од других важнијих услова, као што је поглавито спрема наставничка, књиге и друга училиа. Што се пак тиче другог разлога, мисли да је по здравље ученичко боље, ако учење у гимназијама буде краће.

С. Ловчевић наводи да је према наставном плану и броју предмета који су прописани мало 7 година за гимназије, иначе биће предмети претрпани. Но ако се предмети боље разместе, и према изјавама које је од лекара чуо, наводи да је доста 7 година.

С. Марковић не сматра да је темељ образовању основна но средња школа. Наводи да је и гаранција за само знање у средњој школи већа но у основној; с тога је да се гимназија учи 8 година.

Ж. Симић помиње да се сада од гимназије тражи много више но пређе, с тога је за 8 година.

Св. Вуловић признаје да су предмети претрпани кад је гимназија 7 година, но треба и неке предмете избацити, и у опште уклонити претрпаност, па ће бити довољно 7 година.

П. Ђорђевић не наводи да су ученици претрпани, а и да јесу томе се може помоћи. Мисли да што

буде већи број година све ће бити мање ђака у гимназији.

Ј. Пецић наводи да би се претоварење у вишој гимназији отклонило тиме, ако би нижа била од 3 а виша од 4 разреда. То се правда и тиме што је опште образовање у гимназији главније по стручности спрема, и што ће се учење у основној школи проширити.

Министар просвете: Пре него што би ствар изнео на гласање рад је да каже две три речи у објашњење. Тако, напомиње, да је то питање претресано зимус у Народном Представништву и расправљено је законом као што је познато. Морали би се, дакле, наћи особити разлози, са којих би се могло у тако скором времену на ново износити пред Народно Представништво. Разлози би се ти најпре нашли у томе, што је питање од знатног утицаја на даље извођење реформе у средњим школама, јер за даљи рад у овом правцу много значи хоће ли остати стално или хоће ли се променити ово што сад закон наређује о трајању средње-школске наставе. С тога је и потребно било да се данас поведе овај разговор, да би се видело како са свога гледишта мисле људи од науке и од практике школске о питању, за које би се могло рећи да га је Народно Представништво расправило само са свога политичког и практичког грађанског гледишта. Но баш да би био овде и усвојен предлог о увођењу осме године у средње-школској настави, имало би смисла износити га као нов предлог Скупштини истом кад би се овај Збор за такав предлог изјавио једногласно или са пресудном већином гласова, који би били јаким разлозима подупрти.

За тим ставља предлог на гласање и Збор је са 14 противу 9 гласова одлучио да учење у гимназији остане по досадашњем — седам година.

Министар је закључио данашњи састанак у 12 часова у подне.

САСТАНАК VII

18. Аугуста 1881. год. у Београду

ПРЕДСЕДАВАО

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Стојан Новаковић

БЕЛЕЖИО

Др. Ник. Ј. Петровић

секретар министарства просвете и црквених послова

Били су: редовни чланови: *Ј. Пецић*, *Арх. Н. Дучић*, *Арх. Нестор*, *Др. Л. Докић*, *С. Милосављевић*, *Др. Ј. Валента*, *М. Миловук*, *Др. В. Бакић*; ванредни: *Св. Николајевић*, *С. Живковић*, *С. Марковић*, проф.,

М. Марковић, *С. Вуловић*, *В. Карић*, *М. Марипковић*, *А. Николић*, *Ж. Симић*, *П. Ђорђевић*, *Д. С. Јовановић*, *С. Ловчевић*, *Др. Л. К. Лазаревић*, *М. Пастич*, *Ђ. Тешић*, *В. Јанковић*.

ПОЧЕТАК У 9 ЧАСОВА ПРЕ ПОДНЕ

Деловођа прочита записник VI састанка, који Савет прими.

Министар просвете и црквених послова:

Господо,

Један део знаменитог реформног рада у нашем школском животу довели смо јуче до краја. Рађен је и претресан и у колегијама и овде дагано и опрезно, с јасном жељом, да саслушавши се потпуно и измеривши све обзире, тим путем нађемо једну основу, по којој са сигурношћу можемо даље поћи к потпуној организацији школа наших.

Таким начином ми смо определили време рада разредима, а тако исто време и положај предметима у општој целини средњешколске наставе. Таким начином добили смо одређене основе, по којима можемо досадашњим путем поћи даље у састављање нормалних програма за наставу у средњим школама нашим. А пошто се и тај посао сврши, ваља ће прионути, да се један пут у целини и систематски изради један од најглавнијих послова у реформи, у десна литература за средње школе. Наша је школска литература стајала до сад већином без регулатора и правца, на милости и немилости случаја или оних који су се у таким приликама хтели посвећивати пословима, у којима нису могли тачно знати ни чега да се држе, ни чему да теже. Познато је, да је ради те неизвесности многа снага узалуд трошена, да се многа од посла уклањала. Да није те неизвесности било, снаге и воље је било толико и до сад, да би се школској настави нашој могло много више добра допринети него што је то у ствари учињено. Сад је ту она прва тврда основа која је била од потребе, и до нас ће стајати, да у започетом правцу урадимо по њој и све друго, што ће безвољне, раздешене или колебљиве силе побудити на посао и концентрично повести на корисно и благословом обилато поље народног образовања.

Седнице првога Главног Збора Просветног Савета могле су сваког уверити, колико су потребна договор и споразумевање у пословима школским. У школском животу и у просветном развоју једнога народа има много питања која се не даду расправити самим ауторитетом административне власти, и за која је овај Збор најмеродавнија средина. Од школе данас зависи сва будућност једнога народа. Школа ће пак тек онда постати јак и моћан организам у животу

народном, кад у њој на сваком крају отаџбине буде једна душа, једна тенденција, и — колико се год може — једна моћ. То се, по мом мишљењу, може у пуној и крешкој мери постићи само оваким саветовањем школских посленика. Много отворених питања, која ће временом и редом својим излазити пред будуће зборове, има на све стране у школском животу. Много што шташто је сад особина или традиција једне школе, а корисно би било свима, прећи ће тим путем и у остале, и постати својина и традиција општа. Вешти ће се учити још бољој вештини један од другог; невешти ће имати прилику, да се упознаду с оним што им недостаје, и у засебно оцењено животарење по појединим крајевима ући

ће крепак и свеж живот заједнице и општега интересовања и надметања.

Ово неколико речи речено је за то, да би се свечано потврдила велика корист оваких састанака и саветовања, ма да о њој нико не сумња. За то ми и допустите, да вам на завршетку овога првог Збора Главног Просветног Савета захвалим на труду и љубави, с којом сте у саветовањима учествовали и да пожелим, да овоме првом Збору редом из године у годину последују остали, и да их свагда одушевљава љубав к напретку и ширењу науке и просвете, јер је без тога један просветни савет и замислити тешко.

Министар је за тим закључно састанак у 9½ часова.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК LVII

17. јуна 1881. год. у Београду.

Били су: председник др. Ј. Панчић; редовни чланови: Ст. Марковић, ректор вел. школе, Мих. Петковић, арх. Н. Дуцић, арх. Нестор, др. А. Докић, Св. Милосављевић, др. Ј. Валента, М. Миловук; ванредни чланови: Јов. Туроман, Св. Николајевић, Ст. Марковић, Л. Ковачевић, Бор. Тодоровић и Ђорђе Тешаћ.

I

Чита се Записник LVI састанака и савет га прима.

II

Г. М. Миловук реферирше о квалификацији Радуловића и услед тога реферата савет одлучује да г. Радуловић има обичну квалификацију за предавача физике и математике у средњим школама.

III

Председник саопштава два писма г. министра просвете и црквених послова од 13. јуна ПБр. 3519 и ПБр. 3467 којима спроводи савету кривице учитеља Влад. Станковића ражањског и Љубице Стаменковићеве вратарничке. Обе кривице упућују се дисциплинарном одбору.

IV

Председник саопштава савету писмо г. министра просвете и цркв. послова од 13 јуна ЦБр. 506, којим шаље савету на преглед и оцену програм по коме би се имала написати књига о причама Христовим за вишу женску школу. За прегледање тога програма одређује се нарочити одбор, састављен из г.г. арх. Нестора и др-а В. Бакића.

V

Г. Арх. Нестор у име дисциплинарног одбора реферирше да је одбор разгледао све што се наводи против г. Аркадија Драгојловића учитеља метришког и Милосава Ђурића учитеља креполинског и да је одбор нашао као потпуно доказано да се г. Драгојловић доиста опија и у пијанству чини дела, која га чине недостојним учитељства, а г. Ђурић да се тако карта да је услед тога често без хаљина у механама остајао. На основу овог реферата Савет је одлучио: да се Аркадије Драгојловић учитељ метришки и Милосав Ђурић учитељ креполински имаду, као недостојни учитељства, отпустити из службе учитељске.

Што се тиче кривице Ђуре Јанковића, учитеља сурдуличког, који се окривљује због пискарања по општини и срезу, одбор је нашао да његова кривица није таква да би га требало огласити као недостојна учитељске службе. Савет је ову одлуку одбора потпуно усвојио.

При кривици Јелене Илићеве, учитељке брзопаланачке, одбор се поделио на већину и мањину. Већина находи да је владање учитељчино такво да би је требало отпустити из службе а мањина находи да је владање учитељчино доиста неупутно, али да није толико крива, да би је требало из службе отпустити.

Савет је с погледом на то што је кривици учитељке Јелене у многоме крив и чиновник који је у ту ствар умешан и што нема позитивних доказа за њено рђаво владање одлучио: да до Јелене Илићеве нема толико кривице, да би је требало отпустити из учитељске службе.

WWW.UNIBS.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

VI

Св. Милосављевић и арх. Дучић, реферишу о раду нарочитог одбора који је расправљао питање о издавању сведоцаба ученицима VII разреда гимназије.

Одбор се сагласио у овоме:

1. Они ученици VII разреда који изјаве да неће да полажу испит зрелости, морају полагати годишњи испит. 2. Они ученици који изјаве да хоће да полажу испит зрелости и почну испит да полажу па или падну на испиту или одустану од испита, немају право на полагање годишњег испита, но им се издаје сведоцаба VII разреда, у којој ће се поменути да је ученик почео да полаже испит зрелости, па је на испиту пао или одустао.

Савет је потпуно усвојио ово мишљење нарочитог одбора.

VII

Г. Ст. Марковић ректор вел. школе износи свој предлог да се хонорирају референти који прегледају књиге и рукописе које шаље савету министарство просвете, пошто је то тако уређено и законом о уређењу Главног просветног савета, а за овај мах предлаже да се одреди награда референтима дела »Примери за латинске облике од проф. Стевана Лекића«

Савет је спогледом на тач. 3 чл. закона о уређењу Главног просветног савета одлучио да се награђују о: сада референти, а за овај случај да награду за референте књиге »Примери за латинске облике« одреди наставни одбор.

За тим је председник закључио састанак.

САСТАНАК LIX

1. Јула 1881. год. у Београду

Били су: председник г. др. Ј. Панчић; потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови: Ст. Марковић, арх. Дучић, арх. Нестор, др. Валента, др. Докић, Миловук, Св. Милосављевић. Ванредни чланови: Свет. Николајевић, Св. Вуловић.

Записник води Свет. Николајевић.

На дневном реду било је:

I

Читан је записник од прошлог састанка и одобрен је.

II

Министарство просвете и црквених дела, актом својим од 27 Јуна т. г. Бр. 369, шаље Просветном Савету акта о кривицама Ђорђа Грбића, учитеља школе липолишке, и пита савет да ли се тај учитељ може оставити на својој дужности.

Решено: да та акта прегледа дисциплински одбор, и савету поднесе своје мишљење.

III

Министарство просвете и црквених послова актом од 27. Јуна т. г. Бр. 3699. шаље савету просветном књигу »Мамајево разбојиште« да је прегледа, и изјави мишљење да ли да се та књига купи од преводиоца за поклањање одличним ученицима.

Савет је решио:

Да се књига преда на реферисање члану Свет. Вуловићу.

IV

На предлог неколицине чланова савета просветног решено је већином гласова да се награде ови реферати који су на предходним састанцима саветским читани:

а) Туроманов и Ђајин о делу »Примери латинског језика« са 36 (тридесет и шест) динара, б) Борисава Тодоровића и Плајела о делу »Физика за средње школе« од А. Матића, са 36 (тридесет и шест) динара, и в) реферат Борисава Тодоровића и Плајела о »Гановој физици за средње школе« коју је нудио Јосип Видаковић са 36 (тридесет и шест) динара.

САСТАНАК LX

29. Јула 1881. године у Београду

Били су: подпредседник: Ј. Пецић; редовни чланови: Ст. Марковић, ректор вел. школе, Арх. Н. Дучић, др. Л. Докић, Св. Милосављевић, М. Миловук; ванредни чланови: Св. Николајевић, С. Вуловић, др. Л. К. Лазаревић и Ђ. Тешћ. Привремени деловођа др. Ник. Ј. Петровић.

I

Читају се записници LIX и LX састанка и савет оба записника прима.

II

Потпредседник саопштава савету писма г. министра просвете и цркв. послова под П № 3741, 3805, 4129, 4195, 4338, 4497 и 4599, с којима шаље Савету на оцену сведоцбе ових кандидата за наставничка места у средњим школама: Стевана Ђорђевића, приправника вел. школе, Фрање Вавричека апотекара за јечарског, Јована Николића магистра богословије, Максима Маукса учитеља цртања алексиначке ниже гимназије, Светислава Обрадовића кандидата професорског, Ђорђа Ничића и Тимотија Бугарског за учитеља цртања.

Пошто је савет свестрано разгледао сведоцбе пријављених кандидата мишљена је да г. Стеван Ђорђевић има одличну квалификацију за наставника средњих школа; да обичне квалификације имају: Јован Николић за богословске предмете, Максим Маукс за оне предмете које сада предаје, Светислав Обрадовић за ма-

тематичке предмете, Ђорђе Ничић за јестаственицу и Тимотије Бугарски за учитеља цртања, а да нема доволну квалификацију г. Франа Вавричек.

Оваку одлуку донео је савет с погледом на потребу и оскудицу која се опажа у предавачима за средње школе и с обзиром на чл 7 тач. 2 закона о устројству гимназија.

III

Потпредседник саопштава писмо г. министра просвете и цркв. послова од 22 о. м. ПБр 4422, којим пита савет да ли г. др. Марко Лeko, предавач гимназије београдске, мора полагати професорски испит и ако је у Швајцарској положио докторат филозофије а специално из хемије. Савет је с погледом на чл 1. закона о професорским испитима мишљења да г. Марко Лeko мора полагати професорски испит.

IV

Потпредседник саопштава писмо г. министра просвете и цркв. послова од 28 о. м. ПБр 4587, којим шаље савету на разматрање кривице Радивоја Ковачевића учитеља засавичког. Упућује се дисциплинарном одбору.

V

Потпредседник саопштава савету писмо г. министра просвете и цркв. послова од 21 Јула ПБр 4457 којим пита савет: да ли се из средњих школа искљученим ученицима с правом на полагање годишњег испита, имају рачунати оне белешке, које су преко године пре искључења добили или прелазе у старије разреде само по испитној белешци. Савет је мишљења да се ученицима искљученим с правом на испит са испитном белешком имају рачунати као годишње белешке оне, које су пре искључења добили, па ма то била једна белешка. Према резултату који се добије из тог срачунавања, одлучује се и на прелазак ученика у старији разред.

За тим је потпредседник закључио састанак.

САСТАНАК LXI

5. Августа 1881 год. у Београду

Били су: потпредседник Ј. Пецић, редовни чланови: Ст. Марковић, ректор вел. школе, П. Срећковић, арх. Н. Дучић, др. М. Докић, Св. Милосављевић, др. Јован Валента, М. Миловук; ванредни чланови: Св. Николајевић, Св. Вуловић, др. А. К. Лазаревић и Ђ. Тешић. Привремени деловођа др. Ник. Петровић.

I

Привремени деловођа чита записник LX састанка: и савет га прима.

II

Потпредседник саопштава писма г. министра просвете и црквених послова, под ПБр. 4403, 4208, 4817 и 4789 којима шаље савету на оцене сведоцбе ових кандидата којим се ишту за наставнике средњих школа: Милоша Марковића, свршеног филозофа, Ђорђа Станојевића, сврш. филозофа, Милана Зарића, сврш. филозофа и Мите Живковића, професора сарајевачке православне гимназије. Пошто је савет разгледао сведоцбе тих кандидата, мишљења је да: г. Милош Марковић има обичну квалификацију, Ђорђе Станојевић има одличну, Милан Зарић врло добру а Мита Живковић обичну квалификацију за наставнике средњих школа.

III

Господин министар просвете и црквених послова с писмом својим од 11 ов. м. ПБр. 3599 шаље савету на преглед књигу »Ново васпитање« коју нуди на откуп преводилац Владимир Красић. За прегледање тога дела савет одређује др а Николу Ј. Петровића.

IV

Г. Светислав Вуловић чита следећи свој реферат о књизи »Мамајево разбојиште.«

Главном просветном савету

Главни Просветни Савет предао ми је на оцену дело: »Мамајево разбојиште« или битка на Куликовом пољу између Руса и Татара. Историјска прича из 1380 год., написао Д. Мордовцев, с руског превео протојереј Ж. Јовичић — да кажем може ли се ово дело примити, да се даје на дар добрим ученицима.

Главном просветном савету биће познато, да је у кругу његову било једном претресано питање: да ли, у опште треба ученицима књиге поклањати или тај обичај треба укинути. Као члан просветног савета ја сам онда исказао своје мишљење: да тај обичај треба задржати само у основним школама и у нижим разредима гимназијским и то тако, да сви ученици, који из млађег разреда у старији прелазе, буду одликовани тим даром, из разлога, које сам онда навео; а да се за ову потребу саставе нарочите књиге и лекције, које би израдили вештаци по плану који би дао Просветни Савет или Збор наставнички. Ово ми је и сад начелно мишљење о овој ствари. Али ја с овог гледишта не могу давати свога суда о овој књизи, што је преда мном; јер оно није примљено, нити се по њему ради — у првој половини, ваљда, из економских разлога, а у другој са немања нарочито удешених књига. Оцењујући, дакле, ову књигу према данашњим приликама и према досадашњем набављању књига за поклањање добрим ученицима — ја бих могао укратко изрећи свој суд: да и ова књига за-

служује, да се за поменуту потребу откупи. Она, у опште, није гора од књига откупљених ове школске године за поклањање ученицима, а од неких је много боља. У њој се у доста пријатном приповедачком облику казује један важан моменат из историје братског нам народа руског. То би била већ препорука књизи. Али што је још више препоручује јесте то, што се тај моменат врло zgodно може споредивати с једним значајним моментом наше историје — с битком косовском. Можда је то и побудило преводноца на превећење ове књиге; а у самом преводу он чешће у кратким и јасним нотама интонује сличност појединих прилика овог догађаја руске историје с косовским догађајем. Тиме је преводу овом додано и нешто педагошкога елемента. Из споредиња ова два догађаја добија се, у опште, ова корисна поука: бој куликовски био је за Русе одсудан онако исто, као за Србе бој косовски, али је за Русе био срећнији него косовски за Србе за то, што у Руса беше више слоге и родољубља.

Језик је преводиочев, у главном, добар. Сама пак приповетка не приказује, истина, особите приповедачке лепоте и вештине, али ипак има врло лепих слика и топлих сцена, од којих ћу само једну овде изнети.

У војсци великог кнеза Димитрија, што се бораше на Куликову пољу, бејаху и два брата, два млада калуђера — Пресвет и Ослаб. Мало раније пред тим бојем у боју под Казаном они беху најбољи јунаци у руској војсци, па се после тог боја одмах покаљуђерише, а нико не знашаше за што. Пред овај бој измоли их велики кнез од препод. Сергија и они пођоше с ним и на Куликову пољу оба славно погубоше. Објашњујући њихово калуђерење писац прича ову причу... Много година пре оба ова боја нападоше Татари на варош, у којој становаху родитељи Пресвета и Ослабе. Варош опленише и запалише, запалише и кућу оца њихова, оца им убише а мајку у ропство одведоше. У боју под Казаном бејаху оба брата, оба већ до коња дорасли. Љут је био бој казански. Са зидина казанских сипаху Татари и Татарке вреду смолу, кључалу воду и упаљен сумпор на руске опсаднике. Већ кнез татарски Хасан мишљаше, да је сасвим победио... али уз прислоњене уз град стубе ускочише два руска јунака — то бејаху Пресвет и Ослаба. За њима поврвеше и други, и бедеми се казански напунеше Руса. Пресвет и Ослаба знашаху да је у овим грозним зидинама већ десет година у сти- дном татарском ропству — мајка њихова. То је и раздрагало њихова срца, да први ускоче на бедеме. И сад јуре свуда по бедему, обилазе кулу, траже мајку своју. Већ бејаху потргли мачеве, да посеку татарског хана Хасана — а из куле истрча Татарка

вриштећи: »Хасане! Хасане!« Но мач Ослабин сјурн јој се у леђа баш испод плећке. У тај мах сјурн јој и Пресвет мач у груди. Окренувши се њима у самртном болу, врисне Татарка страховито: „Пресвете, Ослабо, децо моја, ви мајку своју убисте!“ Грозу ову сцене ублажава до миља неизмерно - величанствена слика мајке, коју писац приказује на завршетку. Жена се привикла и у туђини, заводела је и другог мужа вере и народа, истрчала је из куле, да га својим рукама заклони од мачева; ал у тренутку кад се јавља као мајка, кад познаје своју децу, заборавља она и свога мужа и своје смртне ране и болове, и гледајући очима пуним блаженог миља, говори деци својој „Пресвете, Ослабо, мила децо моја, соколићи моји... како сте порасли... о како сте милени!“ И благосиљајући их издише, и издишући показује им крст на грудима — да им каже, да ни у ропству није вером преврнула. — — — Ето то беше грех, који отера Пресвета и Ослабу у калуђере, и од кога се они искупише јуначком смрћу за слободу и отаџбину. —

2 јулија 1881 у Београду

Св. Вуловић

Савет усвајајући мњење референта, мишљења је да књигу »Мамајево разбојиште« треба откупити у 100 комада за поклањање добрим ученицима нижих гимназија и то ако преводилац да 40% рабата. Референт г. Вуловић да се за свој труд награди са 36 динара.

V

Г. Ст. Марковић ректор вел школе јавља да је дисциплинарни одбор разгледао акта о кривицама учитељским која му је савет упутно и да је нашао:

1. Владимир Станковић, учитељ ражански, окривљује се што се завађа са среском влашћу, што је једно дете, које је било врле немирно, отпустио из школе и што је у цркви певао херувик у грчком језику. Дисциплинарни одбор прегледао је сва акта по тим кривицама и мњења је да до г. Станковића нема толике кривице, да би га зато требало отпустити из службе учитељске. Ово мњење дисциплинарног одбора савет је потпуно усвојио.

2. Ђорђе Грбић, учитељ липолишки, окривљује се да се карта и да је одат пороку пијанства. Учитељ сам признаје да је бивао често пијан а то се доказује и сведоцима и влашћу, с тога је одбор мњења да се овакав учитељ не може трпети у служби учитељској, што и савет усваја.

3. Љубица Стаменковићева учитељка вратарничка, направила је облигацију и другу једну на исту потписала па је на ту облигацију узела новаца. На тај

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBL.BS

начин она је учинила превару, због које је и судом осуђена. Ма да је виши суд ову пресуду уништио, само због тога што оштећена и преварена није тражила да се учитељка осуди, одбор је мњења да се

оваква учитељка не може трпети у служби учитељској. Савет је са 7 противу 5 гласова усвојио мњење дисциплинарног одбора.

За тим је подпреседник закључио састанак.

Предлог закона о основним школама

I

Задатак и састав основних школа

Чл. 1.

Основној школи је задатак, да наставом и васпитањем шири по народу опште основе знања, вере и наравствености и да спрема ученике за учење у средњим школама.

Чл. 2.

Све што се у овом закону говори, вреди тако за мушке тако и за женске школе, и све што је речено о учитељима вреди и за учитељке, осим разлика поименце означених.

Чл. 3.

Основне школе имају свега шест разреда, од којих се сваки свршава за годину дана.

Прва четири разреда (I—IV) чине *нижу*, а последња два (V и VI) *вишу основну школу*.

Нижа основна школа може опстати и непотпуна, без четвртог разреда.

Из ниже основне школе прелази се у средње школе, пошто се положи тамо прописани пријамни испит.

Ниже и више основне школе отвараће се претписом министра просвете по могућности, чим се где потребни за њих услови испуне.

Чл. 4.

Поред сваке ниже основне школе, где се не би могла установити и виша основна школа, мора бити продужна школа, коју ће по прописима овога закона бити дужни походити сви они који би нижу основну школу свршили, а не би

у основној вишој или у каквој другој школи учење продужили.

Продужној школи је задатак, да знање стечено у нижој основној школи утврди и по могућству прошири. Наставни план, програме и потребну књижевност за продужне школе пропишаће министар просвете и црквених послова.

Продужна школа трајаће у оним местима где је потпуна нижа основна школа (са сва четири разреда) две године, а где је нижа основна школа непотпуна (без четвртог разреда), три године. Време предавања у продужној основној школи одређује се засебним чланом (10.) овога закона.

Чл. 5.

У основној школи учи се :

1. Наука хришћанска;
2. Српски језик (са словенским читањем);
3. Српска историја и земљопис;
4. Општа историја и земљопис;
5. Познавање природе;
6. Рачун и геометријски облици;
7. Пољска привреда;
8. Краснопис;
9. Певање (црквено и светско);
10. Гимнастика.

У школама за женску децу учи се још и женски рад.

Шта ће се из ових предмета у коме разреду учити, на какав начин и у којој опширности, прописује министар просвете и црквених послова по саслушању Главног Просветног Савета. Према томе ће министар просвете издати наставне планове, програме и упутства за предавање предмета у основним школама; он ће се, даље, старати, да се за све ове предмете изради

и штампана потребна за основне школе књижевност, како за ученике тако и за учитеље основне школе.

Чл. 6.

У основној школи моћи ће се употребљавати само оне књиге које су прописаним путем од министра просвете одобрене.

Чл. 7.

Свако веће место биће дужно подићи вишу основну школу за женску децу.

Чл. 8.

Покрај виших или продужних основних школа како за мушку тако и за женску децу моћи ће се подизати особити стручни течаји или одељења за поуку у разним занатским пословима и вештинама, (при женским школама у женском раду), где би особити за то спремни учитељи или учитељке предавале.

Посебна уређења и програме свих стручних одељења или течаја прописиваће и с наставним планом више или продужне основне школе у склад доводити министар просвете и црквених послова.

Чл. 9.

Ниже основне школе деле се по наставној снази која у њима ради:

- а. на школе, у којима су три разреда с једним учитељем;
- б. на школе, у којима су два разреда с једним учитељем;
- в. на школе у којима сваки разред има свога учитеља.

У вишим основним школама сваки разред мора имати особитог учитеља.

Наредбе о распореду послова и радне снаге у вишим основним школама прописиваће министар просвете и црквених послова према задатку и потреби њиховој.

Чл. 10.

Ученици који су по овоме закону дужни походити продужну школу, походиће је кроз

одређено у чл. 4. време барем по један дан или по два пре или после подне у недељи.

Министар просвете и црквених послова овлашћен је, да одреди који ће се по именце недељни дан на то употребити, а ако би било могућности, да се на похођење продужних школа и више времена употреби, министар је властан да о томе потребне наредбе изда.

Чл. 11.

Школска година у основној школи почиње 1. Августа а свршава се крајем Јуна, и дели се на два течаја: *зимњи* који траје од 1. Августа до краја Јануара, и *летњи* који траје од 1. Фебруара до краја Јуна. Месец Јул одређен је за главни школски одмор. Осим тога предавање се у основној школи поред недељних и празничних дана неће држати сваког четвртка цео дан, о Божићу од 23. Децембра до 1. Јануара, о Ускрсу од великог четвртка до светлог петка (а у светли ће се петак свагда предавана настављати), о светој Тројици три дана, и о виноградској берби (кад у ком месту буде) седам дана.

Ове одредбе не вреде за ученике продужних школа, који ће се што се тиче времена учења управљати по нарочитим за њих издатим министарским прописима.

Четвртак, место којег се могу узети два пре или после по дне у недељи, учитељ је дужан, по одредби министра просвете и црквених послова, употребити на рад у продужној школи.

Чл. 12.

У општинама где има становника друге вере осниваће се о трошку дотичних религијозних општина школе на њихову језику и по њиховој религији; али се у свима тим школама мора учити и српски језик и српска историја. Министар просвете и црквених послова даваће одобрења за подизање и таквих школа, и њему се на одобрење морају подносити и наставни планови тих школа, над којима ће он и право надзора имати.

Чл. 13.

Где би се становници друге вере налазили у тако малом броју да не би могли или ако не би хтели да образују своју школску општину, њихова ће деца бити дужна походити српске школе, али настава у религији неће им се давати, него ће бити остављена њиховим родитељима.

Чл. 14.

Основне школе су или јавне, у којима државна власт наставнике поставља, и о управи се њиховој брине, или приватне, које су устављене од приватних или правних лица, те имају своју управу.

Приватне основне школе могу се подизати само с одобрењем министра просвете и црквених послова, и њихова сведочанства примаће се као и сведочанства јавних основних школа, ако им је право на издавање јавних сведочанстава од министра просвете и црквених послова нарочито признато. Свако пак сведочанство приватне школе мора бити месном државном влашћу потврђено.

То пак право издавања јавних школских сведочанстава, која ће се у свима школама признавати, моћи ће министар просвете и црквених послова приватној основној школи признати:

ако јој је наставни план или једнак с наставним планом основних школа или такав да се може одобрити; и

ако им наставници имају сва својства прописана овим законом за редовне учитеље.

Чл. 15.

Над свима приватним школама министар просвете има право надзора, и моћи ће их у свако доба затворити, ако нађе да се не држе свога програма и прописаних законом услова. По овоме се поступа и са школама других религија, ако би се овај случај могао на њих применити.

II

Школска општина и њене дужности

Чл. 16.

Круг школске општине чини варош, варошица, село или села и засеоци који једну или више школа заједнички издржавају.

Школска општина може, по томе, бити мања или већа од политичне општине и она свагда носи име по имену школе у којој се њена деца уче.

Чл. 17.

Нова школска општина постаје свагда кад се где нова школа оснује. Министар просвете и црквених послова овлашћен је да цени, је ли где потребно и могућно нову школу и с њом нову школску општину основати. У овом ће се управлати поглавито по томе, да ли школска општина може у својој школи имати увек најмане тридесет ученика, и да ли је може свима потребама намиривати и издржавати. Дајући одобрење за подизање нове школе, министар ће одредити одмах како круг нове школске општине тако и круг оне или ових школских општина, из којих се нова школска општина издвојила и засебном школском општином постала.

Чл. 18.

Школску општину представља и о вршењу се њених дужности стара *школски одбор*, у који улази кмет онога села у коме је школа, учитељ (по избору, ако није један) или старешина ако га има у тој школи, свештеник (ако има у тој школској општини, а по избору ако их је више) и по један грађанин из сваког села које је ушло у састав школске општине, ако је тих села више, а по два, ако је село једно или варош или варошица.

На случај да се који од изабраних чланова не би избора примио, решаваће се по одредбама општинског закона у сличним случајима.

Чл. 19.

Ако је школска општина раширена, па би број одборника изашао превелики, и то би отежавало радњу школског одбора, могу представници школске општине (побројени у чл. 16.) по потреби и нахођењу број одборника сами одредити, али он не сме никад бити мањи него што је у овом закону за најмању школску општину одређено.

Чл. 20.

Чланове овог одбора бира на две године одбор политичке општине у којој је школа, свагда по свршетку школске године. Где би се пак десило, да је школска општина састављена из делова различитих политичких општина, онда ће одбори тих општина бирати чланове школског одбора по сразмери којом су у школској општини заступљене.

Чланови одбора могу бити увек на ново у школски одбор изабрани.

О избору или променама у одбору извештаваће се увек министарство просвете знања ради.

Чл. 21.

Председник је школског одбора онај кога чланови изберу, деловођа је свагда учитељ.

У седницама се може решавати кад има барем половина и један више, а решава се обично већином гласова. Чланови који на позив председников не би дошли, а не би се могли оправдати, казне се са 3 динара на корист школске касе. Ту казну изриче сам школски одбор.

Чл. 22.

Све одлуке школског одбора извршује кмет онога села у ком је школа. Ко се не би покорио његовом налогу, казниће се за сваки случај непослушности новчаном казном од 2—20 динара, у корист школске касе. Те ће случајеве извиђати најближа државна власт, она ће изрицати и извршивати казне без икакве даље апелате, а онога кмета, који наредбе школског одбора или одлуке овог закона не би извршио, државна ће власт казнити са 30—200 динара.

Чл. 23.

Састанке школског одбора сазива по потреби посла председник, али је председник осим тога дужан сазвати састанак свагда кад то двојица чланова школског одбора затраже. Но на сваки начин одбор ће држати бар један редован састанак сваког месеца.

Чл. 24.

Кореспонденција школског одбора са властима земаљским сматра се као службена и не плаћа поштарину ни таксене марке.

Чл. 25.

Школска општина је дужна:

1. Да подиже, оправља и обдржава зграду за школу, стан учитељев и школског послужитеља онако како је то прописано правилима о грађењу школа;

2. По селима да даје учитељу дан орања на уживање, а школи онолико земље колико би јој било за потребу;

3. Да даје учитељу стан и огрев, а ако нема у школској згради или иначе у својој кући пристојан стан, да даје учитељу накнаду у новцу;

4. Да набавља намештај школски и наставна средства, која прописује министар просвете и црквених послова;

5. Да се стара за огрев потребан школи (или учитељима, где им се у природи даје), тако да за целу зиму потребна количина буде на свом месту пре половине октобра сваке године;

6. Да набавља књиге и писаћи материјал за сиротну децу;

7. Да плаћа потребан број школских послужитеља.

Осим овога у дужност школске општине спада и све друго што се тиче обдржавања школе ма у ком погледу, а не би овде изреком било поменуто.

Чл. 26.

Количину накнаде која се даје учитељима место стана и огрева одређиваће школски одбор. Накнада мора бити толика, да учитељ може набавити стан и огрев какав се даје по пропису кад се у природи даје. Ако су учитељ и учитељка муж и жена, онда им од накнаде у новцу припада три четвртине онога што би потпуце обадвома припало. Учителима по селима даје општина још и дан орање земље на уживање.

Члан 27.

За тачно намиривање потреба школских свака ће школска општина имати своју *школску касу*, у коју ће улазити :

а. оно што на потребе школске издаје политичка општина, као издатке по своје буџету или као позајмицу;

б. оно што школи припадне од новчаних казни;

в. оно што школи припадне од добровољних прилога, од доходака имања или од чега год, чим би школа као својом својином могла располагати.

Касом овом располаже школски одбор по овоме закону и по министарским наредбама, које се за вршење његово буду издале, а рукује њоме од одбора одређени члан, који и рачуне о њој полаже политичкој општини оне школе. Кратак годишњи извештај о овим рачунима шаље се и министарству просвете.

Члан 28.

Од земље уступљене на употребу школи и учитељу, као и од имања политичке општине онога места различито је као својина школске општине *школско имање*, које ће се састојати или од мања општином уступљених или од појединих добротвора завештаних или купљених школи, од којег ће имања приход утицати у школску касу. Школско имање не може се никад од школе отуђити, нити без одобрења министра просвете продати, нити на што друго осим школе употребити. Ако би која општина школска престала, имање њено припада оној школској општини, с којом се она уједини.

Чл. 29.

Кад се из старих школских општина нова школска општина образује, нова школска општина нема никаква права на имање старијих школских општина, осим ако би им ове добром вољом хтеле што учинити, а то се мора редовним путем свршити.

Чл. 30.

Правила о грађењу и намештају нових школа прописиваће министар просвете и црквених по-

слова по договору с Министром грађевина а по саслушању Главног Просветног Савета и Главног Санитетског Савета. У тим правилима биће означене мере, које ће се моћи предузети као олакшица при сиротним општинама. У сваком је случају министар просвете и црквених послова овлашћен допуштати рокове изузецима по саслушању месних државних власти, но свагда с одређеним роком. Ако ли школска општина у течају тога рока своје обавезе не изврши, нову зграду не подигне или стару према правилима не удеси, она ће моћи бити лишена своје школе, у коме ће се случају с другом школском општином спојити.

Чл. 31.

Школска књижница и збирка разних учила морају се увек налазити што је могућно у бољем стању и потпуности. С тога је министар просвете и црквених послова овлашћен, да по саслушању Главног Просветног Савета изради спискове онога без чега никаква школа не може бити, а о осталоме, да у своје време издаје школским општинама наредбе и препоруке. Школске пак општине дужна је бринути се, да јој је школа по пропису снабдевена, и да би се све то могло одржавати и попуњати, дужна је имати за учила и књижницу редован буџет, који ће се исплаћивати онако, како то политичка општина нареди.

Чл. 32.

Школски је одбор дужан, да пре почетка сваке школске године изради списак свеколике деце која су по закону оне године дужна почети школску наставу. Докле не настане могућност, којој ће се непрестано тежити, да се сва та деца одмах почну школовати, школски одбор ће према месним приликама изабрати и као ученике у школу уписати ону школску децу, коју избере за школовање оне школске године.

Родитељи или старатељи уписане деце биће дужни децу за школу опремити, трошкове школовања тежити, и у напредак се бринути, да деца редовно школу походе. У противном случају казниће се казнама за изостанке које су у овом закону на свом месту назначене.

Чл. 33.

У почетку сваке школске године школски се одбор брине, да се у један пут за све уписане ученике набаве књиге и све друге школске потребе барем за цео први течај. Од тога ће се што је потребно одмах раздати ученицима, а остало ће стајати под кључем учитељевим, који ће кад што треба давати ученицима. Школски одбор који се о овоме брине, наплатиће по потрошку од родитеља деце која школу походе ону суму која за овај посао треба. Ако је потребна позајмица, даваће се из касе оне политичке општине, којој село или села школске општине припадају.

Чл. 34.

Школски одбор расправља све ситније тужбе и дисциплинске спорове против учитеља, и тога ради властан је изрицати казну опомене, укора и губитка плате до десет дана. Што он не би могао свршити, упућиваће министру просвете и црквених послова.

Чл. 35.

Где буде потреба да се деца код школе заједнички хране и ноћивају, школски одбор треба да по формулару који ће министарство израдити и на захтевање послати, удеси правила за заједничко живљење, и да определи начин којим ће родитељи за издржавање свој принос прилагати. Рачуни и брига о овом заједничком живљењу биће дужност и одговорност учитељева, а може му се у помоћ и који члан од стране школског одбора одредити. Где се год овако заједничко живљење заведе, о томе ће се одмах и министру просвете знања ради јавити.

Ако ли се деца не хране, него само ноћивају, опет ће се на исти начин школски одбор побринути о свима њиховим потребама и о домаћем реду у њихову стану.

Чл. 36.

При свакој општини може свака општина основати *школски фонд*, који ће носити име *школски фонд н. н. школе*. Овај ће фонд из доходака које има помагати издржавање ученика,

и може се према својој намени употребити на све потребе школске у олакшицу дужности које школској општини закон налаже.

Фондом школским по дужности рукује и управља школски одбор под својом одговорношћу, и новци који му припадају не смеју се употребити ни на што друго, осим на оно што је основним уређењем фонда одређено. Ово уређење израдиће школски одбор, и подносиће га на одобрење министру просвете и црквених послова.

Ш

Ученици

Чл. 37.

Свако дете које живи у Србији дужно је походити школу (било вишу, било нижу са продужном) кроз шест година по одредбама овога закона. Од ове опште дужности школовања у основној школи ослобођена су деца, која из ниже основне школе отиду у средње или друге стручне школе. Министар просвете дужан је постарати се, да се ова законска одредба у Србији у живот уведе, а овлашћен је — пре него што то буде могућно — наређивати што треба да се настава у Србији шири у границама које су год могућне.

Чл. 38.

У основну школу могу се примати деца кад наврше седму годину. Старија пак од 12 година не могу се у основну школу примати. О изузетцима одлучује министар просвете и црквених послова, по саслушању месног школског одбора.

Чл. 39.

Женска деца уче се у основној школи одвојено од мушке деце, где год то може бити. Но у којим местима нема одвојених женских школа, у тима ће се моћи учити и женска деца.

Чл. 40.

Школски одбор, којему је чланом 32. овога закона стављено у дужност да пописује децу, која

су кад за школовање приспела, и да између њих бира ону која ће се школовати, ако се сва школовати не би могла, имаће дужност да пази, да та деца доиста и остану у школи кроз цело време овим законом за школовање прописано, и да се премештајем у друге школе или каквим му драго начином не извлаче из дужности школовања.

Чл. 41.

Деца, која би почевши течај школовања овим законом прописан прекинула га, па отишла на занат или у радионице, дужна су и после тога течај у продужној школи наставити.

Мајстори или старешине радионица који приме децу која још нису измирила време за школовање прописано, дужни ће бити децу пуштати кад им је време продужне школе походити.

Чл. 42.

Свако дете које буде уписано за ученика основне школе дужно је школу походити уредно. За оправдање служи болест, немоћ или други озбиљни узроци, који се морају доставити учитељу, а он цени је ли изостанак оправдан или није. Као један изостанак рачуна се, кад дете једно пре или после по дне у школу не дође. Чешћа закашњења могу се рачунати као пола изостанка.

Чл. 43.

Све неоправдане изостанке учитељ је дужан саопштити школском одбору на првој седници која се састане пошто су таки изостанци учињени, а школски одбор ће родитељима или стараоцима ученика изрицати казне. За неоправдане изостанке казниће се родитељи или стараоци први пут укором, други пут новчаном казном од 4, трећи пут новчаном казном од 8, четврти пут од 10 динара, а даље у напредак удвајајући ову последњу казну, на корист школске касе исте школе. Ова одредба вреди и за продужне школе, и по томе дужност и одговорност старалаца и родитеља простире се и на мајсторе и старешине радионица.

Чл. 44.

Школске дужности могу се опростити и из школе се исписати деца душевно болесна, заражена каквом заразном или дуготрајном болешћу, боловањем ислабела, с недостатком или иначе слаба толико да школске послове не могу радити без штете за своје здравље. Ако је која год од ових препрека пролазна, и дете ће се моћи уврстити у школу чим она прође.

Чл. 45.

Деца која се у приватним школама или приватно код куће уче ономе што је задатак основне школе, сматра се да су дужност школску извршила. Но школска власт, а поименце месни школски одбор који је дужан о томе се бринути, власни су удесним начином и испитом уверити се, да ли се приватном поучком врши што је овим законом као обавезна настава прописано. У случају да се нађе противно, школска власт ће позвати родитеља или стараоца, да начин наставе своје деце поправи; иначе ће бити позван да шаље децу у јавне школе. Ко се овоме не би хтео покорити, казниће се са 100—500 динара.

Чл. 46.

Деца која приватно уче по програму јавних основних школа, могу полагати испит у јавним основним школама. Таксе за те испите биће по 5 динара на корист школске касе за испит свакога детета а по 3 динара учитељима који испит изврше. Али нико нема право да у једној години положи испит из два или више разреда.

Чл. 47.

У појединим разредима где сваки разред има свога учитеља, број ученика не треба да буде већи од 80; у разредима пак где један учитељ ради у два или три разреда, број ученика не треба да буде већи од 60. О потреби да се школе деле или учитељске снаге умножавају, одлучује министар просвете и црквених послова.

Чл. 48.

Преко године водиће се белешке о успеху и владању ученика, а на крају сваког течаја држаће се испит из онога што се тога течаја сврши, и на њему ће се ученицима давати оцене по прописима који ће се о свему овоме издати.

Чл. 49.

Одредбе по којима ће се ученици из разреда у разред преводити и правила о владању и казнама ученика прописаће министар просвете и црквених послова.

Чл. 50.

Ученицима који целу нижу или вишу основну школу сврше, издаваће се на захтевање сведочанства, којима ће се формулар прописати из министарства просвете и црквених послова.

IV

Учитељ (или учитељка)

Чл. 51.

Учитељи се постављају претписом министра просвете и црквених послова. Они могу бити постављени за сталне или привремене, према спреми с којом се јаве. Стални имају право да почну службу са најмањом у закону за сталне учитеље одређеном платом.

Чл. 52.

За сталне учитеље могу бити постављени само они који су положили по закону прописани учитељски испит у учитељској школи или оне које су свршиле вишу женску школу и положили учитељски испит (чл. 17. закона о вишој женској школи).

Те испите моћи ће полагати и ученици осталих виших средњих школа.

Ако би се десило, да учитељство потраже лица, којих би школска спрема премашала горе означену меру или би иначе било узрока из којих би се могла испита опростити, испитни одбор за учитељске испите моћи ће министру просвете

чинити предлог да се таква лица учитељског испита са свим или у појединостима опросте, одређујући, да ли се по својој способности могу или не могу поставити за сталне учитеље.

Чл. 53.

На случај да не би било довољно лица која би у претходном параграфу означену спрему имала, министар просвете моћи ће постављати на учитељска места лица која и мању школску спрему имају (али не мање од свршене ниже средње школе или од три разреда више женске школе, или једнакога с тим завода), а положила су учитељски испит по правилима која ће о томе прописати министар просвете. Овака лица моћи ће бити постављена само за привремене учитеље, и тек ако би за прве четири године добила у општем резултату најмање 3,5 моћи ће бити потврђена за сталне учитеље.

У више основне школе моћи ће се поставити само учитељи са редовном учитељском спремом (чл. 52.)

Чл. 54.

Учитељке се постављају у женским основним школама, али могу бити постављене и у прва два разреда мушких основних школа.

У петом и шестом разреду женских школа могу се поставити и учитељи, ако не би било довољно по овом закону спремних учитељака.

Чл. 55.

Учитељи су дужни у први певати недељом и празником. Потребни прописи о томе и у опште о идењу у цркву ученика издаће се у споразумљењу с духовном влашћу.

Чл. 56.

Кад се уводи први пут у дужност, учитељ ће се чинодејством месног свештеника пред школским одбором у школи заклети на верност земаљском владоцу и уставу, на послушност законима и наредбама власти, на усрдно вршење свога учитељског позива и на владање којим ће се клонити свега онога, што се не би слагало с позивом

његовим. Ближи формулар ове заклетве прописаће министар просвете и црквених послова.

Чл. 57.

Учитељска се служба не може оставити у свако доба, већ само по свршетку школске године или школског течаја, у ком се последњем случају мора министар просвете и црквених послова барем шест недеља напред известити. Који би учитељ сам оставио школу противно овоме пропису, губи право на месечну плату, а ако се опет у службу врати, неће му се пређашње године учитељске службе рачунати.

Чл. 58.

Ако се у местима где има више учитеља који учитељ разболи, школски старешина одређује му заступника. Сваки је учитељ дужан заступати свога друга месец дана бесплатно; за даље (осим кад нису муж и жена или род) заступник има права на награду, која може месечно износити највише половину плате заступникове.

Чл. 59.

Права учитељска на плату и унапређење одређена су нарочитим законом о учитељским платама.

Учитељи који наврше десет година службе имају право на издржање на случај старости, душевних и телесних слабости или наступиле неспособности. Ономе ко је навршио десет година службе ово право доноси 40 процената његове систематичне плате, а свака даља година службе доноси право на 2,4 тако да онај који наврши 35 година учитељевања добија као издржање целу систематичну плату.

Чл. 60.

Издржане може добити учитељ по молби или по потреби службе решењем министра просвете и црквених послова.

Године службе проведене у привременом учитељству не узимају се у рачун при одређивању издржања.

Чл. 61.

Где год у једном месту или при једној школи раде више учитеља, један се од њих поставља за *школског старешину*, а сви учитељи чине учитељско веће те школе или тога места.

Чл. 62.

Учитељскоме је већу главна дужност старење о настави и дисциплини ученика. Ближе наредбе о овим већима издаће министар просвете и црквених послова.

Чл. 63.

Школском је старешини дужност:

а. да води непосредан надзор над наставом и редом у школи;

б. да опомиње на ред, а у случају непослушности на одговор позива неуредне и у дужности својој нетачне учитеље;

в. да врши одлуке учитељскога већа своје школе, да сазива учитељско веће, на њему да председава и саветовања да руководи;

г. да се под одговорношћу брине о чувању и уредности школске књижице и архиве;

д. да сваког месеца извештава министра о томе врше ли се уредно школски часови и друге дужности, и испуњава ли се све што је законом прописано.

Чл. 64.

Школскога старешину поставља министар просвете и црквених послова по предлогу месног школског одбора. При бирању школскога старешине гледа се само на способност за ту дужност. У осталом, да не би послови застајали, школски одбор има право одмах поставити привременог школског старешину, који ће дужност прихватити и вршити, докле министар сталног старешину не постави.

Чл. 65.

Кривице учитеља извиђаће се или редовним путем, преко земаљских власти, или — у случајима чисто школске природе — преко месног школског одбора, од кога ће се и иначе тражити извештаји о раду и владању учитеља.

Чл. 66.

Казне, на које се учитељи осудити могу, јесу:

- а) опомена;
- б) укор;
- в) губитак плате од 5 дана до три месеца;
- г) одгађање повишице од три месеца до две године;
- д) премештај без права на селидбене трошкове;
- ђ) отпуст из службе без губитка стечених у служби права (на плату, године службе, пензију за сирочад), ако би се у службу опет повратио;
- е) отпуст из службе с губитком свију или неких права.

Чл. 67.

Опомену, укор и губитак плате до десет дана изриче, у свој протокол уписује и министру на знање доставља месни школски одбор; остале казне изриче министар просвете и црквених послова, осим отпуста из службе, који се сталним учитељима изриче по саслушању Главног Просветног Савета (осим случаја у чл. 70.).

Чл. 68.

Опоменом, укором, губитком плате и премештајем без права на селидбене трошкове казне се учитељи за немарно вршење своје дужности у школи и цркви, за непослушност властима, за злоупотребе у служби, за гажење закона и прописа, за пијанство, неуредан живот и т. д., све по сразмерици своје кривице.

Чл. 69.

Одгођењем повишице, премештајем и отпустом из службе (разним мерама према кривици) казниће се учитељи над којима би често биле употребљене казне чл. 67, и 68., а они се не би поправили; даље, учитељи, који би земаљским судовима били осуђени на затвор или робију, за и преступе или злочинства, и који би својим недостојним понашањем и неморалним животом понижавали учитељски позив.

Чл. 70.

Отпустом из службе казниће се такође и они учитељи, који кроз две године узастопце добију од надзорника слабу или рђаву оцену.

Чл. 71.

Учитељ се може из школе у школу преместити за казну и по потреби службе или по изјављеној жељи општине у којој служи. За премештај по потреби службе учитељ ће добијати накнаду из буџета основних школа, а за премештај по жељи општине, платиће им општина сама по пропису који ће о овој накнади издати министар просвете и црквених послова.

Чл. 72.

Ако један пут кажњени учитељи три године проведу у непрекорном владању, и не заслуже никакву казну, онда казне чл. 67. и 68. губе снагу, и сматра се као да нису постојале. То исто вреди за казне чл. 69. после рока од четири године, на случај останка у служби.

V

Надзор

Чл. 73.

Надзор се школски врши или ради поуке и реда, у течају године, или ради оцене успеха учитељског, на крају године.

Чл. 74.

На врху надзора школскога налази се главни надзорник основних школа, који је чиновник министарства просвете и црквених послова, и који је свагда члан Главног Просветног Савета. Одредбе законске о плати начелника министарства просвете и црквених послова, вреде и за главног надзорника основних школа.

Чл. 75.

Осим дужности, коју главни надзорник основних школа врши као чиновник министарства про-

свете по наредби министра, његове су главне дужности:

а) да собом надзирава и да се брине о надзиравању основних школа у Србији, особито ради поуке учитеља;

б) да министру служи као референат у свима пословима основне наставе онда кад је у Београду.

Чл. 76.

Надзор ради поуке и реда врши се по одредби министра просвете и црквених послова, и по његовим упуштвима:

а) Преко старешина школских у свакој школи и ван ње;

б) Преко директора и наставника учитељских или средњих школа, поглавито с обзиром на поједине струке школског рада.

Стални надзор над редом и тачним вршењем свију прописаних дужности у свакој школи припада месном школском одбору, који је тога нади властан изрицати учитељима казне опомене, укора и плате (види чл. 67.).

Чл. 77.

Надзор ради оцене и успеха учитељског предузимље се редовно на крају сваке школске године преко лица из просветне струке у опште, а нарочито преко професора учитељских или средњих школа.

Чл. 78.

За вршење тога надзора именоване министар просвете и црквених послова лица, која ће му за овај посао предлагати Главни Просветни Савет. У распоређивању лица на поједине округе назиће се, да поједини никад две године узастопце у истом округу надзор не врше.

Што се броја надзорника тиче, обратиће се пажња, да се увек толико лица одреди, колико треба да се надзор у свима основним школама може потпуно извршити.

Чл. 79.

Упутства по којима ће надзорници на крају године прегледати школе и оцењивати успех учитељски, предавање се јавности пре него што се надзор отпочне.

Чл. 80.

Надзорном прегледу школе и испиту ради оцене учитељевог успеха на крају школске године присуствоваће месни школски одбор, који ће и протокол о прегледу и оцени потписати и надзорника известити о свему што се тиче месних школских потреба. Без школског одбора, или барем без два његова члана (осим учитеља) надзорник не може испит почеги, а они су дужни одмах следовати позиву чим им буде јављено, да је надзорник к школи дошао, и да је рад испит започети.

Чл. 81.

На случај да се код школе, кад надзорник дође, нико није десио и да се нико од одбора не би могао дозвати, надзорник ће држати испит пред двојцом људи које добави, и о томе ће написати и с њима потписати протокол који ће се доставити државној власти, да би се неуредност могла по закону казнити.

Чл. 82.

Главне дужности надзорника при овоме раду јесу:

а. да оцени, је ли школски рад извршен онако, како је законом и прописима одређено;

б. да прегледа је ли школа, по закону и по прописима, снабдевена свима школским потребама. да о томе одмах извести школски одбор, и ако што не достаје, да препоручи да се школи набави;

в. да испита и саслуша школски одбор о свему што он имадне о школи и о учитељском раду да му саопшти;

г. да одмах по испиту упише у школску књигу белешку којом је оцењен успех учитељски. У томе ће се служити белешкама 5 (одличан), 4 (врло добар), 3 (добар), 2 (слаб), и 1 (рђав).

д. при давању оцена надзорник је дужан узети у обзир број ученика које је учитељ обучавао, а тако и број разреда у школи, као и све оне околности, које би на успех могле имати повољнога или неповољнога утицаја.

Ближа упутства за давање ових оцена израђује Главни Просветни Савет.

ђ. о свему томе надзорник подноси министру извештај.

Чл. 83.

Надзорницима који по каквом год послу надзора у-течају или на крају године школе обилазе плаћа се дневница од 16 динара, која се рачуна од дана одласка па до дана доласка у место становања.

Чл. 84.

Овим законом укидају се: Закон од 11. Септембра 1863. год. с изменама и допунама које су касније у њему чињене. Закон о надзиравању школа од 21. Маја 1881. године, у колико се тиче основних школа.

У Београду, 31. Августа 1881.

ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ ШКОЛСТВА КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ

О школству кнежевине Србије до сада имамо три већа рада: два од г. Милована Спасића,¹ а један од г. М. Ђ. Милићевића.² Оба та рада од великог су значаја по нашу и онако слабу историјску књижевност. Г. Спасић обратио је сву пажњу своју на прибирање статистичког материјала, а г. Милићевић уз то још и на унутрашње уређење школа. Један и други рад почиње у главноме са 1836-том годином. Време пре те године за објект је врло тамно. Истина, обојица тврде, да је и пре 1836 и у свако време било школа у Србији, јер, као што г. Милићевић вели, „то сведоче толики споменици српске књижевности и културе, који се, поред толиког робљења, паљена и затирања, могао до данас очувати“.³ И г. Спасић помиње „да је било школа у Србији за време владања, или боље рећи, за време војевања Карађорђева“.⁴ — Но ни г. Милићевић ни г. Спасић не казују какве су то школе и колико их је и где било. О томе нема до сада нигде сигурних и тачних података. А где тога нема за какав историјски рад, ту саме претпоставке не могу бити од користи.

Остављајући, за овај мах, оно време у животу наше школе, које је још у тамнини, решио сам се да на овом месту спасем од заборава неке и неке податке, којима ће се користити они, који стану писати потпуну историју нашега школства.

¹ Гласник друштва српске словесности. Књ. IX и XIII.

² Гласник српског ученог друштва Књ. XXIV.

³ М. Ђ. Милићевић. — Школе у Србији, стр. 2.

⁴ Др. М. Спасић. — Штатистични податци школски заведенија у Књажевству српском. Стр. 164.

Као што напред рекох г. Спасић обрадио је у главноме статистички, а г. Милићевић наставни материјал. Намера је моја да подједнаку пажњу обратим на све што се школе тиче. Руковођен том мишљу с једне, а желећи с друге стране да што већу масу материјала сачувам од заборава — огрешићу се о систематику на коју треба пазити при оваквом послу. Но и мени није за сада циљ, да систематичем историјски материјал наше школе. Ја хоћу да га само изнесем онаква какав се нахођи сачуван по разним државним архивама нашим.

Да би бар некога реда у овом послу било, решио сам се да, у овај мах, отпочнем онде где нису ни г. Спасић ни г. Милићевић почели, а то је с установљењем нарочите управе за струку просветну.

I

Истање попечитељства просвете

Кад су народне вође 1813 године прешле у Аустрију, Србија је била по ново турски пашалук, којим су непосредно управљали Турци. Па и после таквокога устанка Србија није била ништа друго до пашалук београдски, само с том разликом што сву управу нису имали Турци. Кнез Милош поделио је био власт између себе и београдског везира Марашли Али паше.

За себе је Кнез Милош Обреновић задржао финансијску управу, а унутрашњу војну и правну поделио је с везиром.

Србија беше подељена на нахије, а нахије на кнежине, кнежине на општине. У свакој нахији

имао је Кнез својега Обрљ-Кнеза, а везир својега војводу и муселима, у кнежини имао је Кнез Милош својега Кнеза или нижега кнеза, а у општини кмета.

Већих управних корпорација у прво доба није било. Постојала је, истина, у Београду нека „Народна канцеларија Кнежева,“ али делокруг њен не беше тачно одређен. Њена задаћа као да се састојала у томе да решава оне предмете и спорове, које јој је слао Кнез.

Као што ни једна грана државне управе није имала својега центра, као што не беше у целој српској држави никакве одређене поделе власти у опште, тако је било и са просветном струком. Нико није био нарочито позван да се стара о школи или у опште о образовању народном. Све је лежало у кнежевим рукама, а он беше заузет стварањем државе као целине.

Сретењским уставом 1835 године створена је први пут нека стална основа за унутрашњу управу Србије. Устав је поделио власти у земљи а што је најглавније створио је државни савет, центар све државне управе. У глави другој устава од 1835 год. одређује се: „Државни Совјет, састављен из шест попечитеља поједини и раздвојени струка дјела народни, какоти: правосудија, внутрени дјела, финансија, инострани дјела, војени дјела и просвјештенија, и из неопредељеног числа државни совјетника и председатеља совјета с главним секретаром совјета“.¹

Свега толико има у Уставу од 1835 год. помена о попечитељу просвјештенија. Речено је да ће га бити и то у државном совјету.

На 11 дана по проглашењу устава — 14 фебруара 1835 године — Кнез Милош у договору с државним саветом, издаје уређење државнога савета.² То уређење отступа од уставних наредба у толико што са одељењем просветним везује и црквено под именом „попечитељство црквени дјела и просвјештенија.“

У поменутом уређењу тачно су прописане и

¹ Збор. XXX стр. 3.

² Ово уређење, које је штампано у 30 зборнику закона (стр. 23—51) треба разликовати од „устројенија државнога совјета,“ које још нигде није штампано.

дужности појединих попечитеља. У дужности попечитеља црквени дјела и народнога просвештенија спадају:

„Бринути се о свему што се каса школе и васпитања деце, за коју да се заведу мање и велике школе, Гимназије и Академије;

„Старати се да се изобразе добри учитељи;

„Подићи свему томе нуждна зданија;

„Надгледати како се руководе и употребљују новци и други приходи које би правитељство српско одредило на издржавање школа;

„Старати се како би се фондови школски умножили и најполезнијим начином употребљавали к напредовању наука;

„Помагати младиће, који имају особите дарове ума годишњом плаћом;

„Помагати попеч. внутрени дјела, подизати занате, установљавајући школе за њи;

„Подићи и надгледати библиотеку;

„Управљати државном типографијом;

„Старати се, да се нуждне ствари са страни језика на српски преведу;

„Подпомагати учена истраживања, и настојати да се издаду на свет стари рукописи, који би се налазили по манастирима и црквама, а могли би служити к ползи народној;

„Заводити учена друштва;

„Предлагати лица, која су способна за учитеље, и предлагање наука и заната“.¹

У ових 13 тачака побројане су све дужности попечитеља просвјештенија. Оне су бележене најширим појмовима, тако да се под њима може разумети све што се школе тиче.²

Указом Кнежевим од 13 фебруара 1835 постављен је персонал за сва попечитељства па и за попечитељство просвештенија. У попечитељству просвештенија постављени су:

¹ „Новине Српске“ № 11 од 16 марта 1835 год. стр. 85. Ја сам повалио овде само оно што се школе тиче, а не и оно што се о цркви говори.

² Прво устројство свију попечитељства потписали су испод имена Кнежева још: Председатељ Коца Марковић, попечитељи: Лазар Тодоровић, Димитрије Давидовић, Алекса Симић, Аврам Петронцијевић, Милета Радојковић, и државни секрет. Стефан Радичевић.

„За секретара Влајко Стојавидиновић ;

„За секретара и историописца Сима Милутиновић ;

„За канцелисту Манојло Огњановић ;

Празно остало је звање столоначелника.¹

И ако је на тај начин у неку руку постало попечитељство просвете, опет оно још није деловало као засебна установа. Имало је оно и својега шефа и своју канцеларију и свој персонал, али при свем том оно је било саставни део државнога савета, јер по чл. 6 устава попечитељи састављају државни савет, а по одредбама, које се о државном савету налазе у глави шестој устава, ти исти попечитељи су у неку руку и законодавци и законоизвршиоци. Овакво уређење освештано је још већма саставом државнога савета од 14 фебруара 1835, јер у томе саставу у чл. 7 каже се: Канцеларије Савета биће две:

„Једна законодавне, а друга законоизвршителне части совјета.²

Још јаче је изречена ова веза законодавне и законизвршителне власти попечитеља у чл. 29 поменутог састава. Јер се тамо изречно наређује: „закључена државнога совјета по части законодавној немају своје силе, ако нису поред председатеља и главнога секретара државнога совјета најмање четири попечитеља и четири државни совјетника осим Књаж. синова у заседању били (чл. 69 устава)“.³

Попечитељство просвете постојало је само као канцеларија за себе, али у свему своме животу, у свима својим тежњама, у целокупном раду своме, било је јако везано са државним саветом. Мимо савета, мимо осталих попечитељства оно се није могло ни корака маћи. Сами протоколи, онога доба, који су вођени у савету или попечитељствима, истоветни су са протоколима саветским, тамо су неки и сачувани, а да би се од осталих разликовали имају у крају горе на левој страни натпис „из одјеленија просвјештенија.“

¹ „Новине Србске“ Бр. 10 од 9 марта 1835 год. стр. 73.

² „Новине Србске“ Бр. 9 од 2 марта 1835 год. стр. 66.

³ На ист. месту стр. 69

При свем том што попечитељство просвјештенија није било самостална установа, изван савета, опет је неки напредак у просвети наше домовине био, кад се 1835 године створило бар у савету једно одељење коме беше стављено у дужност, да мимо других државних послова, пази нарочито на школу. Пре тога доба није било никога, који би водио бригу о школи. Народна канцеларија кнежева бавила се унутрашњом управом земље, водила је рачуна о полицији, друмовима, кулуку, порези и т. д.; о цркви бринуо се митрополит и сваки владика у својој јепархији, о ђумруцима поједини људи, које је Кнез на то одређивао. Школа као да није имала својега староца, ван колико је Кнезу времена и за те послове остајало.

Уставним препорукама и уредбама, које је Србија добила у фебруару 1835, школа и књига добише свога староца.

На жалост овакво стање беше врло краткога века. Народни устав што га је створила и освештала народна скупштина српска, није се допадао ни Порти, ни заштитнику Србије цару Николи. И с тога је тај народни створ био врло краткога века.

Још исте године — 1835 — под јесен морала је Србија приклонити главу заповестима из Стамбола и са Неве — и свој устав сматрати као и да не постоји, ето, тако се свршио први уставни преображај у нашој домовини. Основа му беше широка — али брзо је утонула.

При свем том Кнез Милош веран својој изреци „Бог да поживи учитеља на родитеља“, није се могао зауставити на првоме покушају. Њему као да је било тешко газити у опште у уставне реформе. Он се у опште тешко одлучивао на новачена у својој домовини, бојећи се за тековине ранијих година. А није се ни шалити. Он је видео како је 1813 године за неколико недеља пропало све што је 9 година стварано, а знао је како је ровито земљиште на коме је почео да диже младу државу. Још нису нови окрузи (прекоморавски део као што ваља ни присаједињени, па му је ваљало с много пажње улазити у нове послове.

Решивши се једном да пође на пут прео-)

брајаја унутрашње управе, он је корачао беспрекидно напред. Увиђајући и знајући користи од школе и образовања, ценећи просветни напредак у других народа, он је три године после проглашења устава, учинио знаменити корак на пољу просветне управе. Не беше му довољно сигурности за народно образовање у раду попечитељства, које се у неку руку могло да сматра као филијал државнога савета. Он је хтео засебну школку управу, човека који ће се у главном само за школу да брине. У ни једној земљи не иду реформе оваквог рода трчећим кораком, а најмање се то могло очекивати у нас.

Кнез Милош је схватио величину корака што га је намеравао учинити. Одвајајући попечитељство просвештенија од државнога савета, он је створио центар око кога треба да се окреће народно образовање, ослонац на који треба да се одупре културно напредовање целог народа. С тога је Кнез Милош сву своју владалачку пажњу поклонио овом важном чину у животу државнога развића Србије. У тој цели он је издао неколика највиша писма, која су од значаја и који нам казују неке и неке мисли његове о овом важном кораку. Ми та писма на овом месту штапамо.

Прво писмо Кнежево о томе ово је :

„Нашемъ Генерал-Мајору кавалеру
Стефану Стефановиѣу,
У Крагуевцу.

„Да би се најважније двѣ струке а имено Просвѣщеніе и Карантини цѣлосходно у отечеству Нашемъ уредити могле, нашли смо за добро обе ове струке, вама, као у дѣлима овима најискуснијему и најспособнијему подѣ руковођење предати, збогъ чега и отрѣшавамо васъ одѣ докошнѣгъ званія Предсѣдателя Совѣта, да би тим' лакше ове струке кѣ задовољству Нашему одправляти могли, ко коему намѣренію и прилажемо вамъ овдѣ | Наставленіе и сва акта карантинска, по којима ћете, руковођење дѣла ови предузети.

„Вручавајући вамъ двѣ ове најважније за отечество наше струке; од куда и проистичућу ползу

за род и отечество Наше, просвѣщеніемъ и развићемъ умова младе Наше юности, а тако и отклоненіемъ заразителне од' Насъ болести, съ радостію ожидавамо, препоручуемо вамъ, да способностію и бдителностію вашомъ, настоите, да се двѣ ове означене струке у подобателанъ свой поредакъ уведу.

„Точнимъ настојаванѣмъ и разумнимъ руковођењемъ ови дѣла, ви ћете не само милость Нашу Княжеску, свагда на вами почиваемо умложити, но и велике заслуге за премилый родъ и отечество Наше, задобити.”

В № 1210

9. Маія 1838

у Крагуевцу.

МИЛОШЪ ОБРЕНОВИЧЪ
Князь сръбскій.

По заповѣсти княжеской
Паунъ Янковиѣ
Секретаръ княжескій.

Ево га наставленіе, које се помиње у овом писму кнежевом, које се сматра као први камен у згради попечитељства просвештенија:

НАСТАВЛЕНІЕ

Нашему Генерал-Мајору Кавалеру,
Стефану Стефановиѣу
У Крагуевац.

„По потреби да се двѣ најважније струке, као струка просвѣщенія и струка карантина, подобателному и цѣлосходному поредку уреде, да бы послужиле кѣ цѣли својој прва кѣ развићу ума младежи Наше, а друга ко отклоненію кузне заразе отѣ отечества Нашегъ, нашли смо за нужно ове двѣ струке, одѣ други са свимъ одвоити, и едному подѣ руковођење предати, и будући да васъ у струки просвѣщенія и у струки санитарској, као најполезнијима и најнужднијима двѣма струкама, које су се до садѣ привремено у разнимъ мѣстама одправляле, за најспособнијегъ и најискуснијегъ бити держимо, то вручавајући вамъ руковођење ове двѣ најважније за отечество Наше струке, Просвѣщеніе и Карантине, препоручуемо вамъ, да се ове двѣ

струке у подобателный поредакъ уведу, да потребе и оскудѣнїа у њима, као и начинъ коимъ бы се Карантини у подобателный поредакъ увести могли, прегледате и поправите, о свему овому Нама представљати имаюћи.

„Вы ђете за ове двѣ струке особенну канцеларию имати, којой ће вамъ се предати потребный персоналъ Канцеларійскій, Секретаръ съ писарима, којой се канцеларији и Директоръ свою школа причислява, а къ тому и потребно число служителя.

„Вама ће се вручити и сва акта карантинска, о коима ђете вы состараніе имати — вы ђете изъ Казначейства потребну сумму новаца добиѣти, и сва карантинска и школска вамъ подчинѣна лица исплаћивати, а тако и све расходе и приходе карантинске примати, и о свему временно рачунъ казначейству подносити.

„Вама се под' руковоѣненіе ваше Директоръ свою школа у Сербіи, са свима Професорима и Учителѣма, а тако и сви Директори, Доктори, чиновницы и служители свою Карантина Наши вручаваю, и сви ови имат'ће се у свему одсадъ къ вама односити. — У двѣма овимъ струкама прегледат'Ѣете чиновнике и служителѣ и Нама извѣстіа о способности њіовой као и о потреби намѣштенїа потребни лица представљати.

„Како вамъ се двѣ ове струке, Просвѣщеніе и Карантини, под' ваше руковоѣненіе вручаваю, и како должность изискуе, ова чест'ће посѣщавати, тако препоручуемо вамъ, да приликомъ посѣщенїа Карантина, посѣтите, гдѣ за нужно наѢете, или сами собомъ, или едан од' вамъ подчинѣный чиновника, свуда, како правителственне, тако и обществене школе, да прегледате у њима, како младежъ къ просвѣщенію напредуе, и како се гдѣ професори и учителя съ ученицыма обхождаваю, имаю ли у чему каковый недостаткъ, и ако имаю, да таковый провидите, надокнадите, и у редъ поставите.

„Гдѣ по школама какове непоредке примѣтите, тамо Ѣете Директора, имаюћи га при себи свагда на руцѣ, съ наставленіемъ, за оне у редъ поставити, шилѣти, коегъ ће дужность быти потомъ о свему, вама рапортирати, као што и Карантини у

свима своима пословима имаю се съ рапортима своима къ вама односити.

В№ 1209

9 Маіа 1838 год.

У Крагуевцу.

МИЛОШЪ ОБРЕНОВИЧЪ

Князь сръбскій.

По заповѣсти княжеской

Паунъ Янковичъ

Секретаръ княжескій.

Уз ово наставленіе и писмо, којим Кнез Милошъ показуе на потребу засебне канцеларије, одвојене управе за просвету и народно здравље, шаље он и декретъ председателю својега совѣта.

ДЕКРЕТЪ

Нашему Генерал-Маіору и кавалеру
Стефану Стефановичу.

„Установляваюћи подъ данашњимъ съ Титуломъ: висока — канцеларія, коя ће се бринути о народномъ просвѣщенію и чуваню отечества Нашегъ отъ унесенїа у њѣга заразе чумне, и подвергаваяюћи ову началству Вашему, налазимо за нужно дати вамъ и пристойно къ тому наименованіе и именуемо васъ, Стефана Стефановичу, Попечителѣмъ Просвѣщенїа и верховнимъ надзирателѣмъ карантина, као струка за Отечество Наше найважнїи и таковы, на коима се истинно благостояніе њгово оснива и зида, пуно надаюћи се, да Ѣете вы, као и досадъ, тежећи къ общему добру и пользи, освѣдоченномъ чрезъ многолѣтно теченіе полезне отечеству службе Ваше ревностію, умомъ и проицательностію вашомъ како одну тако и другу струку у большій редъ довести, просвѣщеніе народно на већій и возможній степенъ попети, отечество отъ гибели чумне увѣкъ сачувати и тѣмѣ име и званіе, коима васъ данасъ почествуемо и о коима, као што Ѣете изъ приклячаемы копія видити, извѣштавамо данасъ Совѣтъ, военне коменданте, магистрате, Директора школа и Карантине, у Отечеству Нашемъ достойно и съ похваломъ и признательностію отъ Наше стране носити.

„Къ освѣдѣствованію овогъ наименованія издаемо Вамъ Декретъ овай, подписомъ и печатомъ нашимъ подкрѣпленій.

В № 1219

10 Маія 1838 год.

У Крагуевцу.

МИЛОШЪ ОБРЕНОВИЧЪ

(М. П.)

Князь сръбскій.

По заповѣсти княжеской

ПАУНЪ ЯНКОВИЧЪ

Секретаръ княжескій.

Одмах сутра дан по установлењу засебне канцеларије за просвету, Кнез Милош похитао је да о овоме важноме чину своје владавине, известити државни Совѣтъ. У тој цели послао је ово писмо:

НАШЕМУ СОВѢТУ

У Крагуевцу.

„Установљаваюћи подъ данашњимъ съ титуломъ: *Высока* Канцеларія, коя ће се занимати единственно дѣлама, касаюћимсе Просвѣщенія народногъ и охраненія отечества Нашегъ отъ унесенія у ово заразительне болести, чуме, и подчиняваюћи ову бывшему досадъ Предсѣдателю Нашегъ Совѣта Генераль-Маіору Стефану Стефановићу, подъ именовомъ Попечителя Просвѣщенія и верховногъ Надзирателя Карантина, препоручуемо Совѣту, да установленіе канцелеріе исте циркуларомъ однимъ обзнани свима Магистратима, да ови знаю относити іой се унапредакъ по дѣлама, улазећимъ у составъ Просвѣщенія и Санитета, самъ онъ, Совѣтъ, имаюћи быти іой у помоћи, кадъ се она за ову къ нѣму обрати.¹

ВБр. 1211

10 Маія 1838 год.

у Крагуевцу.

МИЛОШЪ ОБРЕНОВИЧЪ

Князь Сръбскій

По заповѣсти княжеской

Паунъ Янковичъ

Секретаръ княжескій

Остављајући Совѣту да расписује магистратима све што је нужно по овој ствари, сам Кнез нашао је за потребно, да о томе известити више војне власти. С тога је упутио овај циркулар на онда постојеће војне команданте.

ЦИРКУЛАРЪ

Нашимъ всенимъ командантима, Моравско-Подринскому, Дунавско-Тамочькому, Подринско-Савскому.

„Одушевљени желомъ, да струка Просвѣщенія у Отечества нашемъ одъ дана на данъ више и више напредуе и усовершенствуе се, а тако да се и струка санитета карантинскогъ у желаемии поредакъ доведе, како ће се отечество наше одъ сваке опасности кужне болести сохранили моћи, установили смо Канцеларию, коя ће обадвѣ струке Просвѣщенія и Санитета карантинскогъ руководити, и коя ће се називати: „Высока Канцеларія Просвѣщенія и Санитета.“ И будући су ове две струке најважније за Отечество Наше, то смо се постарали и најспособниѣгъ и највѣштѣгъ Мужа у струкама предреченнымъ изабрати, и наставши, да е досадашній предсѣдатель Совѣта Нашегъ Генераль-Маіоръ, Стефанъ Стефановићъ, таковий, каквогъ имати желимо; то смо нѣга и наименовали Попечителемъ Просвѣщенія и верховнымъ Надзирателемъ Карантина.

„О овомъ установленію предпохвалѣне канцелеріе и назначенію начальника нѣногъ извештавамо васъ да знате, куда се имате относити унапредакъ о свему ономъ, што у струку Просвѣщенія и Санитета буде спадало.

В №. 1218

10 Маія 1838 год.

у Крагуевцу

МИЛОШЪ ОБРЕНОВИЧЪ

Князь Сръбскій

По заповѣсти Княжеской

Паунъ Янковичъ

Секретаръ княжескій

Као што смо из првога основнога писма видели, новој „великој канцеларији просвѣщенія“

¹ Овај је акт наштампан у Збор. XXX на стр. 229.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

био је потчињен и дотадашњи директор свију школа у Србији. Пошто је до тог времена Директор узимао угледно место у државној служби и стајао непосредно под Кнезом, и совјетом, то је Кнез Милош нашао за потребно, да он сам извести директора о установљењу нове канцеларије. То је Кнез Милош учинио овим писмом:

Директору свију Наши школа у Срби
Петру Радовановићу
у Крагуевцу

„Установљавајући канцеларију, која ће се занимати дѣлама, касајућим се Просвѣщенія народнѣгъ и подчинявајући ову бившему досад' Предсѣдателю Нашегъ Совѣта Генерал-Мајору Стефану Стефановићу, подъ именовъ „*Попечителя Просвѣщенія*“, являмо вама, да и ви као Директор свију Наши школа у Србији ступате сада под вѣдомство исте канцеларије, и препоручуемо вамъ, да пріятію предписанія овогъ, ујете у новопостављену канцеларију ову, и у нѣој по наредби Попечителя Генерал-Мајора Стефана Стефановића сва канцеларијска дѣла, тицајућа се просвѣщенія и школски уредба, тачно и совѣстно одиравате, и свима уредбама, која вамъ Попечитель, по части овој, издавао буде повинуете се.

Изъ предречене канцеларије издават' ћеду се уредбе за све професоре и учитељ у отечеству Нашемъ находеће се.

В. № 1213
10 Маја 1838
у Крагуевцу

Вашъ
благонаклоній
МИЛОШЪ ОБРЕНОВИЧЪ
Князь Србскій
По заповѣсти княжеской
Паунъ Янковичъ
секретаръ княжескій

Док се Кнез Милош бавио уређивањем послова око нове високе канцеларије, Совет је извршио намењени му задатак, и 10 маја 1838 год. под № 1400 расписао је свима магистратима,

како је Његова Свјетлост установила нарочиту високу канцеларију за дела тичућа се „просвѣщенія народног и охранија отечества од унесенија у ово заразителне болести, чуме“. Јављајући то свима магистратима, совјет им препоручује, да се од сада обраћају непосредно новој канцеларији за дјела просветна и карантинска.

С овим је завршен посао око установљења нарочите канцеларије за просветна дела.

Ма да је на управу ове струке био позван тада први државни чиновник — председник совјета — опет ни њему није било могуће да отпочне рад сам без ичије помоћи. С тога се пок. Стефан Стефановић обрати 16 Јуна 1838 г. П. № 51 с писмом Кнезу Милошу, у коме му се најпре захваљује на милости што га је поставио за попечитеља просвѣщенія, а за тим моли Кнеза да изволи поставити потребан персонал за тако велики, важан и тежак посао.

Три дана доцније — 19 Јуна 1838 год. В. № 1817 Кнез Милош издаје указ којим поставља у високој канцеларији просвѣщенія и карантина:

1. За секретаре:

Петра Радовановића, досадашњег директора школа;

Јована Туцаковића, бившег учитеља карановачког.

2. За регистратора и рачуноводитеља:
Јована Вуића из Совјета.¹

3. За протоколисте:

Стоку Спасића,² писара београдског магистрата.³

Нинка Н.⁴ из совјета.

4. За *прешисчике*:

Ивка Мишића, из совјета;

Филипа Христића, из војне школе.

¹ За овог истог Вуића, вели се на другоме месту да је био писар у великоме суду, а не у совјету.

² Стока Спасић био је тада у совјету „платежни практикант.“

³ На место Стоке Спасића, Кнез Милош поставио је 22 јуна 1838 год. за писара у магистрату београдском Данила Данића.

⁴ Овако стоји у указу, а у доцнијем једном акту нашао сам да је то Нинко Стојановић из совјета.

И тако је 19 јуна 1838 године било састављено попечитељство просвете.

Ако историјски пропратимо рад Кнеза Милоша око установљења те нове „високе канцеларије,“ видећемо да је он с једне стране схватио са свим правилно значај просвете и школе по цео народни живот а с друге стране, да је томе свом схватању хтео да да израза у онаквом облику, какав је за тадашњи развитак народне свести био најпријатнији. Он је ускоро после одпочетог уређења државне управе опазио, да су школа и народно образовање битни услови за даље успешно развијње младе српске државе. Набавити добре учитеље, старати се за умножење срестава у школском фонду, помагати даровиту српчад у школовању, подићи угодне школске зграде, установити народну библиотеку, отворити типографију, -- сви ови радови, којима је Кнез Милош положио прву, а у исто време, и чврсту основу, износе нам унутрашње разлоге који су кретали Кнеза Милоша све више и више у напред, који су га најпосле са свим логично довели на мисао, да такав огроман и важан посао повери нарочитом надлештву, које је створио у „високој канцеларији.“ Њему је, као што се види, била јасна потреба, да ваља просвети и школи у српској кнежевини, која се тек ствараше, дићи врло угледно место не само по њиховој унутрашњој вредности него и по спољном облику. С тога и виђамо, где он за управника ове нове струке узимље првога чиновника у тадашњој државној служби, узимље председника државног Совјета. Он је хтео тиме видно да покаже онима, који не могаху проћи у његове унутрашње разлоге, како много полаже на струку просвете и народнога здравља. Поставивши на место Тенкино брата својега Јеврема, Кнез Милош је тиме хтео на још један начин да одликује положај новог попечитеља, коме даје исту ону титулу као и председнику државнога савета.

Што је год као изврсно писмено нашао, вади Кнез из Савета и великога суда, па ставља на расположење новоме попечитељу просвете, само да би овај довео струку ту у „подобателан поредак“ да би је унапредио онако како она заслужује.

Објавивши своје намере о новој канцеларији

свима државним надлежателствима а сам, упућујући Радовановића у нову канцеларију, Кнез је пробудио у свих пажњу на свој нов створ.

Може се, без поговора рећи, да је за оно доба и брзо и с много пажње, а за кратко време доста урађено.

Можемо сматрати да је с овим ударен сталан темељ попечитељству просвете. Но да би овај мој покушај био што потпунији, треба ми поменути и оне промене које су се мало доцније догодиле у државној управи Србије.

На скоро после обнародовања напред помених писама кнежевих дошао је нов устав — 12 децембра 1838 год. — Каква разлика између народног устава од 3 фебруара 1835 и турског устава од 1838 године!

У новом уставу не беше места за нарочитог попечитеља просвете, по њему постоје „три висока сановника, попечитељи внутрени дјела, финансије и правосудија, као и попечитељ Кнежеве канцеларије.“¹ Просвета беше новим уставом придата попечитељу правосудија. А шта све није томе попечитељу стављено у дужност?! «Попечитељ одређен за руководство правосудија, имајући у свима својствима и министарство опште народнога васпитанија и распрострањене наука,»² наређује му се да прегледа пресуде и све судске послове. Даље, «Он ће се занимати такође са израженијем опште народни права, устројенијем нови школа, и с ободренијем обученија нуждни вјештава. Он ће имати надзираније над болницама и прочима општеполезнима заведенијама, и ставиће се у преписку са управитељима церковнима, за устроити све, што се тиче закона, богослуженија и Цркве.»³

Нов устав донео је и ново „устројеније совјета књажевства српског,“ које је обнародовано 27 априла 1839 године. Устројство савета признаје попечитеља „правосудија и народног просвештенија.“⁴

¹ Устав Књажевства Србије, т. ј. султански Хатишериф, чл. 16.

² Н. и. месту чл. 21

³ Н. и. месту чл. 22

⁴ Устројеније Совјета Књажевства српског чл. 6

Устројенију совјета следовало је „устројеније централнога правленија Књажества српског“ 29 маја 1839 год. и по њему „у круг дјелатности спада у опште:

а. Настојавати да се нарави опште народне, које као основ и најбоље средство служе к точном набљудавању поредка изобразе и облагороде.

б. Заводити и устројавати нове школе, у којима би се ум просветити и срце облагородити могло.

в. Средства ободрителна употребљавати на то, да се нужна и полезна вјешества изуче, и на корист и срећу земље и народа распростру и умноже.

г. Надзирати над болницама и над прочим опште-полезним заведенијама.

д. Старати се о том како да се устроји и све оно, што се односи на закон, Богослуженије и Цркве, ставивши се у преписку са управитељима црковним.¹

¹ Устројеније централнога правленија књажества српског. Одељак Б. чл. 4.

Сав овај рад после 10 маја 1838 године, не може се више сматрати као рад Кнеза Милоша. Он је потицао из других извора, а главно врело беше му у Цариграду и људима, који су били навикнути на други начин мишљења и рада, но што беше обичај у Србији. С тога тај други рад помињем само због потпуности, тек да се зна, а треба га знати, јер Србији беше суђено да пуних 22 године — све до 1862 године — живи од „устројенија централнога правленија“ од 29 маја 1839. Но ни оно није извршено онако као што је написано. Бар у прво доба није се нико журио да га до ситница изврши.

Свакојако на попечитељство просвете оно је имало по најмање утицаја. Основу ударену 10 маја 1838 године није могао више нико уздрмати Угаони камен беше ударен, нико га више није могао извадити.

Др. Њик. Ј. ЈЕТРОВИЋ.

Природна историја у основној школи

ЈЕДНА РЕЧ У ОПШТЕ. — ОЧИГЛЕДНА СРЕДСТВА. — РАСПОРЕД МАТЕРИЈАЛА ИЗ ПРИРОДНЕ ИСТОРИЈЕ. — МАТЕРИЈАЛ ЗА ЈЕДНУ ШКОЛСКУ ГОДИНУ. — ДВЕ УГЛЕДНЕ ЛЕКЦИЈЕ. —

(СВРШЕТАК).

О гвожђу

Драги ученици! Ви сте учили у црквеној историји, да је Бог створио цео овај свет, и да је наредио, да у њему буде све овако, као што је. Бог је створио земљу са свима високим брдима и многим пространим равницама, а он је створио, као што сте слушали, и све чега има на овој земљи: и животиње, и биљке, и људе и све друго. Но ви знате, да сва божија створења нису међу собом једнака ни по облику ни по нарави, него се свако од свакога по нечим разликује. Тако је друкчија овца, а друкчија коза, друкчији је пас, а друкчија је свиња, друкчији је коњ, а друкчији је во, друкчија је крушка, а друкчија јабука, друкчија је шљива, а друкчија бресква, друкчији

орах, а друкчија врба и т. д. — Свакоме створу покљонио је Бог по неки дар, особину, којим се одликује од свију других. Тако је Бог обдарио лава, медведа, вола великом јачином, а овцу благошћу и мирноћом, зеца и хитру срцу великом брзином, а орла и сокола особитим видом, мачку великом моћи слушања, а пса особитом моћи мирисања и т. д. — Но бисте ли ми умели погодити, шта је Бог људима даровао, чега нема ни код једног другог створења у толикој мери, и којим се људи поглавито разликују од свију других божијих створења? — Бог је, децо, показао према људима особиту своју очинску милост. Он је људе створио онаке, какав он сâм изгледа, али их није одликовао ни великом снагом, ни изванредном брзином, него им је покљонио највећу моћ *разума*, већу но

у ма којег створења, па за то људи као најразумнији, треба да се чешће сећају Бога, свог свемилогостивог оца и творца, и да му за то благодаре. — Као најразумнијим Бог је наменио људима, да они својом намећу господаре над целом земљом, и над свим што на земљи постоји. Он је рекао људима: „*Дајем вам сву земљу под управу вашу. Све што је у земљи и на земљи: и тице и рибе и све животиње вама нека служе и нека вам буду од користи*“ — (Бит. гл. 1. ст. 23.). — Но људи су у прва времена били веома слаби и немоћни, да би овладали свим оним, чиме би се хтели користити и што би им живот колико толико олакшало. Оно истича било је и онда корисних животиња, као год и данас, али оне бежу све дивље, и слаби људи морали су се од њих крити, јер не имаћаху ни чега чиме би се од опасних зверова одбранили. Осем тога не имаћаху чиме направити себи удесног склоништа, него су се крили по јазбинама и пећинама у земљи. У то време људи нису ни живели у скупу, у дружини и више њих на једном месту, као данас, па да се заједнички бране, него раштркани које-куда по земљи и не знајући један за другог. — Слабе људе без оружја и одбране могла је снаћи смрт на сваком кораку од опасних и љутих зверова. На кратко, живот људи у прва времена био је врло мучан и опасан. Али баш такав мучан и опасан живот натерао је људе још одмах у почетку, да се помогну својим разумом, којим је Бог највећма обдарио њихову душу, те тако људи почну размисљати и свакојако довијати се, како би вештином и умешношћу живот свој олакшали. — Тако су људи у почетку почели хватати различите животиње, па су их благим поступањем и хранећи припитомљавали. Млеком од тако припитомљених животиња људи су се хранили, као што то и данас бива са млеком од крава, коза и оваца, а кожом су се њиховом одевали. На тај начин људи су већ могли мало лакше и угодније живети. Но разуме се да се само на томе није остало. Људи су се и даље непрестано старали, како би што безбрижније живети могли, па су тако размислили стреле и друго оружје, којим су се бранили од опасних зверова и убијали животиње те се месом њиховим хранили. Још доцније људи су

су мало по мало почели правити за себе и склоништа, куће, те су се тако могли сачувати од кише, снега и сваке холоујине. Још су се почели и скупљати у дружине, те су се о које-чему између себе договарали и обавештавали, а то је помогло, да знање у људи почне брзо напредовати, јер су се они један од другог изучавали. Тако је разум, знање, у људи бивало све веће и веће, и они увек чезнући за што већим напретком трудили су се и свакојако довијали, да постигну оно, на што их је Бог определио, када их је створио, т. ј. да овладају целом земљом, и свим што је у њој и на њој, па да то све употребе на своју корист. Онај дар божији, који је помогао људима, да постану моћни господари и риба, и тица, и животиња, и биља и свега другог; да се обогате и изобразе, као што су данас; да добију толико силе и моћи, да им се ништа из руке отети не може и да све савладати могу, тај дар нашли су људи у земљи, мртав као и много што-шта друго, што је Бог створио, и то је *гвожђе*, о којем ћу сада да вам приповедам.

Тек од како су људи пронашли гвожђе и за њега сазнали, те од њега почели правити различите потребне алате, почели су они у свачему брзо напредовати. Истина и пре проналаска гвожђа људи су правили од које чега нужне алате, те су се њима у својим радовима помагали, али ти сви алати били су и тупи, и слаби, а често пута и са свим крти, ломљиви. У најдавнашњија времена људи су се помагали каквим самотворним алатом н. пр. тврдом љуском од шкољке или какве друге животиње. За тим су почели алате правити од дрвета, костију и рогова, а кад би им потребно било, да што год пресеку или претестеришу, онда су се обично служили каменом кременом, који ево (показати га) кад се преломи има врло оштре ивице као стакло, а који је међу тим прилично и тврд, па за то је он у прва времена људима место ножа и сикире дуго време служио,¹ а за туцање и раз-

¹ На страни 38. минералођије *Дра А. Покорнога* види се 5. разних сорти алата направљених од кремена, а нађених које-где. Прво је нека справа или оружје у великој маси неизвесне природе, а 2. 3. и 4. јесу три ножа разне сорте, а 5. је врх од стреле. — Види *Дра А. Покорнога* Јестаственица I. део о ископима од Ј. Пецића стр. 38.

бијање тврдих ствари употребљивали су велике и тешке ђускије, које су такође од камена правили. Али сви ти прастари алати нити су били довољно оштри, ни колико треба тврди нити су могли дуго да трају. Незадовољни таким алатима људи су желели и непрестано тумарајући по земљи тражили е да би нашли чега год довољно тврдог и трајашњег, чиме би се у раду могли помагати. У томе тражењу људи су и нехотице наилазили по земљи на разна камење, које их је или својом лепом бојом или особитом сјајношћу или тежином побуђивало, да га мало побоље и изближе промотре и испитају. Најпосле људи захеле, да виде, шта ће бити од различитог камена, ако би се у ватри усијало или растопило, па онда почну растапати сваки камен, који би им се као необичан учинио, те тако на са свим случајан начин пронађу многе корисне ствари, као: стакло, злато, сребро, бакар, калај и др. које-шта. Но и сви ти корисни проналазци нису много помогли људима, јер беху сви меки, трошни и ломљиви, па за то се у раду нису могли с коришћу употребити. Тако су људи и код злата и сребра остали и даље сиромашни слаби и немоћни, и то је тако трајало дуго времена. Но људи су и после овог продужили своје испитивање и тражење, те тако једног срећног дана за све људство, топећи комађе неке мрке стене, налик на испржену каву, приметили су, да се из те мрке стене слива нека усијана течност тако исто мрке боје, па су са великим чуђењем гледали, како се та отопљена течност полагаано све више и више хлади и како са хлађењем све тврђа и тврђа бива. Чисто не верујући својим очима људи поново растопише тај отврдли проналазак па одмах опробаше, да са својим каменим ђускијама искују од њега какву год алатку, па им то врло срећно за руком изађе, на велико задовољство њихово. Они кад то опазеше у радости повикаше: „*О благословени дару небесни, како си тврд и како постојан!* — *У ватри мекшаш и добијаш облике, какве ти даје наша камена ђускија, а после отврднеш. Добро нам дошла мрка слуго ниша*“.¹ — Та мрка стена, чије је комађе топљено био је *гвож-*

ђани камен или *руда*, а отопљена течност, која је се одатле сливала, било је прво чисто *гвожђе*, које је тако срећно пронађено. Тако се дакле у камену пронађе гвожђе, које је људима помогло, да се у свему усаврше, изобразе и обогате као што су данас, и да разумом својим загосподаре целом овом земљом. —

Процитивање. Реците ми, по чему се људи највише разликују од свију других створења божијих? — Као најразумнијим, шта је Бог дао људима под управу да би према њима показао своју особиту очинску милост? — Како им је казао? — Но јесу ли људи заиста могли одмах постати господари свега онога, што је на земљи? — За што? — На шта је нагонио људе такав мучан и опасан живот? — Како су прву олакшицу у животу себи правили? — Још доцније, шта су почели правити, да би се одбранили од опасних зверова и склонили од кише, снега? — Је ли било какве користи, што су се људи почели дружити и међусобно договарати? — Који је проналазак највећа унапредило људе? — А пре гвожђа, каквим су се алатима људи у радовима помагали? — За што су преко тих алата тражили још и друге? — Тражећи гвожђе, какве су корисне ствари много пре пронашли људи? Да ли су се од злата сребра, бакара или стаклета могли правити алати? — За што? — Шта су људи приметили, кад су почели топити мрку гвожђану руду? — Како су узвићнули кад су људи приметили топљивост и тврдоћу гвожђа? —

У прво време после проналазак гвожђа, људи су од њега правили веома обичне и просте ствари, и то оне, које су им биле најнужније. Тако прво почели су правити лаке и врло оштре стреле, те су њима убијали разне животиње себи за храну, и бранили се од нападања опасних зверова. Још су почели правити и јаке гвоздене ланце, којим су могли спутати упорнога бика, дивљега коња и др. животиње, којима су хтели да се у раду услужују; правили су даље и гвоздене жице, у које су затварали ухваћеног лава или друге какве опасне и јаке зверове, оштре удице за ловљење риба, и још друго које-шта. — Доцније почели су људи правити од гвожђа и различне алате за земљорадњу,

¹ Овај цитат позајмљен је из књиге „Упољу и у шуми“ од пок. Гаје Матића стр. 157. —

као: мотику, ашов, лопату, будак и тешку гвоздenu ћускију, којима су преконавали земљу, и засејавали жита и друго корисно биље, и дубље раскопавали земљу, те из ње вадили и друге ископе, као: злато, сребро, бакар и. т. д. Од гвожђа људи су направили сикиру и тестеру, којима су лако и брзо могли обарати дрвље, те од њега почели правити угодна обиталишта, куће, издигнута високо на дебелим дрвеним дирецима, а утврђена јаким гвозденим јексерима, и која су почели затварати гвозденим катанцима са гвозденим кључевима. Још је сибира помогла људима, да од дрвета направе лађу, који су утврдили јаким и снажним гвозденим клинцима, те су с њоме могли лако и без бриге и страха пловити по широким и великим рекама, пустити се на далеке и опасне путеве преко дубоких и непрегледних мора, те тако из туђих и далеких земаља доносити оно чега у њиховој земљи није имало. Још су уз лађу са гвозденим ланцем превезали и тешки гвоздени ленгер, те су се њиме по вољи лађу на сред воде задржавали, ако су се хтели одморити, или што друго радити. Тако су људи помоћу гвожђа извршивали све теже и теже које-какве послове, и при томе су бивали све вештији и вештији у разним пословима и у науци. Но осем тога људи су од гвожђа почели правити и још мноштво других ствари. Би се ли ми умели побројати неке справе, које су од гвожђа начињене? — Да, осем дрводељских алата направљених од гвожђа, као што су: сврдао, бургија, длето, кесер, чекић, кљешта, и др. људи су почели од гвожђа правити и многе кујнске потребе, као: гвоздени лонац, ражањ, тигањ, пољ, виљушку, треножац, и др. много што-шта. Па и само одело људи не може се израдити без употребе гвоздених алата. За то су људи почели од гвожђа правити и маказе за кројење и игле за шивење нужних хаљина, те су се тако могли оденути у удесно, са свим за тело скројено, одело. Тако су помоћу којекаквих гвоздених алата људи почели свршавати најразличније послове, па и такве за које су пре држали, да је са свим немогуће извршити их. Сваки срећно извршени посао будио је у људи ново поуздање и нове желе, да би остварали још и тежа намишљена предузећа. И што

год је се гвожђе све већма употребљавало на разноврсније потребе, то су и људи све моћнији, све вештији и вештији у разним пословима бивали, те тако у једно и исто време нагло напредовали и у трговини, и у богатству и у науци. Чини се, као да је разум у људи помоћу гвожђа постао *свемоћан*, јер данас нема ни једног посла, па макар он био и најтежи и најопаснији, који људи нису у стању да савладају. Тако нека сорта гвожђа, тако звано „*магнетско гвожђе*“, помогло је, да људи смисле па да и направе једну иглу, која има ту чудновату особину, да се вавек једним својим крајем окреће к *југу*, а другим ка *северу*, па од те игле направе једну zgodну справу, која може увек, у свако доба и ма на ком месту на земљи, да покаже тачно *место*, где се човек налази. Та справа помогла је људима, да са натовареним лађама заплоче и преко недогледних и непознатих мора, па да тако своје јеспаше разносе и у најудаљеније крајеве пространог света, јер се сад нису бојали, да ће залутати, као што је то пре могло да буде кад су само смели пловити и то увек поред обале. Осем тога гвожђе је помогло светској трговини и на овај начин. Људи су изумели, да од дебелих гвоздених шина спојених са јаким гвозденим јексерима и многим ланцима направе преко великих и опасних река сталне гвоздене ћуприје (мостове), које су као год научина високо над водом у ваздуху висиле, те их бесна бујица надолне воде није могла никад више покварити и однети, као што је то пре чешће бивало, када су људи правили ћуприје или од дрвета, или озиђивали од камена и цигаља. Гвоздене ћуприје на тај начин осигурале су прелазак преко великих река, који је пре тога много пута прекидан, а то је учинило, те су људи лакше и безбрижније могли прелазити из једне земље у другу и лакше трговину водити. Но осим тога људи су измислили, да од гвожђа направе још и већа чуда. Спор им је био рад, који су рукама израђивали, па за то су хтели справу, која ће сваки посао у у место руку и брже и лепше свршавати. За то су смислили, да од гвожђа склопе *парну машину*, коју креће ватра и водена пара, и која је данас толико дотерана и усавршена, да људи њоме свр-

шавају најразличније послове, па и такве, које нису у стању да са својих десет прстију на рукама израде. Данас чисто човек није у стању да поброји све оне многобројне послове, који се машином сређују; а мора се сваки и сувише чудити, како се сви ти послови са изванредном брзином и лакоћом и чудном лепотом срађују. Тако помоћу једне парне машине људи режу дрва и стружу даске; помоћу друге врсте јаке гвоздене полуге; помоћу треће кују гвоздене шине и обруче; помоћу четврте млате (вршу) жито, извлаче воду, преду памук и конце, па израђују и саме чипке. ткају различите материје за одело своје; помоћу пете штампају књиге, а помоћу шесте окрећу воденице, врте топове и чине многа друга чуда. Има веома много различитих послова, па за то врло много и различитих машина.

Но гвозђе је учинило људима још и веће услуге. Парна машина пробудила је у њима и чудновате и дрске жеље, те су се поуздали да помоћу гвозђа израде и још један тежак и огроман задатак. Незадовољни су били брзином волова, коња и др. животиња, који су њих и њихов јеспан преносили са једнога места на друго, него су зажелели нешто, што ће их без престанка, без одмора, и дању и ноћу, као тица преносити са једнога краја пространога света до на други. — Ова жеља у људи била је већ и претерана; они су се и сувише поуздали у се и у гвозђе, али су је ипак срећно и на задовољство остварили. Они су направили дугачке и дугачке гвоздене шине, које протежући се од места до места данас су као год мрежа по целој свету изукрштане и као обручи опасују са свију страна нашу земљину кору. По тим шинама људи су пустили гвоздена кола са гвозденим точковима, која гоњена ватром и воденом паром данас прелазе преко 200 сахата за један дан, те човека чисто жмарци подићи морају, кад на гвозденом путу из даљине спази читав низ бесно јурећих натоварених кола. То је *железница*, која ће се скоро и кроз нашу драгу отаџбину, Србију, провести. А ко први од вас то видео буде, нека помисли у себи: *Шта је човек разумом својим измислио и постигао и какве огромне користи имамо од гвозђа?!!* — У осталом лако је се

било досетити људима, да се парном машином и у морепловству помогну. Данас морске лађе гоњене парном машином са највећим теретима муњевитом брзином просецају, плове по свима крајевима пространога мора. А за све то, чему људи имају једино да благодаре? —

Но ја ћу вам казати још и неке друге користи, које имамо од гвозђа. Тако од гвозђа справљају лекари врло корисне лекове, којим се помажу они људи, који су слабуњави, бледи и изнемогли, те од тог лека добију бољу снагу, већу живост и образи им се зарумеће. Још од гвозђа праве занације врло добро црно мастило за писање, а сликари справљају од њега две изредне боје *плаву* и *зелену*, итд.

Поред толико благослова на безазленом гвозђу лежи и једно једино, ал доста велико, проклетство а то је, што су људи од невиног гвозђа направили и смртоносно оружје: мач, копље, сабљу, пушку, топ и др. које су наперили против својих ближњих, и којим су можда уништили више живота човечијих, него што су потукли грабљивих животиња. ¹ —

Проистивање. Побројте, какве су ствари почели људи најпре правити од гвозђа? — А које су нам данас потребне гвоздене ствари:

У кући, у школи, у цркви, у радионици, у пољу? — Какве је услуге људима учинила сикира и тестера? — А чему је помогла мотика, ашов, лопата, будак? — Шта су људи направили, да би могли лакше и сигурније по морима пловити? — Побројте користи, које су се добиле од морепловства? — А чиме се служе лађари, кад хоће лађу где год на сред воде да зауставе? — Шта је дакле помагало људима, да мало по мало бивају све вештији и вештији и у разним пословима и у науци? — А каквом је особитом моћи обдарио Бог људе те су они све то тако на своју корист могли употребити и свачему се досетити? — Да ли има разума и у животиња? — (Пас, коњ). — Какве су дрводељске алате људи измислили да од гвозђа направе? — А чиме су се служили пре, него што се сазнало за гвозђе? — Побројте неко кујнско

¹ Сав овај, тако да речемо, историјски део о гвозђу рађен је по поменутој књизи од Гаје Матића „У пољу и у шуми“ стр. 155 до 162.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

посуђе од гвожђа и на што се шта употребљава? — Неке алате и чему служе? — Какви су алати измишљени за кројење и шивење одела? — Какве су се користи добиле од маказа и игле? — У чему су људи све већма напредовали, што се гвожђе на разноврсније потребе употребљавало? — Шта су измислили да направе од магнетског гвожђа? — Шта може да покаже та справа? — Чему је она помогла? — Како су људи осигурали прелазак преко великих и бујних река? — Опишите гвоздене ђуприје! — Шта су људи измислили да од гвожђа склопе, да би сваки посао брже и лакше израђивали? Побројте послове, који се парном машином израђују! — Но какву је још чудноватију жељу пробудила у људи парна машина? — Са чим су били незадовољни? — Па шта су хтели? — А јесу ли то могли да направе? — Како? — Колико сахата може железница за један дан да прејури? Колико је сахата преко целе Србије од Београда до Врање? — (Од прилике 60 сах.). Колико би пута могла железница целу Србију за дан да прејури? — (3 до 4 пута). А чиме се данас терају и морске лађе? — Шта справљају лекари од гвожђа? — А занације? — А сликари? — Поред свију благослова, које је једино проклетство на безазленом гвожђу? —

У данашње време, гвожђа се за чудо много троши. Ми смо побројали тек само један део послова, који се гвозденим алаткама израђују. А на колико се још многобројно других потреба гвожђе троши, човек чисто није у стању да изређа. И та велика потрошња његова могла би нас забринути, да се временом сво гвожђе, што га има, не потроши, те тако да се деси да за људе нестане главног извора њихове среће и силе. Али Бог је даровао тако много гвожђа, да се оно никад потрошити не може. У земљи га има куд се год окренеш; и управ ретко је наћи камена, у коме макар и најмањи део гвожђа не би био. Биље сисајући своју храну из земље увлачи у себе и неки део гвожђа, па за тога има и у биљу. А по што се животиње и људи хране и биљном храном, то се гвожђа налази и у животињској и у људској крви. У Француској је један научењак спалио тело своје умрле жене, коју је много волео, па је од гвожђа, што

је добио из пепела њеног, направио један прстен, који је као драгу успомену носио после на своје прсту. —

Осем тога много пута падају с неба на земљу велики комади или чистог гвожђа или камења, у коме имаде и гвожђа. Оно пада из облака са великом пуцњавом и као муња светлећи и људи га зову «*ваздушно (метеорско) гвожђе*». Тако један комад «*ваздушног гвожђа*» од 31 оке тежине пао је пре 100 и више година близу Загреба у Хрватској, а други је нађен у Ческој од 85 ока, а налажено их је и већих од 150 ока, 700, 3.000, 13.000 и 100.000 ока.¹ А пре 3 $\frac{1}{2}$ године 19. Септембра 1877. падало је код нас у Србији, у алексиначком округу «*ваздушно камење*», у коме је било и гвожђа. Тако један камен, што је пао код села Шарбановца био је тежак 32 оке, а други, што је пао близу бањских винограда био је тежак 15 ока, а падало је и више мањих комада у околини Бање алексиначке.

У осталом, сво гвожђе што га има вади се из земље. Али чисто гвожђе као велика реткост налази се на врло мало места на земљи и то само на Уралу, планинама између Јевропе и Азије, у Ческој, у Америци у земљи, која се зове Бразилија (сва страна имена написати на табли) и још само на два три места на целој земљи. Иначе гвожђе, као што сам вам казивао, не налази се у земљи овако чисто, како га виђамо по дућанима на продаји, него је обично помешано са различитим камењем, које је већином мрке боје, а има га сиве или жуте, црвене или мрко црвене боје, али је готово увек прилично тешко. Камење, у којем се налази гвожђа, зове се «*гвожђано камење или гвожђана руда*». — Ова гвожђана руда на различитим местима врло је различита: *некад је у њој више, а некад мање чистог гвожђа; некад је врло плитка и на врх земље, а некад је по неколико стотина стопа дубока; некад је врло танка, а понекад у огромној количини наслагана*. Обично где се нађе један таван гвожђане руде, ту има и више њих наслаганих један по врх другог. — Гвожђана руда помешана је или са

¹ Види Минералогiju од Дра Ј. Панчића стр. 264 и Дра А. Покорнога од Ј. Пецића стр. 54. и 55. —

земљом глином, или са кречом, или са сумпором, или са угљеном или са чим другим, и одатле се после разним пословањем одваја чисто гвожђе. — Како се дакле из гвожђане руде добија чисто гвожђе, које се, као што смо видели, на многобројне потребе троши, и које је највише помогло, да људи дођу до оволике образованости, вештине, богатства и среће, о томе ћу сада да вам приповедам.

Кад се где год нађе гвожђана руда, онда се такво рудно камење вади из земље, изразбија се у ситније комаде, па се онда водом добро опере од земље и других непотребних делова и разастре се где год на пригревници и промаји, да се кроз неколико дана добро исуши. Тако на ситно искомадана и добро осушена гвожђана руда слаже се у велике пећи, које су обично у земљи озидане од камена или од цигаља, и које су високе 10 до 15 метара.¹ — (Много би користило, ако би се ова пећ колико толико сликом деци на табли представила). — Да би се гвожђе лакше и брже топило, то се најпре на дну пећи сложи један ред дрва или обично угљена (каменог ђумура) па онда ред гвожђане руде, а за тим опет један ред угљена, па ред гвожђане руде, па се тако непрестано слаже ред угљена, ред гв. руде, ред угљена, ред гв. руде, докле се пећ са свим до врха не напуни. А кад то буде готово, онда се дрва или угљен одоздо потпале, па се дувањем са јаким меховика ватра јако распламти и зажари, те се од тога ухвате (запале) сви редом наслагани редови угљена па чак и онај на врху, и онда пламен почне високо изнад пећи избијати, те се из велике даљине може видети. — Најпре је се у ове пећи дувало хладним ваздухом; али је се брзо увидело, да хладан ваздух разхлађује руду, те је се тако много више горива (угљена) трошило, па за то су људи изумели, те се у садање време дува угрејаним (топлим) ваздухом, од чега су се добиле две

¹ У књизи Димитрија Нешића *»Метарске мере«* на стр. 128. налази се један десиметар истинске величине. Ваља ону дужину узети 10 пута, те добивши праву величину једног метра, представити деци очигледно висину од 10 до 15 метара, која се овде спомиње. Исто се даје постати и по *»Таблици мет. мера«*, ако учитељ не би имао при руци горепоменуту књигу.

користе: *и бива много већа топлота у пећи, која убрзава топљење руде, и много се мање горива троши.* — Кад се запале сви редови угљена, онда у пећи постане врло велика топлота. Та топлота увек је највећа (1.000 до 1.200 гради) у доњем делу пећи, те се одатле по кат-кад, обично после сваких 12 сахати, кроз један повећи отвор на дну пећи испушта на поље. А како се доњи делови руде непрестано топе а угљен сагорева, те их обоје мало по мало нестаје и тако се горњи делови непрекидно полагају слежу, то се одозго једнако domeћу нови редови угљена и гвождене руде, па за то рад ових пећи траје непрестано: и дану и ноћу, и суботом и недељом, по више месеци, а често и по више година узастопце, све једнако докле се пећ већ са свим не поквари.

Поред пећи направљени су обично од иловаче у земљи као неки плитки јарци, у којима су изграђени на све стране разни олуци (жљебови) и подубоке округле јаме. Кад се отопљено гвожђе кроз славину испусти из пећи, онда се оно кроз ове олуке онако усијано слива у јаме, и тако је житко (течно) да се може захватити. Ако се хоће каква ствар од овог гвожђа да направи (излије), онда се оно још док је са свим житко и усијано из ових јама захвата великим и тешким кутлачама и сипа у калупе, који се обично одмах ту близу до пећи налазе. Међу тим, ако у јамама подуже времена остане, онда се гвожђе охлади и стврдне. —

Проштивање. — Кажите ми, колика је потрошња гвожђа у данашње време? — Шта би било ако би гвожђа нестало? — А да ли је могуће, да гвожђа кад год нестане? — За што? — Од куда гвожђа у биљу? — А од куда у животињској и људској крви? — Шта је оно учинио један научњак у Француској? — Шта се зове „ваздушно гвожђе“? — Шта бива приликом падања „вазд. гвожђа“? — Побројте, од колико су ока тежине били они комади „вазд. гвожђа“, који су овда онда на земљу на разним местима падали? — А шта још може да пада из ваздуха (из облака)? — Чегга има и у „вазд. камењу“? — У ком је округу у Србији падало „вазд. камење“ пре 3¹/₂ године? — На ком је месту пао највећи комад?

— А где је још више других? — Побројте важна места на целој земљи, у којима се налази чистог гвожђа? — Иначе, одакле се вади сво гвожђе што га има? У чему се гвожђе обично налази у земљи? — Какве боје може да буде гвожђана руда? — Је ли свуд, на свима местима једнака? — Испричајте ми сад, како се одваја чисто гвожђе из гвожђане руде? — Како се слаже гвожђана руда у високе пећи? — Шта се ради да би се ватра у пећи боље разбуктила? Каквим је се ваздухом пре дувало, а каквим данас? — Какве се користи отуд добијају? — Шта буде, кад се запале сви редови угљена? — У ком је делу пећи увек највећа топлота? — Шта бива са отопљеним гвожђем? — Докле траје тај посао у пећима? — А шта се ради да се не би прекидао? — Опишите ми судове у које се гвожђе из пећи одлива? — Од чега су обично направљени? — Шта се ради, ако се хоће каква ствар од тог гвожђа да излије? — Шта буде, ако гвожђе подуже времена остане у тим јамама? —

Оно гвожђе, које се из пећи на славину по каткад одлива, те се у земљаним јамама поред пећи хлади, зове се *ливено гвожђе*. Оно се стврдне кад у већим а кад у мањим комадима различитог изгледа, и врло је крто, па зато не може ни да се кује. Али од овог ливеног, кртог, прави се и оно жилаво гвожђе за ковање. Рад, којим се од ливеног справља ковно гвожђе, зове се „*чишћење*“ или *претварање ливеног гвожђа у ковно — полуге*. То преправљање доста је тежак посао и ради се овако: Комади ливеног гвожђа мету се у особиту пећ, те се поново растопе. Одавде се растопљено гвожђе источи у велике судове, и у њима се кали т. ј. хладном водом онако усијано на један пут се расхлади, те се стврдне. После овога изразбија се у ситније комаде, те се у особитим казанима и по други пут претопи, и ту се са великим гвозденим моткама дотле меша, док се не почне као у конце развлачити. Одатле се за тим извади и метне се под велике маљеве (чекиће) које обично машина покреће, те се ту дугим ударањем са различитих страна најпосле слупа (збије) у четвртасте подугачке плоче. Па док су ове плоче још вруће мету се између два тесно један

уз друго зближена ваљка, које такође машина обично окреће, и на којима су направљени као неки жљебови, јаме. Гвожђе кад прође између та два ваљка развуче се и веома јако угњечи. А одмах иза првих ваљака стоји један радник, који са великим кљештама хвата оно гвожђе, које се провлачи између та два прва ваљка, па га предаје једном свом помагачу, који га меће између друга два још тешње зближена ваљка,¹ и ту се гвожђе извуче у шипке које су обично од прилике до три рифа дугачке.

Но и те гвоздене шипке још су доста крте и ломљиве, па за то се ни од њих не могу још ковати различите потребне ствари. За то се оне морају још и по трећи пут претопити, и пошто се на ново под маљевима добро смесе и између нових ваљака развучу у велике полуге, онако, какве их ми овде по дућанима виђамо, онда је гвожђе довољно тврдо, жилаво и ковно, те га ковачи по вољи могу како год хоћеју раскивати. Такво ковно гвожђе у полугама разноси се после по свима крајевима света, те се од њега, као што сам вам приповедао, израђују најразличније ствари, најмање као и највеће, најтање, гвоздене жице, које се једва међу прсте могу узети као и огромне парне машине, шине за гвоздене путове, гвоздена кола и још мноштво других потребних ствари. Али многе ствари, које треба да су особито тврде, као: игле, бургије, тестере и др. не могу се ни од овог гвожђа израђивати, јер је и оно још меко, па за то се оне праве од челика. —

Проштитивање. Погодите, које се зове ливено гвожђе? — За што се ливено гвожђе не може да кује? — Који се рад зове „чишћење“? — Ко уме да исприча, како се ливено гвожђе претвара у ковно? — Декле се гвожђе у судовима меша? — Шта се најпосле ради? — Шта буде од гвожђа под маљевима? — Куда се међу четвртасте гвоздене плоче док су још вруће? — Шта буде од гвожђа међу првим ваљцима, а шта међу другим? — Да ли управља ко год тим послом? — Но да

¹ Цео овај посао даје се врло лако очигледно представити са два дрвена ваљка направљена од какве погодне облице.

ли су шишке за ковање употребљиве? — За што? — Шта се ради, да би се од њих спремило право ковно гвожђе? — Шта бива са гвожђем у полугама? — За шта се употребљују? — Које се ствари не могу израђивати од овог гвожђа у полугама? — Од чега се оне праве? —

По томе, дакле, гвожђа имаде од три врсте или руке;

1., *Ливено гвожђе*. То је — као што сам вам казао — оно гвожђе, које се из велике пећи на славину по кад-кад испушта. Оно је по боји мрко-сиво или бело. Кад се преломи зрнасто је тврдо, и веома је крто те се не може да кује, јер кад је усијано под ударом чекића прсне у хиљаду комада, као год стакло. Од њега се изливају различите ствари као: пећи, помоћу који грејемо себе, точкови на машинима, топовска ђулад и ђулад на сахатовима, цеви за водоведе, јаки дирекци за парне машине или за сталне ђуприје на великим водама, ограде на авлијама, тежине на кантарима (вагама) и сијасет других које-каквих ствари. — А да ли се те ствари праве ковањем? — Него? —

2., *Гвожђане полуге или ковно гвожђе*, то је са свим чисто гвожђе. Ковно гвожђе прави се од ливеног гвожђа, кад се са ђумуром (угљеном) јако загреје, и онако се преради, како сам вам приповедао. Оно је веома (тврдо) жилаво, па за то се може по вољи ковати, у врло танке жице развлачити, као и у витке плочице раскивати. Кад се преломи, на прелому је сиво по боји, али је много равније него ливено гвожђе. А кад се ковно гвожђе углача онда је бело и врло ејајно. Ковно гвожђе много вреди и с тога, што се даје веома лако сварити, т. ј. кад се два комада добро усијају и мету се један на други, па се чекићима кују, онда ће се тако јако слубити, да ће се од два комада начинити један, који ће при великим теретима пре на здравом месту пући, него онде, где је састављен. Од ковног гвожђа прави се највише ствари, којима се у животу служимо, али по што још није довољно тврдо, то се од њега и не праве алати, који треба да су врло јаки. — Који су то алати? — Ја од чега се они праве? —

3.; *Челик*. — Челик се прави на два начина,

па за то и има двојаког челика. Или се прави од ливеног гвожђа и онда се зове *сиров* или *ливени челик*, или од ковног гвожђа и онда се зове *жежени (цементни) челик*. —

Сиров челик од ливеног гвожђа прави се овако; у једноме гвозденом суду на форму какве велике крушке (овај суд ваља нацртати) са широким дном а уским врхом растопи се ливено гвожђе, па се у тако растопљено гвожђе са великим и јаким меховима дува дотле ваздух, док у њему не изгоре сви непотребни делови и не остане са свим чисто гвожђе, у које се најпосле дода и неки део растопљеног ковног гвожђа, и по што се то све по дуже времена добро измеша, добија се врло добар и тврд челик. — А *жежени (или слењављући) челик* од ковног гвожђа прави се овако: Танки штапови (прутови) ковног гвожђа наслажу се у сандуке, који су од земље иловаче направљени, и који су свуд у наоколо као и између појединих штапова застру ситним прахом од истуцаног угљена, па се то све на јакој жерњици дуже времена загрева, те се тако ти штапови ковног гвожђа претварају у челик. Но обе ове сорте челика нису свуд на свима местима подједнако тврде, па за то се поново загревају и кују, збију се у гомилу и опет кују, и то се зове „штављење“ челика. Штављењем постаје челик свуда подједнако тако тврд, да може и само стакло да пара, те се може с коришћу и за најтврђе алатке употребити.

Челик је по боји сив или бео и тако се може углачати (полирати) да се и сама огледала могу од њега правити. Топи се лакше од ковног гвожђа, а кад се усија постане мек, те се даје врло лако ковати. Кад се кали, т. ј. усијан у хладну воду од један пут мете, онда постане крт, врло се тешко кује, али је тврд као белутак, те се може њиме и стакло да реже, и од тако стврдог челика праве се они алати, који треба да су тврди и особито јаки, као н. пр. турпије и тестере, којима се гвожђе реже, бургије, којима се такође гвожђе може вртети и др.

Углачан челик кад се загрева мења своју боју, и што му је год боја тамнија (затворенија) то је и тврђи. Најпре постане бледо-жут, па кад се још више загреје постане тамно-жут, наранџаст

а за тим црвен, па онда мрко-црвен, љубичаст после плава најзад буде црно-плава и онда је најтврђи, те га даље не треба ни загревати, јер ће се почети да топи. Готово сви се алати праве најпре од обичног, меког челика, па се после загревају, да постану тврђи, како за који алат потреба захтева. Тако најфинији ножеви треба да постану бледо-жути, а перорези и бријачице златно-жуте, маказе, сикире и обични ножеви треба да буду бледо-црвени, а сабље, бургије и федери у (малих и женских) сахатова треба да су отворено (јасни) плави, а тестере, косе, турпије и др. мрко плаве.

За сваки поједини алат треба гвожђе на особити начин приуговорити и прерадити. За то једна и иста количина гвожђа у различитим стварима има и веома различиту цену. Тако ако рекнемо, да једна ока ливеног гвожђа вреди н. прилику 1 динар, онда израђене обичне ствари, као перорези ножеви и др. такође од оке тежине вредиће већ 150 динара, а пушчане цеви од толике исте тежине вредиће 240 динара, сабље 650 динара, а федери у малих женских сахатова тако исто од једне оке тежине вредиће 6,000.000 динара, или 25 пута више него једна ока чистог злата.¹ Тако чудновато расте цена, различитим стварима израђеним од гвожђа! —

Проштивање. Побројте, од колико различитих руку имаде гвожђа? — Које се зове ливено гвожђе? — Како је оно по боји? — За што се ливено гвожђе не може да кује? — Па имаде ли какве користи од њега? — Шта су то гвожђане полуге или ковно гвожђе? — Од чега се оно гради? — Како? — Како је ковно гвожђе при ковању? — Шта се од њега израђује? — Шта може бити од два комада ковног гвожђа? — Но који се алати не могу израђивати од њега? — Која је трећа врста гвожђа? — Од колико се руку прави челик? — Како се зове један, а како други? — Испричај ти како се прави сиров челик? — А тикако се прави жежени или слепљавајући челик? — Шта се ради још, да челик постане свуд подједнако тврд? — Како се зове тај посао? Какав

је по боји? — Ако се углача, шта се од њега може правити? — Какав је челик при ковању? — Шта буде од челика, кад се кали? — За шта се употребљује тако стврдли челик? — Шта бива ако се углачан челик почне загревати? — Кад је тврђи? — Опишите, како мења своју боју при загревању? — Која боја показује највећу тврдоћу? Сме ли се и даље загревати? — За што? — Од којег се челика најпре праве готово сви алати? — Побројте, какве треба по боји да постану неке ствари, што се израђују од челика? — За што није једнака цена подједнако тешким разним стварима од гвожђа? — Опишите, како расте цена различитим стварима од гвожђа од једнаке исте тежине и пр. једне оке? — Колико пута вреди више ока челичних федера у женским сахатовима од оке чистог злата? —

Срећна је свака она земља, у којој се мноштво гвожђа производи. Оно истина производња гвожђа јесте и знатно тежак посао, али се труд добро наплаћује. У данашње време највише гвожђа производи Енглеска, која га на својим многобројним лађама распоси по целој свету те распродаје за рађујући годишње преко 30 милијуна дуката. После Енглеске највише се израђује гвожђа у Немачкој држави, која годишње на самом гвожђу добија 20 до 24 милијуна дуката.¹ Но осем ових држава још се прилична сума гвожђа производи у Аустрији, Француској и Русији и још неким државама, али свуда готово много мање него у Енглеској и Немачкој. И у нашој драгој отаџбини Србији имаде гвожђа, тог најкориснијег дара Божијег, на много места, али се врло мало вади. Има га овде код нас на Венчацу, ево у оваком камењу,² а има га и на Руднику, Дели-Јовану, Копаннику, и т. д. али се, као што вам је у земљопису показивано, вади само у Мајдан-пеку ок-

¹ Целокупна сума добијена 1870 год. производњом гвожђа у Немачкој износила је на 74 милијуна талира, што ће у округлој суми изиосити преко 22 мил. дук. (Види Шедлер-а на истој страни).

² Ако се при руди деси не треба пропустити, да се дечи не покаже комад мрке гвоздене руде, које по најчешће има и која се одликује својом знатном тежином и јаким дејством на магнет.

¹ Види Dr. Friedrich Schoedler, Das Buch der Natur (18 издање) Chemie стр. 142.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

руга крајинског, где је за сада понајбогатији рудник гвожђа у Србији.

Цена гвожђу у различним државама различна је. Код нас је скупо, јер га преносимо из туђих земаља, и продаје се на оку. Једна ока ковног гвожђа у полугама вреди код нас од 30 до 40 динар. пара, а ока челика од 80 динарских пара до 1 динара.

Кад се гвожђе неко време остави на влажном месту оно зарђа, а може се и сво у рђу да претвори, те га тако нестане. На тај начин сво гвожђе, које се из земље вади враћа се мало по мало опет у земљу, из које је и узето. Ево ја сам донео један зарђали комад гвожђа, разгледајте га! — Каква је рђа по боји? — Ми са храном уносимо у наше тело и сићушне делиће гвожђа, који се помешају са крвљу, те кад крв дође у плућу и ту се састане са газдухом кога непрекидно удицујемо, онда они ситни делићи гвожђа зарђају и од те гвожђане рђе крв поцрвени. — Гвожђана рђа, дакле чини, те је крв у свију људи и у свију животиња црвена.

Гвожђе, бакар, олово, сребро и злато зову се једним општим именом *метали*. А за то, што се сви као год и гвожђе могу да кују, зову се још друкчије и *ковови*. — Шта сам рекао? — Повтори ти! Ти! Ти! Ти! —

Проштитивање. — У којим се земљама данас највише гвожђа производи? — Колико годишње добија Енглеска, а колико Немачка на гвожђу? — Побројте још неке земље, у којима се прилично гвожђа израђује? — Како је у Србији? — На којим га местима има у Србији? — А где се само вади? — Који је најбогатији рудник у Србији? — За што је гвожђе код нас скупо? — Пошто се продаје на оку ковно гвожђе у полугама, а пошто челик? — Шта буде, ако се гвожђе остави

неко време на влажном месту? — Опишите, за што је крв у људи и у свих животиња црвена? — А од куда гвожђа у нашој крви? — Куда се најпосле враћа сво гвожђе, које се из земље вади? — Како се зову једним именом: гвожђе, бакар, олово, сребро и злато? — А како још друкче за то, што се могу сви да кују? —

На овај начин, по нашем скромном мишљењу ваљало би обратити сваку поједину лекцију из минералогije, ако се жели, да јој се чврст темељ положи још у основној школи. Да се пак овоме захтеву бар у главном одговори треба доста и труда и воље и знања и средстава. Одушевљење у свом позиву једино у стању је, да савлада све незгоде. Међу тим у предавању не ваља хитати, него најлак али само темељно напредовати. Боље је вазда и мало али с разумевањем, него много површно и без разумевања. Ваља разумети, да је минералогija *тежи* део природне историје. За то се нарочито у предавању исте треба често заустављати код појединих тежих појмова и трудити се, да их деца доиста живо схвате и утврде, те да им то знање никад не угине. Тежа и опширнија предавања продужавати кроз два три часа и разумљивим повторавањем претпрошлог утврђивати највише оно у чему је се највећа лабавост опазила. Таква педагошка поступност вуче за собом као неминовни резултат одушевљење у ученика према природној историји те она силно креће њихов и материјални и морални напредак. Нека би и ово неколико речи колико толико допринело темељнијем изучавању природне историје, ове такве важне гране наставе у народној школи! —

20. Фебруар 1881. год. у Аранђеловцу.

ЛАЗАР Ј. ОБРАДОВИЋ
учитељ.

НАУЧНА ХРОНИКА

XI

О тунелима

Кроз целу малену Швајцарску а нарочито кроз југоисточни њен део пружају се огромне планине, Алпи, које својом висином достижу неколико хиљада метара. Као средокраћа између Немачке и Италије, Швајцарска је била хуприја преко које је прелазила немачка индустрија и трговина у Италију, од ове даље на југ и исток и обратно. У правцу саобраћаја подиже се у Алпима велики брег свети Готхард висок на 2500 метара. Ма колико да је Швајцарска чувена својим железницама по бреговима, опет је немогуће било провући непосредну пругу између Немачке и Италије кроз кршевити предео светог Готхарда. То је много сметало брзом саобраћају између те две државе. С тога почеше мислити инжењери обеју држава како би било да се кроз свети Готхард, провуче тунел, који ће везати Немачку са Италијом кроз неутралну Швајцарску. О том предузећу мислило се доста, јер то није било обично предузеће железничко. Тешкоће које је требало у том послу савладати биле су техничке и финансијске природе. Техничко питање састојало се у томе, да се пробуши тунел дугачак скоро две немачке миље, који, да би се за извесно време довршио морао би се почети са оба краја брега. Земљиште које је требало провалити, састављено је из тврдог гранита, кварца, и другог стења. Но с друге стране ослањајући се на искуство при копању мало мањег тунела Монт Цениса и на усавршаваним справама за бушење поред свега тога могле су се техничке тешкоће савладати. Друго питање финансијско решило је друштво састављено од више чланова, уложивши велике капитале; оно се обвезало да за осам година почињући од 1 октобра 1872 год. тунел доврши. Славни предузимач за овај велики посао јесте Фавр. При самој погодби имао је да издржи конкуренцију са једним италијанским друштвом. Оно је захтевало девет година за посао а Фавр осам. Италијанско друштво дозволило је да изгуби осам милијуна уложене кауције тек онда, ако не доврши тунел тек за једанајест година, а Фавр је пристао да изгуби кауцију после девет година и то под овим условима: Готхардски тунел да доврши за осам година. Друштво за прављење тунела да плати предузимачу 5000 франака за сваки дан ако он доврши раније тунел, а предузимач се обвезује да њима плати 5000 франака за сваки дан ако доцније доврши тунел и то за првих шест месеци, а за друго пола године да им плаћа 10000 франака за сваки дан. Ако се са

тунелом задоцни читаву годину⁷, онда цела његова кауција остаје друштву Готхартском. Према оваким условима Фавр се подвезао да прави тунел за 15 милијуна франака јевтиније.

Пошто оваке огромне послове предузимљу само велики предузимачи, вредно је да се упознамо из ближе са предузимачем готхарског тунела.

Луји Фавр као син једног обичног дунђерина родио се у Шен Бургу близу Женева. Он је у месту рођења изучио основне школе и у слободно време помагао је оцу у послу. Од 17 год почео је да путује и отиде у суседну Француску. Одма је показао велику вољу и дар за механику и одма се поче говорити о њему кад је решио једно питање о ком многи инжењери разбијаху главе. После извесног времена постаде он самосталан предузимач великих железничких грађевина које се баш онда подизаху. На томе пољу развио је Фавр свој необични талент за механику. Својим предузимањем брзо се обогати а што му је недостајало у науци то је накнадио окружив се чувеним светским инжењерима. Конкуришући за овај тунел имао је да се бори са италијанским друштвом Societa Italiana dei Savori publici. Кауцију од 10 милијуна франака, коју је требао да уложи скупио је од првих Женевских финансијера. Цео посао руководио је сам и врло је мало био изван тунела. После многих неприлика с којима је имао да се бори у почетку, посао му је у последње време врло добро напредовао, али не дочека да га види довршеног. 19 јула прошле године у подне пође Фавр са једним својим пријатељем у тунел са Гешененске стране и стигне потпуно здрав до места. Но у повратку удари га капља од које и умре. Сутра дан 20 јула сарањен је а пратило га је више од 2000 пратилаца до Женева.

После свршене погодбе посао је отпочет одма, но због неких непредвиђених препона нису се могле одмах употребити машине за копање. Рад је отпочет са обе стране брега код Аирола и Гешенена. Код Аирола у потребиле су се машине тек 1 јула а код Гешенена тек у половини септембра идуће године. Само 307 метара био је тунел руком израђен за то време. Помоћу машина избушило се одма година 1873 880 метара. Године 1874 ископано је с обе стране 1784 метра. Тек од године 1875 радиле су машине пуном снагом, и те године израђено је 2429 метара. Године 1876, 2026 метара; 1877 год. 2224 мет. 1878 год. 2539, а 1879 год 2336 метара. Како је који део тунела израђен, одма су намештене и шине и цео посао ишао је са таком тачношћу да су правци копања скренути

само за један десиметар, а правци већ намештених шина само за три милиметра.

Са највећим нестрпљеном очекивало се, да се тунел на средини састави и телеграф јављао је сваког дана успехе у копању. 27 фебруара прошле године (по новом) изјутра износио је гранитни дувар, који се још имао пробити по рачуну инжењера 15-8 метара. Тога дана ископано је $6\frac{1}{2}$ метара а остало још 8-3 м. па да се провали. Но инжењери су се неколико метара преварили. 28 фебруара у вече око 6 сати 45 мин. бушач са стране Аирола пробије последњи дувар. Радници на другој страни упронашћени скочише на траг, мислећи да је каква експлозија по кад кроз рупу угледаше раднике не беше краја радости. Кроз ту рупу провукоше најпре слику упокојеног већ предузимача Фавра, који не дочека овај час тријумфа свога рада. После многог весела са стране настојника, инжењера и радника посао је настављен.

Да наведемо још неке статистичне податке у овом послу. Цела дужина тунела износи 14.920 метара, утрошено време: 7 година и 5 месеци. Средње дневно копање 5. 5 метара. Динамита потрошено је свега 490.000 килограма, укупни број избушених рупа био је 320.000 а целокупна њива дужина свега 396.000 метара; изнесено је свега 1,450.000 кола одломљеног материјала.

1. Марта светковало се, и тога дана су раздавале споменице, које је друштво израдило за раднике на готхардском тунелу. Споменице су велике као новац од пет франака, и лепо израђене. На једној страни означено је време кад је тунел прављен »Marazo 1880« а околу италијански натпис: »Ai lavvanti al traforo del Gottardo« »Радницима на готхардском тунелу.« На другој страни су грбови трију суделујућих држава са натписом »Germania, Helvetia, Italia«, а испод тога »Viribus unitis«.

Цео трошак око тог огромног тунела износи на 50,000.000 динара.

Због земљотреса који се прошле године десио у Алпима оштећен је у неколико довршени део тунела те се с тога није могао на уречено време предати саобраћају. Пре кратког времена кроз тунел је отпочело редовно отправљање влакова на једну и другу страну.

Тек што је решено питање о тунелу кроз свети Готхард изнесен је много већи пројекат, и то да се поткопа морски канал између Француске и Енглеске те да се сувим саставе те две велике државе. Још одавна је покренута мисао да се тај канал поткопа, и од како је довршен велики готхардски тунел, а пре њега тунел код Мент-Цениса, од тада је тај пројекат добио за се многих присталица.

Дно канала као и земљиште на Француској и Енглеској обали испитано је геолошки и нађено, да је формација наслагања на најужем месту канала једнака, и да се састоји из креде која се лако да копати. Још год. 1875 основало се друштво, које је ставило себи у задатак да доволним бушењем испита и осигура то велико предузеће. После трогодишњег испитивања дознало се, да су слојеви, по саставу и тврдоћи у кориту каналском како на Француској тако и на енглеској обали сасвим једни исти. Наслагање камена је скоро хоризонтално, и тако повољно, као што се само може пожелети. И онај слој креде, што је испод воде сасвим је чврст. Креда се налази на 68 метара испод дна морског, или на 122 метра испод средње површине воде. Тај слој дебео је 21 метар. По бушењима од 100 до 200 метара у дубину може се закључити да тај слој није нигде слабији.

Кад се на овај начин дознало да је земљиште сигурно и добро за копање, онда су одредили и правац тунела, као и место где ће се почети како на француској тако и на енглеској обали. Цела дужина пројектираног тунела изнеће 34 километра, дакле 4 килом. више него двогуба дужина готхардског тунела. На енглеској обали улазиће у тунел три жељезничке линије; а на француској обали одвојиће се пруга за тунел од главне северне пруге, спуштајући се 1: 100 мет. у тунел, тако да ће већ на обали бити тунел 70 метара испод површине воде. Тунел ће се отпочети према нагибу дна морског на 4—5 километара далеко од обале, тако да на средини мореузине буде таван тунела од прилике 44 метра далеко од дна морског. Цео трошак око тунела свели су неки инжењери на 716 милијуна франака а неки на 425 милијуна.

Неки инжењери међу којима и Сави, мисле, да би пробитачније било, не копати тунел испод дна морског, него да би боље било направити преко канала један велики мост. Он мисли да би се мост лакше дао извести и да би саобраћај био сигурнији. По његовом пројекту имало ли би се подићи кроз канал 92 велика стуба са исто толико отвора; даљина међу стубовима да буде 399 метара. Висина стубова мора бити толика да и кад је највећа вода, да могу велике лађе испод моста проћи. Они морају бити 130 мет. високи над средњом површином воде. Стубови да буду доле шири и да имају у пречнику 36 метара, а горе ужи са 23 метра у пречнику. Цена оваког моста по Савијевом предрачуну изнела би 1060 милијуна франака, дакле преко 600 мил. франака скупље од тунела. Но пошто се мостови не могу осигурати од спољних метеоролошких уплива и због учестаних несрећа на мостовима у последње време није нашао многих присталица овај предлог. Најзад у последње време решено

је да се копа тунел и то копање је недавно већ отпочето. Занимљиво ће бити да споменемо какви су предлози изношени пре но што се решило копање тунела испод канала. Први предлог изнео је Тома Гамон године 1834, који је био у томе, да се на дно капала спусти широка гвоздена цев, која ће везивати обе обале канала. Саобраћај би се вршио кроз ту цев. Тај је предлог пропао јер би по прелачуну коштао 460 милијуна франака.

Године 1836 исти Гамон изнео је предлог да се сазида мост преко капала. Да би могле испод моста пролазити и највеће лађе, морао би бити издигнут преко 50 метара над површином воде. И тај предлог није примљен јер би коштао 4 милијарде франака.

Најзад године 1840 предложи Гамон да се канал настане да се једним земљоузом састави француска обала са енглеском. За пролажење лађа да се у насипу оставе три канала. Овај би насип коштао 830 милијуна франака.

По што ни тај предлог из разних узрока не би примљен, изнесе он предлог да се поткопа морски тунел испод канала, који је примљен са већом пажњом и који се у последње време и почео да остварује.

У горе споменутих предузећима техничким видимо како се западни народи натичу, који ће огромније предузеће извршити а све у смислу да се култура што већма рашири, и саобраћају што већма препоне склопе. У тој тежњи за напретком ни у колико не попусти саплеменита нам велика држава на северу, која тежећи да размакнуте крајеве своје огромне државе споји жељезничким мрежама, показује у исти мах у коликом је ступњу развијена техничка наука у њој. У Русији је прошле године довршен највећи мост који постоји на свету; подигнут преко највеће европске реке Волге, и износи у дужини $1\frac{1}{2}$ врсте или 1.6 километра.

Да би схватили то огромно техничко предузеће које кошта неколико милијуна динара, да бацимо један кратак поглед на оне пределе, који су овим мостом везани. Мост је саграђен у губернији Симбирској у подводном пределу каспског језера, у које утиче Волга заједно са својим многобројним уточицама. Тај је предео, већином раван (изузев тако зване «волгине брежуљке») и у неколико има карактер степа. Источно од Симбирске губерније долази губернија Оренбург, кроз чији северни, шумом обрасли, крај протиче Урал; јужни део те губерније већ прелази у Азију, и по њему се простиру широке киргијске степе. У обема тим губернијама јако је развијена земљорадња, и сточарство, рудокопња, лов, рибарство и пчеларство. Трговински обрт тих предела, који се у главноме одавде пружа у средину Азије, врши се како на Волги и Уралу, тако и на околним мањим речицима махом лађама

које опет могу правилно да раде само од Априла до Октобра, док су реке без леда. Других саобраћајних путова готово нема, и што их има врло су незгодни за већи трговински обрт. Не израђени су путови врло много сметали развићу тих покрајина. Стари поштански друмови су врло неуређени; једва су само показивали куда пут води. Још године 1876 допре железничка пруга само до вароши Самаре на Волги; данас се пружа Москва = Сызранска пруга на десној обали Волге до станице Батраки где се, од како се довршио тај мост на Волги, суетичу све пруге које пресецају губернију Оренбург.

Ма колико да је била жива та караванска радња, опет она није могла толико унапредити трговину између Европе и Азије, као што то чини железничка пруга. С тога се морало у корист целе државе провући једна пруга, која ће везати европску и азијску Русију. У правцу у ком се та пруга имала подићи, пречила је пут велика река Волга, која је својим изливањем врло много шкодила том саобраћају. С тога се поче озбиљније о томе мислити како да се те препоне уклоне; најзад једини пут био је тај, да се на Волги подигне сталан мост који ће бити сигурна веза између оба та дела света.

Грађење моста отпочето је 17 августа 1877 године, а 14 Септембра прошле године предат је саобраћају. Саграђен је по плану инжињера Бјелељубскога и кошта до 4,630.000 рубаља. Подигнут је на осамнајест врста (19.2 километра) северно од Сызрена и шест врста (6.4 километра) иза Батракија а ослања се на два стуба на обалама и једанајест стубова подигнутих у самој реци. Стубови су од тврдог кречњака а сам мост од гвожђа. Дужина моста износи 1442 метра, тако да између једног стуба до другог има по 110 метара. Кад се узму у рачун и међупростори на стубовима, онда износи цела дужина моста 1695 метара. Свега гвожђа утрошено је 8,600.000 килограма. Мост је издигнут на 24 метра над средњом површином воде. Радила је на њему 4000 радника. По мосту прелази само једна пруга, и с обе стране остављено је место за пешаке.

Чим је тај мост довршен, одма је радња на тој страни руске државе постала много живља. Још док се сасвим доврши уралска железничка пруга са својим важним огранцима, онда ће се тек та грана руске трговине највећма развити, дакле кад узмогну сибирски производи врло брзо да дођу на све европске пијаци.

Да оставимо сад грађевине и техничка предузећа у Европи па да пођемо у нови свет у Америку, да видимо каква се предузећа тамо чине. Говорићемо о панамском каналу. Познато нам је да се од великог континента северне Америке продужује на југ једна земљоузина, која се даље наставља у јужну Америку,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

те тако веже та два дела света. С једне стране према западу од тог земљоуза простире се велики тихи Океан, а према истоку, прошав кроз караибско море и поред великих Антила, улази се у Атлански океан којим се после стиже у Европу. Велике лађе, које се товаре на западној обали северне Америке и које путују за Европу дошав до Панама прекидају ту свој пут јер не могу од панамске земљоузне да плове даље, те се цео њихов товар на кратко време мора истоваривати, преносити сувим па тек онда на ново товарити у друге лађе у караибском мору, које ће га кроз атлански океан донети на источну обалу северне Америке и на запад Европе. Кад би се хтело непрестано морем путовати морале би лађе обићи око целе јужне Америке, што је свакако немогуће. Претоваривање робе не само да више кошта, него се ту много и времена губи а уз то долазе још и друге непријатности по трговину и брзи саобраћај... Све те незгоде пробудиле су код Американаца мисао, да се та земљоузна једним широким и довољно дубоким каналом прокопа, те да лађе непосредно из тихог Океана кроз канал прелазе у караибско море, а одавде даље у Атлански океан. Мисао је та задобијала све више присталица, те се најзад образова друштво, које је примило на себе, да пројектовани канал између та два светска океана и оствари. Земљоуз је најужи код вароши Панама а и остали су услови ту били најповољнији те се реши да се прокопа канал близу вароши Панама, који је прошле године отпочет. Цео посао око копања предводи Фердинанд Лесеас; посао је сад у највећем развоју и ми ћемо да изнесемо неке податке о том врло важном техничком предузећу.

Канал почиње на три километра код вароши Панама; земљиште куда ће он проћи у неколико је равно а у неколико се туда пружа једна грана кордиљерских брегова, коју такође ваља просећи. Тај брдовити део канала пружа се 15 километара, и пролази готово кроз сами камен; источно од те планинске греде караибског мора има 45 километара, а западно од ње до тихог океана имаће канал 14 километара. Дакле цела дужина канала износи на 74 километра. Инжињер Бутан израчунао је да се мора свега ископати на 75 милијуна кубних метара; од те суме долази 12 милијуна кубних метара меке земље и то испод нивоа морског, а 27,350.000 кубних метара земље над нивоом морским; за тим ископа ће се меке стене свега 1.125.000 кубних метара, а тврдог кордиљерског камена на 6,780.000 куб. метара испод водоравна а 27,731.000 кубних метара над водом.

Копање се врши нарочитим за то конструисаним машинама; њима се по неколико рупа ископа у земљи, па онда те рупе испуне барутом и динамитом; кад

се те запаливе материје запале, оне експлодирају и распуцавају те стене, које сад људи односе и откопавају. Таке су машине употребљене код тунела Св. Готхарда, а и код многих других таквих радова. Код панамског канала употребљена је сад једна нова машина коју је пронашао инжињер Брунтон. Што је најглавније, она не ради са експлозивним материјама: за њу не треба ни барута ни динамита. Изгледа као врло велика бургија која се брзо окреће воденом паром те тако буши земљу што је пред њом. Та машина са снагом водене паре од 30 коњских снага избуши 60 сантиметара за сахат, а то не износи на годину 1000 до 1500 метара као код тунела Св. Готхарда него 4000 до 5000 метара. Једини трошак код ње јесте за угаљ, а кад се он сравни са трошком за барут и динамит, онда износи тек само $\frac{1}{100}$ део †)

Испод Темзе у Лондону постоје два тунела, који вежу једну обалу Темзе са другом, те тако врло много олакшавају саобраћај у тој огромној вароши. То је дало повода Американцима да и они прокопају такав исти тунел испод реке Хедзона (Hudson) те да саставе Џерзи Сити (Jersey-City) са Њу Јорком. Овај се тунел разликује од оних испод Темзе у томе, што ће он бити у дужини 5000 енглеских стопа, а тунел испод Темзе износи само 1600 стопа. Пројекат за тај тунел израдио је инжињер Д. Хескин који у исти мах и руководи већ отпочети посао. Да би се предузеће извршило, образовано је једно друштво на акције *друштво хедзонског тунела*, са капиталом од десет милијуна долара. Рад је отпочет још пре шест година, но због извесних незгода протегло, се и до данас, и тек у новије доба отпочело, се живље на њему радити. Како у самој вароши Њу Јорку тако и у наспрамном Џерзи-Ситу, испреплетана је мрежа железничких пруга, како за људе тако и за еспап и због врло великог саобраћаја било је већ крајње време да се томе помогне подземном везом обе обале хедзона.

Тунел је скоро округло и изгледа као какав цилиндар висок 22 стопе а широк 20 стопа и обложен околом гвозденим плочама. Само копање тунела бива овако: Радници ископају најпре један мали полукружан отвор, који од прилике има изглед горње половине тунела, па оно земљиште доле не копају него одма откопани део тунела обложе гвозденим плочама, које сад као неки свод држе земљу над њима. Сад тек, кад је горњи таван обложен онда откопају и ону земљу испод њега и односе на поље. Сад долазе задари те обложе тунел са свију страна зидом дебелим две стопе; само гледају да зид потпуно належе на оне гвоздене плоче.

Овако подземно копање разликује се од копања

†) Duetsche Zeitung 1881.

површини у томе, што се овде мора обратити пажња на то, да се горњи свод земље одржи да се не сурва, а зато се нарочито у последње време служе сабијеним ваздухом. У почетку копања овог тунела било је земљиште шупљикаво, те се потребан ваздушни притисак није могао одржати јер је кроз земљиште излазио напоље. С тога су морали дуваре облагати платном које не пропушта ваздух. Но кад се дубље ушло, наишли су, на земљу сабијену, тако да више нису била од потребе облагања платном. Ваздушни притисак који сад влада у тунелу, износу 17 до 20 фуната на квадратни палац. Радници се на овај сабијени ваздух мало по мало навикну тако да им ништа не шкоде промене из једног ваздуха у други.

По себи се разуме, да је од преке потребе да у тунелу има чиста ваздуха за дисање, те се и зато постарало нарочитим за то цевима. Радници који у тунелу раде подељени су на три групе по четрдесет људи; свака група ради по осам сати, те се тако ради и дању и ноћу. Сад се свакога дана у копању поступа напред у средњу руку три стопе. Пошто ће се скоро доћи на боље земљиште, те ће рад бити прилично олакшан то ће он брже ићи тако, да ће се тунел кроз три године свршити.

Тунел се спушта од прилике онако као што се спушта и обала саме реке. До сад је довршена само једна половина рада, јер су Американци намерни да ископају испод реке два тунела један поред другог који ће се близу до обале спојити у један велики тунел. Пројектовано је, да се дневно по 400 вакова у оба правца отправа од којих ће ноћни влакови служити само за еспае. Надају се да доврше тунел за велику индустријску изложбу, која се спрема у Њу Јорку године 1883 †)

Ма да смо мало час описали врло велике мостове и тунеле којима се вежу обале на рекама сувим путем опет није могуће свуда згодније направити мостовити ископати тунел. То бива код мореуза и врло широким река. По себи се разуме да кад жељезница дође на једну обалу реке, онда путници изађу из жељезничких вагона, па се у лађама преко реке прелезу и на другој страни наставе пут даље жељезницом. То се људима учинило, као врло непрактично и споро. Зато почеше мислити како би се избегло пресељавање из једног вагона у други помоћу лађе, јер је то нарочито за еспап врло незгодно и дангубно. Најзгоднији начин за то нађоше да саграде такве и толике лађе, које ће доведене до обале и спојене са жељезничким пругама прицмти на себе локомотиву са целим цугом и тако пренеги на другу обалу где ће локомотива наставити и даље свој пут. И зајиста

начинише људи такве пароброде којих саду Енглеској и Америци има више.

Као што бива код свију предузећа у почетку тако је било и овде. У први мах градише такве жељезничке пароброде мале, који су могли понети на себе само четири вагона од један пут, те тако ако је цуг био дужи, морала се лађа неколико пута враћати док га целог не пренесе. Доцније узеше размер већи и правише лађе за дванајест вагона. Таква једна лађа постоји на констанском језеру и ради између Фридрихсхатена и Романсхорна, преносиће вагоне из Баварске и Виртенберга у Швајцарску. Та лађа која је можда највећа у Европи дугачка је 70 метара, а широка 12 метара.

Пошто се висина воде често мења, то да би лађа била увек на истој висини на којој су и сувоzemске пруге, направљено је девет преграда, од којих се више или мање њих напуни водом док лађа не потоне до извесне дубине, дакле док њена пруга не дође на исту висину са сувоземским пругама.

Но још већа таква лађа за жељезнице постоји у Америци и у стању је да прими на се и да пренесе неколико целих влакова на један пут заједно са локомотивама и то је без сумње највећа лађа на целој земљи. Та се лађа зове »Солано« и направило ју је друштво пацифичко. Она ради у Калифорнији на реци Сакраменту и преноси жељезницу из Сан-Франциска у Сан-Паоло и обратно.

Лађа »Солано« је дугачка 129 м. 23, а широка 35,35 мстара и носи 3,600 тона. Као што се види »Солано« је тако велика лађа да куд и камо превазилази ону на констанском језеру; точкови који је терају имају свако по четрнајест крила а у пречнику износе 9.14 метара. Сваки точак ради за себе а креће га по једна махина од 2000 коњских снага. На лађи има четири засебне пруге, такве да од један пут може примити четрдесет и осам вагона. (La Nature 1881 Бр. 411)

Пошто су сва техничка предузећа ма како она велика била, човеку увек за руком испадала, то су Американци заумили један план, који је можда најсмелији од како света постоји. Они оће да саставе Енглеску са северном Америком, једним великим тунелом, који ће пролазити кроз атлански океан. Раствојање између Енглеске и северне Америке износи 3000 миља, и кроз целу ту дужину намислили су Американци да кроз тунел проведу жељезницу која ће у најкраћем времену пренести Европљане у Америку и обратно. Тунел се неће копати у земљи испод дна морског, него ће то бити огромна гвоздена цев, дугачка 3000 миља а широка 26 стопа тако да би се у исти мах могла кретати два засебна влака по њој. Пошто она мора издржати притисак

† Das neue Universum 1881, 2—3

воде која је над њом, који је израчунат на 120 атмосфера, то дувари те цеви морају бити дебели 18 палаца. Цела цев да се састави од комађа од по 160 стопа дужине. Пет таквих комада скопчаних уједно правиће један одељак који ће се, пошто се на оба краја херметично затвори, пуштати на дно морско. Други одељак спустиће се нарочитим справама тако, да са свим додирује први спуштени одељак за који ће се сад он

утврдити и т. д. Посао да се почне са Америчке обале па да се сврши у Ирској. Најзгоднија врста жељезнице овде би била електрична и Едизон вели, да би се та грдна даљина могла прећи на жељезници за 50 сати. Предрачун за ово предузеће износи на 460 милијуна фуната стрелинга. Таква предузећа могу замишљати само Американци.

Ђ. М. СТАНОЈЕВИЋ

ЗАВЕШТАЊЕ

Остоје Вукашиновића,

трговца из Ужица

»Сву имаовину коју имам стекао сам сам, мојим трудом, а Божијом вољом. Као човек смрти сам подложен, а при том од неког времена са здрављем нисам баш најбоље; но при чистој свести чиним распоред са мојим имањем и овим завештањем наређујем:

а; Да после смрти моје моја жена Перка имадне сва права уживања из имања мога, која су удовицама законским прописима дата. Сем овог она ће, као што реко, у мојој кући као управитељка и домаћица живити и уживати докле носи моје име. А кад се преуда, онда разуме се да удочићког права лишава се из мог имања. И да би је као мога друга, и ако смо се скоро венчали, наградио, остављам јој сав накит који сам јој већ и предао. У овај накит спада злато, дијамантско прстење и игле и сат златан са ланцем. Све хаљине које сам њој направио и које су биле прве жене моје пок. Анке. Поред овог, да јој се изда 200 дук. цесарски.

б; Имаовина моја састоји се из осам дућана у овдашњој вароши постојећи са плацевима подесним и на истима, и једна магази, две куће, два подрума озидана на другом плацу. Покретност састоји се у разном трговачком јеспану, у пићу и другим производима за шпекулацију, а у готовом новцу, у примању по исправама, а имаће нешто и давања, што је све познато мом калфи који је од пре 13—14 година код мене, Јелесију Гордићу из Чичкове. Из готовине и осталог покретног мог имања, моја жена и Јелесије мене ће на случај моје смрти саранити и подумије ми издати и споменик над гробом подићи, према мом трговачком стању, онако како они за сходно нађу — то остављам на њихову савест.

в; После моје смрти моја ће се радња трговачка продужити онако као што је и досад било и зваће се као и досада „Трговина Остоје Вукашиновића из Ужица“. Овом радњом управља ће именовати Јелесије и из те радње издржаваће се моја кућа и моја жена, као што је и досад било.

Јелесије из готовине и покретности, као што наредих, при преудаји издаће мојој жени Перки 200 дук. цес., мом другом калфи Радовану Јовановићу за његову верну и искрену службу 100 дук. цес. т. ј. сто дуката цесарски поред ајлука који му припада.

Мом синовцу Тодору сину пок. Веселина 50 д. цес. т. ј. педесет дук. цес.; другом синовцу Јанку 30 д. цес. (тридесет дуката цесарски).

Милки шћери Стевана Глушчевића која је код мене, спрему и удомљење а поред тога још и 30 д. ц. тридесет дуката готови.

Ово наређујем да Јелесије изврши за три године после моје смрти, а ако му његова воља буде може и пре.

г; Сву осталу покретност завештавам мом верном и добром калфи именоватом Јелесију. Ово чиним нек сваки младић знаде да Србин уме ценити и награђивати поштење, искреност, добар рад и услугу.

Он ће примајући сву покретност која се састоји у разном еспану и другим шпекулативним производима, а и готовом новцу исплатити и дук који постоји и за који он знаде.

д; Са непокретним имањем наређујем да буде овако:

1; До преудаје или смрти моје жене приход уживаће она са Јелесијом, који ће се употребљавати на издржање куће моје као што напред казах, разуме се да ће они, ако што буде нужно на оправку — реперирање — потрошити и исплатити.

2; По преудаји Перкиној установљавам фонд на издржање и васпитање деце која остану без потпоре родитељске.

Овај фонд имаће наслов свој:

„Завод Остоје Вукашиновића, трговца из Ужица, за издржавање и васпитање деце која су остала без потпоре родитељске“

Овим фондом управљаће одбор састављен из пет лица, у ком ће свагда бити један судија окр. суда, један свештеник и два трговца.

За овај одбор ја сад одређујем: Г. Г. Аћима Пивљаковића, директора гимназије, Милоша Јеремића судију окр. суда, Мићу Радуловића свештеника оvd., Милана Станића и Сретена Јевтовића, трговце из Ужица.

Кад који од одборника умре или се одсели, друга четворица бирају себи друга за одбор.

За установљење овога фонда остављам, као што напред рекох, по преудаји моје жене Перке моје непокретно имање у овом завештању означено, тако да се моје имање не може ни продати ни задужити већ да остане с колена на колена, а приход да се употребљава за целъ коју одређујем.

Одбор у договору са г. Министром просвете, ако се нађе за потребно, од дућана или на плацу кућњем може правити меану или каку другу зграду што већи приход доноси. Но свагда на тој згради стајаће име и презиме моје и на коју је целъ одређено.

Одбор сам ће по својој увиђавности правити правила и одређивати која ће се деца и за које време издржавати и васпитавати као и начин о томе, и како он нареди онако и нека буде.

Све њег ове — одборске — радње сматраће се з законске, осим кад би он што учинио мимо овог мог уређења, што би по законима земаљским сматрало се казнимо.

Сваке године одбор ће радњу своју предавати вности и подносити г. Министру просвете извештај својој радњи.

Овако наређење чиним што немам законих насљедника, а брата мог Мијаила који је стања доброг, а и он нема деце, лишавам из наслеђа. А синовци моји, синови пок. Веселина, нег се задовоље са сумом коју овде наређујем да се изда, јер ја ни с ким нисам био ни задругар ни ортак.

е: Но пошто ја имам жену, ако би она пре или после смрти моје по закону родила дете, то ће онда моје дете на равне части поделити сву имовину — покретну — коју Јелисију остављам и оно ће се сматрати као Јелесијев задругар, о коме ће Јелесије са његовом матером бригу водити, и бринути се о његовом васпитању, а што се тиче наредбе о непокретном имању и установљењу фонда остаје онако како овде наредих.

Према овој мојој наредби нико се нема права мешати и забрањујем сваки попис имања мог.

Све земаљске судове — ако до спора дође — молим да ову моју вољу за снажну огласе.

Одбору стављам за најсветију дужност да нигде и ништа друго пред очима нема, него целъ која ми је била кад овако наредих.

Завештање ово прочитано ми је од писца и ово је посљедња моја воља коју подписујем и печат свој стављам.

13 Маја 1879 год.
у Ужицу.

Остоја Вукашиновић
(М. П.) трговац, својеручно

У кући Остојиној у једанајест сати пре полне.

Сведоци:

Милош М. Јеремић
(М. П.) судија окр. суда,
(М. П.) **Срет. В. Јевтовић**
трговац

Мил. Ф. Станић с. р.
трговац.

Писао ово завештање
Дамљан Ђотлајић,
писар судски.

Да је овај препис своје оргиналу веран, — од стране суда окр. ужичког тврди

№13790

24 окт. 1880 год.
Ужице.

За неспорна дела судија,
Вел. Т. Живковић.

Господину министру просвете и црквених послова

Покојни **Остоја Вукашиновић**, бив. трговац из Ужица, умр'о је у 1879 год. без наследника, а после смрти своје оставио је писмен тестаменат, с којим је учинио распоред са целим својим имањем, који се тестаменат под ./. шиље у верном препису г. Министру на употребу.

Даље, пошто је тестаменат отворен и саопштен свима тичућим се лицима, одбору добротворног завода на коју је целъ покојник и оставио нешто од свога имања, и удови покојниковој Перки, — Перка је казала да је остала трудна, што је се и обистинило после три месеца, јер је родила мушко дете имено Сретен.

Пошто је пописано имање покојниково и маса на суду образовата, и ако према тестаменату и вољи покојника легатори то дозволили нису, изнело је цело стање масе ово као и готов новац што се је нашао укупно на 69.004 динара и 28 пара. И ово је имање по жељи покојника решењем старатељског судије од 17 Септембра 1879 год. №10.252, као пописато до зрелости наследника Сретена, који би имао по тестаменту са легатором Јелисијем Гордићем саста-

вити задругу стављено под управу истог легатора и Перке удове покојникове, пред којима и данас стоји на управи.

Противу овога се је жалио Мијаило Вукашиновић рођени брат пок. Остоје који у Ваљеву живи, и тражио да се одузме од ових управа, стави под старатељство и стечај над масом отвори.

По касацијони суд решењем својим №-4353 оснажио је горњу радњу и решење старатељског судије.

О преднаведеном као целој радњи по овој маси, потписати учтиво извештава г. Министра просвете ради његовог знања и уједно га моли да одреди заступника

„заводу за уздржавање и васпитање деце која су остала без потпоре родитељске,“ ако му се дојакошњи не допада, и да му да нужна упутства, како би се наследнику Сретену закони део имања одредити могао, по чл. 123 прав. неспор. § 477. грађ. закона.

№ 13790

Бр. 2795

24 окт. 1880 год.

у Ужицу

старатељ. судија

Вел. Т. Живковић

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

I

Ниже именовани грађани смедеревски о Св. Сави 1881 год. подарише на „Фонд за помагање сиротних ученика свију школа у Смедереву:“

1. Стеван Кузмановић трговац 250 дин.; 2. Бранко Ж. Јевремовић, трг. 200 дин. 3. Мијајло Станишић и син 62 дин. 4. Иван Мијаиловић, трг. 48 дин. 5. Јосиф Марковић, прота, 24 д. 6. Стојан Митровић, поштар 24 д. 7. Смиља Ђ. Спасићка, — 24. д. 8. Васа Булић, доктор 24. д. 9. Никола Караца, трг. 20 д. 10. Милоје Петровић трг. 20 д. 11. Стеван В. Марковић трг. 18 д. 40 пара 12. Коста Јанковић, директор банке 12. д. 13. Јанићије Константиновић; трг. 12 д. 14. Владислав Трукли апотекар 12 д. 15. Ана Трукли 12. динара. 16. Коста Т. Науновић, књијар 12 д. 17. Цветко Видаковић, трг 12. 18. Љубомир Кујунџић, књиговођа банке 12 д. 19. Лаза Б. Ристић, благатник банке 12 д. 20. Димитрије Чобановић, трг. 12 д. 21. Димитрије Стојковић, трг. 12 д. 22. Миленко Стевановић, трг. 12 д. 23. Алексе Адамовић, професор 12 д. 24. Јеврем Ж. Марић, трг. 12. д. 25. Коста Јовановић, обућар 12 д. 26. Ђока Спасић, трг. 12 д. 27. Игњат Стевановић, трг. 12 д. 28. Јеврем Петровић, трг. 12. д. 29. Јосиф Хасон трг. 12 д. 30. Коста Цекић трг. 12 д. 31. Јован Тадић трг. 12 д. 32. Сава Станковић агент парабродски 12 д. 33. Стеван Дугалић, угоститељ 12 д. 34. Филип Борђевић кројач 10 д. 35. Борђе Арманулић члан општ. суда 10 д. 36. Стеван Ј. Рашић трг. 10 д. 37. Обрад Ђукић казанџија 10 д. 38. Алекса Ђирић трг. 10 д. 39. Благоје Јоцић трг. 8 дин. 40. Мита Драговић, терзија 8 д. 41. Димитрије Ламбровић, обућар 8 д. 42. Тодор Алексић сарач 6 д. 43. Милош Томић рибар 6 д. 44. Борђе Вељковић дуванија 6 д. 45. Јанко Кара-Матић учитељ. 6 д. 46. Јован Ми-

тровић професор 6 д. 47. Павле Шуваковић учитељ 6 д. 48. Младен Видаковић свештеник 6 д. 49. Таса Борђевић извршитељ општ. суда 6 д. 50. Мита Петровић ужар 6 д. 51. Мијајло Цветановић трг. 6 д. 52. Букус Јосифовић трг. 6 д. 53. Риста Николић, трг. 6 д. 54. Лаза Станојевић трг. 5 д. 55. Алекса Динић трг. 4 дин. 56. Борђе С. Николић казанџија 4 д. 57. Иван Лазаревић предавач 4 д. 58. Аврам Сасон трг. 4 д. 59. Мита Милетић трг. 3 д. 60. Влада и Аца С. Марковић ђаци 3 д. 61. Васа Јовановић трг. 3 д. 62. Марија Валанцкова учитељка 3 д. 63. Милош Војковић учитељ 3 д. 64. Ђока Кирковић учитељ 3 д. 65. Сима Антоновић кафеџија 3 дин. 66. Живко Цветановић кафеџија 3 д. 67. Борђе Димитријевић касанин 3 д. 68. Марко Жарковић дуванија 3 д. 69. Косара и Јелена К. Јанковићеве ђаци 2 дин. 70. Коста Васиљевић трг. 2 д. 71. Самуило Мешулан трг. 2 д. 72. Исак Јосифовић трг. 2 дин. 73. Ник. Николић трг. 2. 74. Мика Константиновић трг. 2 д. 75. Јован Спасић трг. 2. д. 76. Алекса Младеновић бравар 2 д. 77. Томанија Х. Андоновића учитељка 2 д. 78. Теја Даниловић рибар 1 д. 79. Станко Стаменковић пушкар 1 д. 80. Светозар Васиљевић пушкар 1 д. 81. Андреја Настић ковач 1 д. 82. Илија М. Вучковић абаџија 1 д. 83. Миленко Митровић ћурчија — 60 пара. свега 1199 дин.

Осим ових уписали су на исту цел, но новац нису положили:

1. Стеван Спасић трг. 24 дин. 2. Светозар Спасић, члан општ. суда 24 д. 3. Марко Вуичић адвокат 12 д. 4. Коста Н. Јовановић трговац 12 дин.

Свима именованим добротворима изјављује се срдачна захвалност у име оних сиромашних ученика којих су се они на овај начин у њиховој невољи сетили.

II

Г. Марко Богдановић, свештеник у Плешу, у крушевачком округу, поклонно је 2 комада „Причања деци у школи“ од Јована Мијодраговића, да се по испиту поклоне двојици ваљаних ученика основне школе плешке.

На овом поклону изјављује се захвалност г. Богдановићу.

III

У основној школи Маскарској, у јагодинском округу, поклонно је о годишњем испиту г. Милош Ђурић, начелник среза темнићског, пет динара сиромашним ученицима, да за то купе потребне књиге за продужење школе. Осим тога поклонили су: г. Јанићије Пешић, командир нар. војске, 6 комада књиге »Кита цвећа«; г. Радисав Урошевић трговац из Варварина, 10 ком. књиге »Очење за калем«; општина Маскарска и Вошњанска 16 ком. које »Прича христових« које »Прича цара Давида« са сликама и г. Јован М. Живановић, учитељ, 2 књиге »Школоца«.

Свима дародавцима изјављује се усрдна захвалност

IV

Свештеник у Кули, у пожаревачком округу, г. Димитрије Ђорђевић поклонно је Црљеначкој школи пет динара, да се отуда купи писаћи материјал за сиромашне ученике.

Хвала му!

V

Одбор општине Смедеревске одлучио је још у Децембру прошле године; да се из општинске касе изда *шест стотина динара* и да се отуда набаве за нижу гимназију смедеревску разна учила која су јој потребна с тим, да се све ствари, које се купе за поменути новац, имају сматрати као својина Смедеревске ниже гимназије и да се од ње никад одвајати не могу.

На овако изменитом заузимању за напредак школе и на овакој родољубивој увиђавности изјављује се свесрдна захвалност одбору општине Смедеревске у име школе која је тиме знатно потпомогнута у напредовању своје.

ШТАМПАРСКЕ ИСПРАВКЕ

I

У извештају г. Дим. Нешића, професора Велике Школе, о испитима из Рачунице и Алгебре у београдским средњим школама, који је штампан у XIII свесци »Просветног Гласника« случајно је изостављено одмах у почетку 463-ће стране ово:

„Узрок томе биће за свакога јасан, кад само напоменем, да су пред г. Ђорђевићем били и испит полагали они исти ученици, који су зимус на његовим часовима толике перде *правили*.“

II

У чланку »Прилог за предавање српског језика...« који је изашао у XII и XIII свесци, поред мањих штампарских погрешака у тексту остале су и неке повеће, које кваре смисао. Тако на страни 443 у чланчићу под 4. О мењању језика, треба да стоји овако:

Од како су људи постали, људски се ум *неирекидно развија и усавршава*, а се и језик као његово оруђе *развија и обогаћава*, и тиме се *понајлак мења*. С тога сваки језик има своју *прошлост* и своју *садашњост*.

На страни 444 у врсти 23 озго у ступцу левом иза речи *ништа* треба да стоји: *не именује, но само описује*. *Заменице такође не именују ништа, него само замењују остале речи* ...

На страни 445 у врсти 14 оздо у левом ступцу иза речи *заменио*, треба да стоји реч: *другим*.

На истој страни у реду 17 оздо у десном ступцу место речи *нубин*, треба да стоји *кубни*.

На страни 477 у реду 7, оздо у десном ступцу место: *неколика-о* треба да стоји *неколикā-ѓ*.

На страни 480 у реду 25 озго у левом ступцу место речи: *аразе*, треба да стоји: *ираве*.

У акцентима нарочито остало је много погрешака штампарских. Тако место оштрог (") изишли су кратак (˘) и дуг (˘); место кратког (˘) изишао је на многим местима дуг (˘) и обратно, место дугог (˘) кратак (˘). На доста места изостао је са свим акценатни знак.

Молим г.г. читаоце да према овој исправци читају и цене поменути чланак, а мање погрешке у појединим словима и у интерпункцији да сами исправе, пошто све то утиче на разумевање оваког или онаког смисла у раду оваке врсте.

Жив. Ј. Симић
професор.

* Овај чланак, као и све што је изишло у XI, XII, XIII и XIV свесци »Просветног Гласника« од ове године, изишло је у време кад је уредник, по званичној дужности, — нешто јаче од два месеца — био ван Београда, и кад сам није могао ни уређивати лист ни водити ревизију над појединим чланцима.

Уредник.